

Læsebog i Modersmaalet

Den mindre Udgave. 6. Bind

Hartvig Lassen og B. Pauss

1891

INDHOLD

Forord	4
Forord.	4
1. Blind-Anne.	4
2. Fra Østerdalen.	7
3. Finskogen.	13
4. Nordfjordhesten.	19
1. Fuglenes vandringer.	31
6. Ein islandsk bondegard.	38
7. Gustav Vasas flugt.	41
8. Træk af de gamle nordmænds karakter.	46
9. Norske hirdskikke i middelalderen.	50
10. Kong Sverres tale til birkebeinerne før slaget paa Ilevoldene.	54
11. Ordsprog og mundheld.	55
12. Jakob von Tybo. Anden akt.	58
13. Af A. Oehlenschlägers «Haakon jarl.»	60
14. Af «Hærmændene paa Helgeland.»	65
15. Menigmands politik.	68
16. Var jeg en arbejdsmand.	71
17. Snebræen Folgefon.	74
18. Pompeji.	78
19. En martyrs død.	84
20. Galilæa og Nasaret.	87
21. Fem minutter.	91
22. Hermelinen.	93

DIGTE.

23. Sankt Olavs mildhed.	96
24. Keiseren og den fattige kone.	98
25. Domine, qvo vadis?	101
26. Sand oplysning.	106
27. Af „Nordens guder.“	107
28. Haralds-haugen.	110
29. Bergliot.	112
30. Et gammelnorsk herresæde.	118
31. Koll med bilen.	121
32. Magnus den blinde.	126

33. Dronning Dagmars død.	127
34. Kristian den 2dens vise.....	130
35. Heimvegen.....	132
36. Her er so vent.....	133
37. Livet.....	134
38. Nøgje.	135
39. Norge.	136
40. Lad-Hans.	137
41. Sov, mit barn.	139
42. Herman Ruge.	140
43. Anden nat paa hospitalet.	141
44. Til min gyldenlak.....	142
45. Ved dødens komme.	143
46. Asyl-børnesang til en velgjørerinde.	144
47. Dalvise.	145
48. Menigmands juleønske for kongen.	148
49. Et søgnebud.....	148
50. Hr. Oles træ.*)	153
51. Vit og tru.....	157
52. Lovsang.....	159
53. Gud hører hjertets røst.	160

SVENSKE LÆSESTYKKER.

54. Særegenheder ved bogstavering og udtale i svensk.....	162
55. Tomten.	163
56. Det vackraste i skogen.....	164
57. Torparesonen,.....	166
58. Gustaf Adolfs afskedstal till riksstånden.	169
59. Till svenska fosterjorden.....	170
60. Liten Karin.....	170
61. Carl den tolfte.....	172
62. Sven Dufva.....	174
63. Gustaf Adolfs krigs-psalm.	178
64. Kortfattede oplysninger om de vigtigste i læsebogen forekommende forfattere.	179

Forord

Det Steenske bogtrykkeri.

Forord.

«Læsebog i modersmaalet», den mindre udgave, sjette bind, er bestemt til læsning i sidste skoleaar. Vi har ved den mindre udgave nærmest havt for øie folkeskolen i byerne og lignende skoler, der har et mindre antal læsetimer end middelskolerne og saaledes ikke brug for en saa stor og altsaa dyr læsebog som disse. Ved valget af læsestykker i de første bind har det nærmest været vor opgave, ikke alene at byde et sundt og vækkende læsestof, men ogsaa at lempe og bearbejde fremstillingen efter barnets alder og udviklingstrin. — I de senere, for viderekomne bestemte bind har vi fornemmelig søgt gennem et udvalg af vor egen litteratur at vække barnets sans og kjærlighed til det hjemlige, til fædrelandets natur, folkets liv og vilkaar saavel som til vort modersmaal. De mange skolemænd og skolens foresatte, hvem vi skylder erkjendtlighed for gode vink og raad, bringer vi herved vor ærbødige og oprigtige tak. Særlig tillader vi os at henvende denne tak til hr. Otto Lund, inspektør ved Kristiania almueskoler, hvis velvillige og sagkyndige bistand vi skylder saa meget.

Kristiania, marts 1891.

Udgiverne.

Det af d'hr. Pauss & Lassen paa vort forlag udgivne læseverk i modersmaalet er:

1. For den høiere skole «Læsebog i modersmaalet» i fire skoletrin første skoletrin for smaaskolen, andet og tredje for middelskolen, fjerde for gymnasiet.
2. For folkeskolen i byerne og lignende skoler: «Læsebog i modersmaalet, den mindre udgave» i 6 bind, af hvilket hvert enkelt indeholder læsestof for et skoleaar.
3. For folkeskolen paa landet: «Læsebog i modersmaalet for folkeskolen paa landet» i 3 dele.
4. For landsskoler med et mindre antal læsetimer: «Læsebog i modersmaalet for landsskolerne», i 2 dele, hver paa 15 ark.

Ved alle disse fire læsebøger er man gaaet ud fra den forudsætning, at eleverne, for de begynder paa læsebogen, har gennemgaaet abc'en og altsaa kan renlæse.

Forlæggerne.

1. Blind-Anne.

Af J. Moe

Paa en sommerreise i 1846 var jeg med et par reisefæller for en strygende bør seilet fra Odde ud igjennem den dybe, indklemte Sørfjord og kom ved midnatstid i øsende skylregn til Ullensvang, hvor vi under Knut Oppedals tag fandt ly og venlig modtagelse. Skjønt Knut allerede i dagningen drog ud paa en reise til Røldal, havde han dog forinden truffet saadanne foranstaltninger, at stedets navnkundige sangerske, gamle Blind-Anne, og min morgenkaffe kom paa en og samme tid. Da jeg kom ned i stuen, sad hun fremme paa gulvet, hvor solen spillede ind igjennem vinduet, i en kubbestol, med begge hænder foldede over tyk-enden af sin lange, paa skraa mod gulvet støttede stav, og hvilede hagen, eftertænsom og grundende, paa haandbagen. Hun var taus og stille; thi man havde sendt bud efter hende og sagt, at en fremmed karl vilde høre alle hendes historier og viser — og nu sad hun og søgte dem frem i det gamle, halvtægede minde. Det var et ved sit ærværdighedspræg smukt ansigt, som her hvilede sig paa stokken. Fra den brede pande var haaret, blødt og skinnende hvidt, med omhu strøget op under den lille, sorte hue; over de af kopperne fordærvede, af alderen rynkede og afblegede træk laa en klarhed, en mild ro, som fra den gamles indre lykke gjød sig over hendes aasyn og gjenneutrængte hele hendes væsen. Thi skjønt Blind-Anne fra sin tidligste barndom, da hun i kopperne mistede sit syn, havde savnet solens glans, bar hun i sig et klart og varrende lys: sine barne-aars sagn og sange og en urokkelig tro. Nu var hun høit bedaget, nær henimod eller over de otti; men hun var endnu høi og rank af skikkelse og sterkbygget. Hun havde, jeg ved ikke i hvormange aar, tjent hos provst Hertzberg paa Ullensvang som barnepige, og alle hendes meddelelser fra virkeligheden begyndte og endte med: «I den tid, jeg levede under tag med salig provsten.» — For-

VI. bd.

modentlig var det i denne stilling som barnepige, hun havde udviklet sit forunderlig smukke og sande foredrag af folkets sagn i bunden og ubunden stil. Nu boede hun hos en søster og havde fattig-understøttelse, men led, som hun gjentagende forsikrede, aldeles ingen nød. Skjønt blind vandrede hun uden leder omkring i egnen, hvor hun vilde; thi hun kjendte i bogstavlig forstand hver sten i stien, og hun holdt, som hun selv udtrykte sig, med den venstre sin stav og med den høire Vorherres ledende haand. Da jeg i Oppedalsstuen traadte hen og hilsede paa hende, løftede hun hovedet raskt op; hendes miner spændtes, de store, graabrune øine rettedes mod den talende, og hun lyttede skarpt, som om hun vilde udforske indholdet af den stemme, der opfordrede hende til at frembære sine længe gjemte skatte. Men uagtet øinene rettedes mod mig straalende og blanke, havde de dog ikke

det seende blikks eiendommelige magt; deres glans gled hen i et drømmende udtryk, som dannede en paafaldende modsætning til de opmerksomme ansigtstræk og legemets iagttagende stilling. Hun syntes fornøiet med den maade, hvorpaa jeg frembar min anmodning, men spurgte dog endnu forsigtig, hvad jeg vilde gjøre med hendes historier og viser. Jeg svarede, at jeg vilde nedskrive dem, forat de ikke skulde dø med hende. «Ja, ja,» sagde hun, «det samme sagde gamle provsten, naar han skrev op det, jeg sang og fortalte. Vil du have det paa bondemaal eller paa bymaal?» spurgte hun videre. «Paa kavende bondemaal — akkurat som de her i Ullensvang taler og synger,» var mit svar. «Han vilde saa gamle provsten ogsaa,» sagde hun og nikkede tilfreds. Jeg havde bestaaet min prøve, og vi var fra den stund virkelige venner.

Nu begyndte hun at synge og fortælle, og hvergang hun merkede, at hendes meddelelse interesserede mig, sagde hun med en vis stolthed: «Aa jo, jeg kan noget af hvert, du!» Men skjønt hun var rask og rørig for sin alder, trættedes dog snart hendes hukommelse; jeg maatte tidt og ofte afbryde og kunde kun benytte hendes bedre og livligere øieblik. Derfor aflagde jeg hyppige besøg i hendes hytte, og disse gjengjældte hun, hvergang et nyt sagn randt hende i minde. Naar hun da ved sin stav kom rokkende ned til sorenskrivergaarden, hvor jeg i de følgende dage boede, sagde hun: «Nu har jeg fundet paa en ny vise (eller et eventyr) til dig igjen. Det kan du tro er fint.» Altid var hun glad og tilfreds; kun én gang hørte jeg hende bittert klage; det var over den yngre slekt, som saa rent havde vendt sig bort fra de gamle viser og sagn. «I min barndom og i de dage, jeg levede under tag med salig provsten, var det ikke saaledes,» sagde hun. «Hver eneste helgedags eftermiddag, Vorherre lod skabe, sad vi sammen, alle, som i grænden var, baade store og smaa, og fortalte og sang til langt ud paa kvelden. Det kan du tro var morsomme stunder — var det ikke, Margit?» spurgte hun søsteren. Dertil svarede denne af ganske hjerte ja. 3

Men det er fornemmelig fra en varm, sollys sommermorgen ude i denne fjordbreds yppige og storartede natur, at jeg har beholdt en levende erindring om Blind-Anne. Jeg gik og smaannynnede. Da hørte jeg paa engang tæt foran mig et venligt «Gud signe!» og da jeg slog øinene op, stod Blind-Anne der med sin stav. Hun føiede til sin hilsen, at hun kom lige fra skrivergaarden; for nu havde hun igjen en ny vise til mig. Jeg spurgte, hvorledes hun kunde vide, det var mig, som kom. «Jeg kjender dig paa røsten og paa gangen,» svarede hun. — Tæt ved stien stod en mægtig, gammel hægebirk og krummede sine grene ud i dristige bugtninger; under den var en sten henkastet som til bænk. Her tog vi plads, og Blind-Anne begyndte sin sang. Men hun havde neppe sunget et vers ud, før en klynge børn fra de rundtom beskæftigede høfolk nysgjerrige nærmede sig, først halvt frygtsomme og nølende, en for en, men snart dristigere og friere. Om lidt havde hele klyngen leiret

sig ved Gamle-Annes fødder. I førstningen var deres opmærksomhed delt mellem Anne og fremmedkarlen, som sad og skrev op. Men da Blind-Anne vel havde begyndt paa et eventyr, rev hun snart med sig de smaa tilhørere, der af den erfarne munds trylle-ord villige lod sig føre fra den solblanke dag ind i fjelddybet til Askeladden og troldet med de ni hoveder. Jeg derimod blev tilbage udenfor og glemte rent at følge den gamles fortælling. Medens de lette, sommermilde vindpust bar til mig lugt af nyslaaet hø og en dæmpet lyd af ljaasens klang under brynet og af arbeidernes spøgende tale, sad jeg og glædede mig ved det smukke syn. Foran, under hængebirkens smidige, sølvglinsende vifte, sad gamle Blind-Anne saa fordybet i sin beretning, at de snehvide haar havde løsnet sig under huen og gled hende nedover panden; ved hendes fødder de barbenede, barhodede, skjorteærmede børn, hvis øine hang ved den gamles mund og vilde snappe ordet, før det endnu var sluppet over læben; udenfor, i den tindrende julidags lys og glans, den nedstyrtende breds yppige løvpartier, og saa Sørfjordens grønlig vandspeil, i hvis lette krusninger solstraalerne spillede og glimrede og glinsede i tusende gjenskin, indtil fjorden fjernt henne bøiede af og lukkede sine mægtige kløfter i duftige, mildt henblaanende fortoninger. Men paa den anden side, midt over fjorden, glitrede og blinkede Folgefonnens snekam, som bøiede sig ned og kyssede fjeldets græs og løv, skinnende hvid som Blind-Annes haar, der laa over sangens og eventyrets vaarfriske tanker.

Da jeg dagen efter sagde Blind-Anne farvel, græd hun og takkede mig for de gode timer, vi havde havt sammen. «Vi sees nok ikke mer her paa jorden,» sagde hun; «naar du kommer til Harang igjen, er jeg sagtens død.» Hun havde ret. Ingen, som besøger Sørfjordens vidunderlige bredder, vil finde hende. Nu er hun atter flyttet under tag med salig provsten; Ullensvangs kirkegaard har med sin græstørv tækket over dem begge.

Jørg. Moe.

2. Fra Østerdalen.

Af N. R. Østgaard

Dagen var lummerhed. Intet vindpust krusede tjernets speil, hvorfra de tilbagekastede solstraaler faldt os blendende og glødende lige i ansigtet, idet vi gik langs henad den sumpede bred. Men udenfor græsranden saa vi over hele tjernet smaa fisk gaa og spille i vandskorpen, altsom tiest stikkende hovedet op for at snappe en graa fryvil, der havde vovet sig ned paa det troløse farvand, medens nu og da et dygtigt plask, som efterlod bølgende ringe paa vandet, tilkjendegav, at der ogsaa boede en og anden staut karl af en ørret i det dunkle dyb.

Fisken vilde dog ikke bide der, og da vi af erfaring vidste, at det paa denne tid af dagen og i saa blankt veir vilde være faafængt at friste den længe i det stille vand, skyndte vi os hen over myrerne, indtil vi naaede did, hvor elven begynder at strømme i hvirvler og smaa fossefald. Da varede det ikke længe, inden en deilig liden ørret sprellede i busken efter en lystig luftfart, og Morten erklærede den for at være en „reint otrule“ tjøe.“ Om en stund laa der ogsaa flere ligesaa „utrolige“ i min skrukke; men med Morten gik det smaat, hvad enten han ikke forstod at vælge sine steder saa godt, eller fisken, som ellers ikke er saa nøieregnende i fjeldvandene, fandt, at hans selvgjorte snøre dog havde altfor megen lighed med et hestetjor, til at den turde komme det nær.

Imidlertid merkede man snart, at fisken ikke var synderlig lysten paa at bide. Der maatte sikkert være tordenveir i luften. Alt længe havde jeg ogsaa med ængsteligt blik betragtet de stedse voksende skyhammere derhenne bag Tronfjeldet; men da vi kom længere nedad elven, hvori høie brinker skjulte den sydlige horisont, var fiskeriets spænding altfor stor til, at jeg kunde agte paa himmelens tegn, og jeg tænkte ikke videre paa noget optrækkende uveir, førend et dumpt rullende drøn i det fjerne gav sit alvorlige varsel derom. Da var allerede de mørke tordenhammere trukne saa høit op, at deres guldbremmede kanter saaes at stikke frem over den steile styrtning, hvorunder elven strømmede, og i samme øieblik for en dunkel skygge henover heierne, idet solen skjultes af de hurtig fremdrivende skymasser. Jeg steg nu skyndsomt op paa haugen for bedre at se, hvad det bryggede paa derhenne i syd. Og det saa i sandhed frygtelig truende ud. Over hele den del af himmelen, som begrænsedes af Tronfjeldet mod høire og Jønbæksvolas nøgne kolle til venstre, stod en sortblaa, sammenhængende tordenbolk, hvorfra adskilte og forskjellig belyste skytag trak sig udover den øvrige himmel, som endnu var klar mod vest og nord. Oppe i selve Stortronen gik allerede regnskuren og skjulte dens top; men paa den nærmere liggende, mindre høide, som heder „Kalven“, faldt gjennem en aabning i skyerne et solglimt, som mod den mørke baggrund gav fjeldets alpegræsklædte side et aldeles gyldent skjær. Men det varede kun et øieblik, og alt blev igjen indhyllet i dunkelhed.

Medens jeg endnu stod og betragtede dette ophøiede naturskuespil, hvis skønhed jeg dengang ei var ret istand til at fatte, slog et lyn ned, som det forekom mig, lige for mine fødder og efterfulgtes af et knitrende tordenbrag, der endte i et fra alle fjeldene rundt om gjenlydende drøn. I det samme hørtes i luften en sterk susen, der syntes at udgaa fra det trange svelg mellem Tronskalven og Stortronen, og et pludseligt vindstød for hen over haugen, bøende toppene paa de faa uveirshaarde birkekragger, som fandtes heroppe. Jeg var dengang ingen helt i tordenveir. I hjertelig angst sprang jeg derfor ned til min ledsager for at holde raad om, hvad vi under disse fortvilede omstændigheder skulde gjøre; thi det saa

virkelig noget betænkeligt ud: Intet træ i den hele egn stort nok til at søge ly under, og tilbage til sætervangen var det saa langt, at uveiret vist vilde have indhentet os og kanske udraset, inden vi naaede did.

„Hvad mener du nu, Morten?“ spurgte jeg. „Æi vil ga hem att, æi,“ svarede Morten, som i den hensigt allerede var i begreb med at vikle snøret om sin stang. Nei, det gik da umulig an, indvendte jeg, uveiret kunde maaske snart gaa over, og saa vilde jo fiskeriet for idag være forspildt. Desuden havde vi jo broen straks dernede, og ikke saa langt nedenfor den var kvernhuset, og hvis vi nu skyndte os saa fort, vi kunde, naaede vi kanske did, før det brød rigtig løst. Vanskelig nok fik jeg endelig Morten til at gaa ind paa mit forslag, og med ængstelig il begav vi os paa vandringen. Men vi var ei komne mange skridt, før atter et tordenskrald rullede hen over vore hoveder, ledsaget af nogle store, varme draaber, og inden faa øieblik styrtede regnet susende og plaskende i marken. Vi var nu ved broen, hvorover kongeveien gaar. „Lad os probere at komme under broen,“ sagde jeg. „Vandet er ikke større, end at vi kanske kunde staa paa stenen dernede saa længe.“ Og uden betænkning klatrede vi ned, vadede gennem vandet og kom saaledes ind under broen, hvor en opstaaende sten gav en meget snever plads for os begge. Heldigvis opdagede jeg i det tømrede brokar oppe mellem bjelkerne et hul, stort nok til, at personer af vor førlighed maaske kunde krybe igjennem. Jeg klatrede op og slap vel gennem hullet; Morten fulgte efter, og snart sad vi begge to tause, men med lydt bankende hjerter i det snevre kammer, hvor vi, skjønt siddende, endda maatte bøie hovedet for ei at støde mod brogulvet. Her var vi rigtignok paa en maade i ly for regnet; men det var dog et uhyggeligt opholdssted. I uveirets dunkelhed var det næsten bælgmørkt herinde, saa at vi neppe kunde se hinanden, undtagen hvergang et lyn flygtig oplyste rummet og i sit spøgelseagtige lys viste os hinandens bleggraa, forskrækkede ansigter. Og imidlertid rullede tordenen uophørlig, og ved hvert af dens sterke skrald følte vi den skrøbelige bro over os ryste og bæve, saa at vi syntes, den maatte styrte ned, og regnet suste og plaskede sterkere og sterkere. Snart begyndte ogsaa vandet med tilstrækkelig tilsætning af opløst sand og ler at sie os ned i hovederne fra det utætte tag over os, og vi maatte flere gange skifte plads for at undgaa det ubehagelige dryp.

Omsider blev dog mellemrummet mellem tordenslagene længere; regnet hørtes ikke mere at slaa saa haardt mod broens træverk, og det begyndte at lysne lidt i vort mørke hul, hvorfra vi ret hjertelig længtes ud igjen. Saasnart vi nu kunde skjønde, at tordenveiret allerede havde fjernet sig saa vidt, at der ikke længer var nogen fare, krøb vi atter ud af den trange aabning, ved hvilken leilighed det beklagelige uheld traf min ven Morten, at han ved ei at sørge for rigtigt fodfæste dumpede baglængs ud i vandet og fik saaledes nedenfra, hvad der manglede i tilstrækkelig gennemblødning ovenfra. Hvor saa vi vel ud af ler og smuds og væde,

da vi i dagslyset fik rigtig betragtet vort tilrakkede ydre! Men hvad bekymrede vi os om det?

Det var vist neppe med større henrykkelse, at Noah i gamle dage med sin to- og firbenede skibsbesætning atter tog den tørre jord i besiddelse, end vi nu sprang op paa bakken og jublende hilste de gennem det fine regn frembrydende glimt af solen og de guldglimsende taagelevninger, der hang henne i Tronfjeldets side, og regnbuen, som stolt straaled mod den endnu sorte skyvæg i nord. Man maa have oplevet et saadant øieblik for ret at kunne føle og forstaa det.

Der opstod nu en strid mellem min kamerat Vesle-Morten og mig. Han havde faaet nok af fiskeriet for idag, klagede over, at han var svært sulten og vilde fremdeles „ga hem att.“ Dette var nu, som jeg klarligen beviste ham, den største urimelighed af verden. Netop nu skulde fisken begynde at bide for alvor. Dette var noget, som man af gammel erfaring kunde vide, og vilde det ikke være en skam at komme hjem med saa ringe fangst? Men Morten, som satte sin melkesold over fiskeriets tillokkelser, lod sig ikke bevæge af nogen fornuftgrund, og da jeg endog forgjæves tilbød at dele min ringe rest af smørrebød med ham, hvis han blot vilde følge med et stykke nedover elven, tabte jeg al agtelse for hans karakter, og vi skiltes ad som uvenner, idet jeg besluttede mig til at lade ham seile sin egen sjø, medens jeg selv fortsatte fangsten alene.

Jeg havde ikke forregnet mig. Ørreten var efter uveiret bleven ligesaa sulten som vi, og neppe havde jeg nedenfor broen kastet ud, før en vakker kjø kom og bed med vældigt ryk og samledes straks med sine forudgangne slegtninger i skrukken. Nu gik det raskt med fangsten, som begunstigedes af det heldigste fiskeveir: korte, varme solglimt med afvekslende overskyet himmel og smaa regnskurer, og det varede ikke længe, før skrukkebaandet begyndte at klemme svært over min skulder. 8

Solen stod alt over de vestlige aaser, og endda var jeg ikke kommen længer end til det gamle kvernhaus med den forfaldne dam og de tørre render. Men nu var rummet i min fiskeskrukke fuldt til overmaal, og dog maatte jeg endnu forsøge et øieblik dernede under dammen i den mørke, dybe kulp; blot et par fiske til, og saa skulde jeg slutte for idag. Men de to fiske indfandt sig altfor snart; det bed saa raskt her, at det vel kunde været uvist, hvorlænge jeg vilde vedblevet med at drage den allersidste og endnu blot en, hvis jeg ikke heldigvis var kommen til at sætte kroen fast i en rodkubbe ude i fossen, hvorved snøret og hele indretningen blev afslidt. Dette gjorde da en brat og nødtvungen ende paa fiskeriet, og jeg maatte tænke paa den lange tilbagevei.

Nu først merkede jeg, at jeg var baade træt og hungrig, og noget modfalden satte jeg mig paa kvernhausbroen for at hvile ud til den besværlige vandring. Desværre var mine to sidste smørrebød forlængst fortærede, og forgjæves ledte jeg i lommerne efter en rest af noget spiseligt. Hvor vilde ikke Morten, som nu sad i

sæteren og spiste sin kjernrømme-klining, have triumferet, hvis han havde erfaret min forfatning i dette øieblik! Men et blik paa min rigelige fangst gjenoplivede mit mod, og jeg vilde dog ikke byttet med Morten.

Efter at have læsket min tørst med en drik vand af elven samt spist et par haandfuld gjøgesyre, som jeg fandt under klippevæggen og som syntes at forfriske mig ganske mærkelig, begav jeg mig trøstig afsted.

Da jeg var kommen op af kvernhUSDalen og atter vandrede henad de graa, nøgne myrer langsmed aalen, som her gaar stille, blev jeg mere og mere betagen af hin underlige, vemodige beklemthed, som gjerne griber den enlige vandringsmand i de øde høifjeldsmarker, især ved bredden af et stille vand, naar solen begynder at sænke sig mod aasen. I det trange svalg, hvor elven bruser vildt, og i skogens dunkelhed, hvor man hører vindens sus i toppene, faar denne følelse aldrig saa stor magt; thi her er dog endnu liv og bevægelse i naturen. Hist er derimod alt saa dødt, stilheden saa ængstende — vandreren føler sig selv kun som et lidet insekt i den uendelige vidde, han paa en gang overskuer.

Jeg satte mig ned paa en mostue, idet jeg lettede mine skuldre for deres tunge byrde. Fjernt derhenne under fjeldet laa Tronsvangene, over hvilke just solen bredte sit gyldne skjær, og udover høiden saaes kjørne at komme rekkende mod sæteren, idet de i afstanden viste sig som en rad hvide og sorte prikker paa den grønne bund. Forgjæves lyttede jeg efter at høre klangen af en bjelde eller et horn eller fremfor alt en menneskelig stemme — det vilde dog være mig en trøst. Jeg hørte intet uden skriget af den lille strandsnipe, fisketite, som vi derhjemme kaldte denne utrættelige fjeldvandsfisker, der altid sees at flyve lavt hen over vandet fra den ene strandsten til den anden. I denne lille fugls gjennemtrængende stemme er der noget forunderlig sørgmodigt, som endnu stedse udøver sin virkning paa mig, naar jeg med fiskestangen ene vandrer langs med fjeldaaens stenede bred.

Paa en tue ei langt fra mig henne paa myren sad en fjeldlo og strakte halsen lang og saa paa mig. Der syntes at være en sympathi mellem os to. Ogsaa jeg maatte sagtens forekomme den at være saadan en stakkels enlig fugl, der jeg sad, adskilt fra hele den øvrige verden. Det tyktes mig, som om der var hundrede mil til bygden, som om jeg aldrig skulde komme hjem til mine, som om jeg var ene tilbage i en ørken efter en syndflod, der havde udryddet hele den øvrige menneskeslægt. Indtrykket blev tilsidst saa mægtigt, at det næsten overvældede mig; jeg følte mit bryst ligesom sammensnøret; jeg vilde græde og kunde ikke græde.

En stund blev jeg siddende med hovedet støttet mod knærne, ude af stand til at reise mig og gaa videre, og vilde vist vedbleven længe at sidde saa, hvis ikke en sagte raslen i enerbusken ved min side og synet af en spraglet orm, som bugtede sig ind mellem tuerne bag mig, havde skræmt mig op igjen. Skyndsomt forlod jeg det

farlige hvilested, og i det samme fløi ogsaa fjeldloen fra sin tue og gav mig sin afskedshilsen i en lang, sørgelig piben.

Endelig havde jeg overvundet det besværligste af veien, idet jeg kom ind paa en gangsti, som førte til Hemstavangene. Min længsel efter snart at komme til folk igjen bevægede mig til at tage tilbageveien om disse sætre, som jeg omsider udmattet og dryppende af sved naaede, idet just en del af sæterkullerne stod samlede udenfor hafellen, ventende paa kreaturernes hjemkomst tilkvelde. Det vakte ikke liden forundring blandt jenterne at se „han Nikelai“ komme strævende alene, bøiet under vegten af en stor skrukke med fisk, og der opstod straks en pudserlig strid imellem dem, om hvem der skulde faa æren og behageligheden af at yde ham den fornødne vederkvægelse, hvilken strid dog uden videre betænkning blev afgjort til fordel for beboersken af den vang, som laa nærmest forhaanden. Derhen blev jeg da fulgt af hele jenteflokken, for hvem jeg naturligvis maatte gjøre skyldig rede for alt mig vedkommende og ikke vedkommende, som det kunde være artig at vide.

En dygtig skaal af den herlige sætermelk, ledsaget af nogle fliser spegekjød, gjengav mig vidunderlig snart mine kræfter, og idet jeg til min vertindes og de øvriges store misfornøielse taksomt frabad mig den hele øvrige anretning af dravle, mølske o. s. v., begav jeg mig efter den korte hvile ud igjen for endnu før solnedgang at naa tilbage til Aumlien, hvor jeg vidste, man ventede mig med fløderøden.

Ligesaa glad og let, som jeg før nede paa myren havde været mismodig, vandrede jeg afsted østover, og idet jeg gik forbi den lange rad af sætervange, hørte jeg paa flere steder mundharpeklang og lystig latter derinde, hvoraf jeg nok kunde skjønné, at lørdagskvelden allerede havde skjænket besøg fra bygden. Paa den sidste vang, jeg kom forbi, havde just et par gutter og en jente leiret sig ude paa bakken og sang i fuldt kor den svenske vise om Liten Karin, hvilken den gang just var visen, som „gik“ i bygden. Som oftest var det fra Sverige, man fik ny tilførsel af saadanne sange, hvilket ei er saa forunderligt, naar man tager hensyn til den samfærdsel, som nord-østerdølen over Røros har med de paa smukke folkeviser rigere svensker.

N. R. Østgaard.

fryvil, frivil, sommerfugl.

tjõe, ørret. bolk, eg. skillevæg.

kragger, krogede smaatrær.

rekke, gaa i rad.

3. Finskogen.

Af E. Sundt

Midt inde mellem de norske og svenske bygder har flere familier af kvænske finner i lange tider havt tilhold; paa den vidtløftige, skogbegrøede aasstrækning mellem den sydlige del af Hedemarkens amt i Norge og Vermeland i Sverige, paa begge sider af rigsgrænsen, er endnu en saare merkelig levning af denne koloni af nybyggere fra Finland, Finskogen, som den heder paa den norske side, Finmarken, som den kaldes paa den svenske.

11

Det var en skyet sommermorgen 1848, at jeg fra gaarden Hofaas i Brandvold prestegjeld i Solør red opover den aasstrækning, som paa den østlige side begrænser Glommens dalføre, for ind mod den svenske grænse at komme ind paa Solør Finskog. Den første del af reisen var en almindelig sætertur; veien førte mig forbi flere i den yderste rand af skogen liggende sætre, som tilhører de norske dalgaarde. Det af finnerne beboede strøg ligger længere inde og er om vinteren, naar sætrene staar tomme, ved et et par mile bredt, mennesketomt skogland adskilt fra den norske bygd nede ved Glommen. Da jeg tog afsked fra den sidste sæter, var det med en følelse, som om jeg skulde begive mig ind i et fremmed land. De regnsvangre skyer laa tungt over de mørke aaser; der var dystert rundt omkring, og ingen vei, men kun sporene af skogfinnernes fødder, som havde afslidt lyngen over stenuren, og hist og her nogle stokke, lagt som en klop over en strid skogbæk eller en altfor blød myr, vidnede om civilisationen i finnernes rige. Jeg var halv ængstelig, da jeg efter to miles ridt nærmede mig den første finnegaard, Græsbjerget ved Skadsensjøen, og henvendte mig til den første fin; jeg tænkte mig, at han, den foragtede fremmede her i landet, vilde undse sig ved at tale om sin finneherkomst og kanske betragte mig med mistænkelige blikke. Men hvor blev jeg ikke behagelig overrasket! Paa min ligefremme ytring om, at jeg ikke havde andet erende end at besøge finnerne og se, hvorledes de havde det, bød han mig fornøiet og trohjertet ind i sit hus og lod sin datter sætte for mig en skaal melk — en høflighed, som norske bønder af lignende simple kaar meget sjelden viste mig — førte mig omkring paa sin gaard (han var, hvad kun faa finner er, selveier) og viste mig den myr, han netop med stor anstrengelse havde rensat for sten og forvandlet til agerland, ledsagede mig omkring til sine naboer og omtalte mig for dem med nogle finske ord, som jeg ikke forstod, men som skaffede mig samme gæstfri modtagelse hos dem alle. Her var jeg virkelig som i et fremmed land, der udmerkede sig ved den behagelighed, at alle dets indbyggere forstod mit modersmaal, skjønt de sig imellem talte et andet. Deres huslige indretninger viste mig ogsaa helt fremmede seder; finstuerne, navnlig de ældre, bestaar af et temmelig stort rum, i hvis hjørne der er anbragt en stor, muret ovn, som en bagerovn med

12

bænke paa siderne, der yder et særdeles varmt leie; disse ovne er ogsaa om sommeren stadig og sterkt ildede — en nødvendighed, siger finnerne, fordi de efter sin hyppige færdsel i myrerne altid kommer hjem med vaade klæder. Røgen gaar ikke op igjennem nogen skorsten, men udbreder sig i den øvre del af værelset og slipper ud gjennem den af de fire paa væggene anbragte glugger, som holdes aaben. Finnerne selv trivedes godt i denne varme og røg, som meget snart blev mig ubehagelig. Til denne nøisomme, tarvelige levemaade, som alt vidnede om, og til det afsondrede, ensomme liv passede ogsaa ret godt den store gjestfrihed, som jeg mødte overalt paa Finskogen; gjestfrihed er jo det vakre træk, som reisende saa ofte tillægger netop saadanne folkeslag, som kun kjender det lavere dannelseslivs simplere seder. Men hvad der da ved siden heraf forundrede mig mere, var i næsten hvert hus at finde finske bøger, og ikke blot gamle, forliggede sager fra en bedre tid, men nye bibler og ofte æsthetiske sager, samlinger af Finlands skønne folkepoesi, bøger, som ikke faaes i Kristiania boglader. Det overraskede og fornøiede mig at se disse folk staa i saadan forbindelse med sit gamle moderland. Jeg forskede naturligvis efter sammenhængen hermed; men herved skjønte jeg snart, at jeg endnu kun befandt mig paa yderkanten af denne finneverden, hvor man ikke vidste saa god besked om slegtens forhold som længere inde, i hjertet af kolonien; ja rigtig oplysning vilde maaske ingen anden kunne give mig end den mand, finnerne her henviste mig til, „gamle Paul Øjeren,“ omgaaende skoleholder paa Finskogen. Men hvor finder man vel en saadan omvankende mand? Jeg kunde blot med ny og større nysgjerrighed fortsætte min reise længer ind mellem aaserne.

Ingen hest var at faa; men jeg fik en svensk fingut til ledsager og vandrede afsted. Nu blev det dagsregn; her var melankolsk i denne lidet beboede skogtrakt, og gangen under de dryppende træer og i det vaade lyng, op og ned ad de bratte stier og over betænkelige myrer, blev dobbelt tung, da det tilsidst viste sig, at fingutten slet ikke var rigtig kjendt, saa jeg, saa slemt det var nu i aftenskumringen, mere maatte følge stregerne paa mit amtskort end hans usikre meninger. Efter et snes kilometers høist besværlig marsch stod vi endelig paa toppen af en aas, hvorunder Røgdensjøen udbredte sin store, mørke flade; ved dens bred, ganske nærvæd, laa Kalnæsset, maalet for vandringen, og røgen af husene viste mig, at jeg endnu skulde træffe folk oppe.

13

Paa gangen igjennem den adspredt liggende husklynge hen til den fin, til hvis gjestfrihed jeg var bleven anbefalet, kom jeg forbi en badstue. Badstuen er et sikkert tegn paa, hvor vidt den finske nationalitet strækker sig ud over vore skogbygder. Den finske røghytte er nu ofte ombyttet med en norsk stuebygning; men hvor en fin bor, vil man overalt finde en badstue ved siden af. Det var lørdagsaften nu, renselsestiden, og her var livligt omkring den rygende bygning. Nogle kastede klæderne af sig paa marken for at kvæge sig ved det forfriskende

dampbad; andre hørtes derinde at piske de svedende lemmer med ris af birkekviste, og atter andre styrtede dampende ud og overøste sig med vand i den forbifydende bæk. Disse bad, forklarede finnerne mig, er overmaade tjenlige til sundhedens vedligeholdelse, og jeg tror, at jeg selv befriede mig for en begyndende forkjølelse, da jeg næste dag nogle øieblik dukkede mig ind i den varme damp og derefter fik et styrtebad over mig.

Jeg havde ikke længe siddet hos min vert, før en fortræffelig ørret stod anrettet for mig, og efter maaltidets vederkvægelse morede det mig dobbelt at lægge merke til det eiendommelige liv rundt om mig. Der var paafaldende mange mennesker forsamlede i huset, nogle langveis fra, men alle finner; det lod til, at finnerne betragter sig som hjemme i hinandens huse. Ogsaa her kunde de alle tale norsk, skjønt enkelte af dem, ældre kvinder og børn, var faamælte i samtaler paa dette sprog; men paa deres bløde, dialektfrie udtale hørte man snart, at norsken var et tillært sprog, og det var tydeligt, at de først var i sit rette element, naar de talte finsk, det udelukkende omgangssprog mellem dem selv indbyrdes, og det aldeles rent og uforvansket finsk.

Min vert, Peder Mathisen eller, som han kaldtes blandt finnerne, Pekko Karvainen, var en velstaaende selveier og havde af sin tømmerkog opsat sig et stort vaaningshus i norsk stil, og i et net kammer her blev min seng mig anvist. Da jeg vaagnede, randt solen op bag de svenske aaser og tittede ind til mig. Her var vakkert nu omkring Røgden, den smale, men henved 20 kilometer lange sjø. Henimod dens sydøstlige ende, som bøier ind i Sverige og der har sit udløb, hæver sig paa to aaser paa begge sider af vandet ret store stenrøser, der betegner grænsen mellem broderrierne. Hele vandets længde henefter og paa begge sider lysnede det hist og her i granskogen af de agre og engstykker, hvormed finnernes flid har smykket deres boliger. Lidt længere mod nord ind fra vandet saa man et saadant lyst bakkeheld, hvorunder Løvhaugen ligger, en finneby paa halvtredje hundrede sjæle og dog kun en stor husmandsplads, som tilsammen med den dertil hørende skog for faa aar siden var kjøbt af en rigmand nede i Glomdalen, der saaledes ogsaa erhvervede sig fri raadighed over de mange husmænds arme til at hugge og kjøre og fløde de tusender af tømmerstokke, som herfra bringes ned i Glommen.

Det var søndag, og jeg modtog gjerne indbydelsen til at blive her dagen over, saa meget hellere, som jeg fik høre, at Paul Øjeren, skolemesteren, netop nu var her paa gaarden og i et nabohus holdt sin omgangsskole. Man havde slet og ret kaldt ham skolemester; men jeg havde efter de træk af hans personlighed, som man havde givet mig, forestillet mig ham som finnernes patriark. Nu, til skolemesteren passede ogsaa ret godt hans briller og sølvbeslagne pibe; men hans fyldige person og en vis overlegen værdighed, som var udbredt over hans hele væsen, en værdighed, som heller forhoiedes ved den nu og da anbragte lette spøg over livets smaating, gav mig

14

ret i forestillingen om patriarken. Jeg besøgte ham i hans midlertidige skolestue. Alle de redskaber og gjenstande, som hørte til hverdagslivets sysler, var nu ryddede bort, og jeg kunde ret havt lyst til at bivaare en skoletime her. Det var ikke nogen almindelig stue for en omgangsskole; paa et stort bord fandt jeg ikke blot katekismer og bibelhistorier, men historiske og geografiske lærebøger baade i det svenske og norske sprog og fremfor alt finske bøger, bibler, salmebøger og forskellige samlinger af sange og myther. Med disse sidste havde gubben opfrisket de dunkle sagn, han vel allerede som barn havde hørt, sagnet om Väinämöinen og Ilmarinen og den finske folkepoesis mange andre mythiske personer, og med sine fortællinger om dem var han en særdeles velkommen gjest i alle de finnehuse, han paa sine omvandringer besøgte. I denne mands selskab besøgte jeg flere finnegaaarde langs Røgden og tilbragte en særdeles hyggelig dag.

Det var søndag, og jeg saa vel finnelivet i dets søndagsdragt; men overalt fandt jeg¹⁵ samme gjestfrihed og renlighed, samme tegn paa arbejdsomhed og nøisomhed. Man maa ikke forestille sig disse finners legemsdannelse saadan som lapperne; de er store og velvoksne, og jeg kunde ikke saaledes som de norske bønder, der var mere fortrolige med eiendommelighederne i deres udseende, adskille dem fra nordmændene, hvem de ogsaa lignede i dragt*). Men de lever et høist besværligt og møiefuldt liv, de allerfleste som husmænd; de driver noget agerbrug; men kornhøsten slaar ofte feil for dem, og kun faa af dem har mange kreaturer at drive paa græsgang. Arbejdsfortjeneste med tømmerdrift ernærer de fleste, og i et hus saa jeg brød, hvis meste bestanddel var bark og mos. Dels paa grund af deres livs moisommeligheder, dels maaske ogsaa som arv fra deres moderland, ligger der et tungsindigt træk over deres væsen, og de klagede selv over den sydemän tauti (hjertesyg), som fulgte dem i deres ensomme skogliv. Men det var et belevent, dannet bondefolk. Jeg traf rigtignok en fingut, om hvem man sagde mig, at han, vokset op paa en afsidesliggende plads, først i konfirmationsalderen havde lært norsk, det han endnu kun ufuldkomment kunde tale. Men de allerfleste havde foruden sit modersmaal ogsaa lært norsk til fuldkommenhed, og dette maa nødvendig have bidraget til at udvikle og hæve deres sans. Jeg traf ogsaa finner, f. eks. min vert, som læste og skrev baade norsk og finsk ganske korrekt. En ung finnepige, den gamle skolemesters datter, der længe havde været i tjeneste nede i den norske bygd, sang for mig, og det, som mig syntes, med en ren stemme, der var det vakre finske sprog værdig, nogle paa finsk oversatte sange af Fridtjofs saga og forklarede mig derefter med stor nøiagtighed de smaaforandringer i oversættelsen, som sprogenes grammatiske forskjellighed havde medført. Andre finner sang med megen lystighed lignende oversættelser af bellmannske sange. Og alt dette maatte jeg høre og se her, hvor jeg havde ment, at jeg skulde finde et slags fantefolk! Finnerne havde selv, maatte jeg yderligere høre, nylig ansat og lønnet en

bygdevægter, som skulde holde de mange fanter ude, der før baade fra de svenske og norske bygder pleiede at komme op for at gjeeste deres fattigdom.

Omtrent ved aaret 1600 kom de første nybyggerfamilier til disse egne. Nogen 16
 tid før havde de, uvist af hvad aarsag, maattet forlade sit fædrehjem, og i Sverige, hvor de drog ind, var man vel forlegen med dem, indtil kongen faldt paa at anvise dem et nyt hjem i den vidtløftige og dengang ubeboede skogstrækning i Vermeland op mod den norske grænse. Her indrettede de sig snart saaledes, som de havde været vant til i Finland; de fældede store skogstykker og brændte braater, i hvis aske rugen trivedes fortræffelig; der var ogsaa god anledning for dem til fædrift, og naar en braate, udmagret efter nogle aars rughøst, maatte gjenlægges til græsgang, kunde de forøge sine hjorder. Kolonien har vist vokset raskest og trængte snart til større rum; hinsides grænsen, paa den norske side, saa finnerne lignende granbevokste bakker, store, folketomme strækninger, hvor vel kun nu og da en elgsdyrjæger eller bjørneskytte fra de norske bygder som snarest streifede over; hist og her i skogene finder man ogsaa ved siden af en myr hobe af aske og slagg, levninger efter nordmændenes arbejde i ældre tider med at brænde myrmalm; det var nok de eneste tegn paa, at de norske dalboere i de tider, da tømmerhandelen endnu ikke dreves i det store, havde tænkt paa at gjøre sig disse urskoge til nytte, og finnerne mente vel, at de uden at fornærme nogen mand kunde udstrække sin braatebrænden og plante sit finneliv ind over grænsen paa norsk grund.

Det var netop ved Røgdensjøen, beretter sagnet, at den første finnefamilie fæstede sit bo, og det var fornemmelig derfra, at slekten udbredte sig videre mod syd og nord og vest. Naar en finnegut vilde gifte sig, saa bandt han sig et ris af birkekviste fra fem forskellige træer og magede det saa, at den pige, han elskede, i uvidenhed om hans kjælne list kom til at benytte sig af det ved lørdagsbadet; der laa tryllekraft i dette ris, indviet, som det var, med tryllesange, og hun kunde nu ikke negte ham sit ja. Nu tog han sin økse, fældede et skogstykke, tømrede sig af nogle af stokkene en koie og en badstue, brændte de andre og saaede rug i asken. Naar øllet var brygget af en del af den høstede rug (thi at berede sig malt af rugen er en gammel skik imellem finnerne), førte han sin brud hjem og med hende alle de deilige sange, hun bar i sit bryst. Snart kunde det blive tilfældet, at man maatte gaa længer bort fra hus for at finde bekvemme bakker til braatebrænden; thi den engang brændte 17
 skog udmagredes hurtig. Da slog flere naboer sig sammen, læssede nogle melsække, en „finplog“ (til at oprode jorden mellem stene og stubber) og andre fornødenheder paa en økse og drev den hen til det udseede sted; her slagtede de oxen og levede af dens kjød, medens de udførte arbeidet. Naar høsten kom, drev de to okser hen, slagtede den ene til næring, medens de høstede og indrettede sig et nyt braateland til næste aar, men lod den anden bære kornet hjem.

Denne idylliske fred skulde dog ikke vare længe. De norske sæterpiger kom vist med stor forskrækkelse hjem og fortalte om de fremmede folk dybt inde i skogene, og bønderne kunde vel ikke være ligegyldige ved disse nye naboers færd. Man betragtede dem vel som fanter; der blev naturligvis klaget til øvrigheden, og allerede i 1648 udkom der en forordning om, at disse „skogfinner“, som anrettede skade „ved veidefang og fiskeri,“ enten skulde forføie sig bort eller ogsaa paa lovlig maade erhverve sig ret til at bo og bygge paa skogen. Finnerne har nok ikke straks fundet det fornødent at holde sig dette lovbud efterrettelige; thi det maatte oftere gjentages. Der forefaldt vel ofte smaa stridsscener mellem dem og de norske bønder og lensmænd; navnlig er det berettet — og finnernes sagn indeholder endnu dunkle erindringer derom — at de svenske og norske finner i krigstider tog leiligheden iagt til i fællesskab at udføre smaa felttog — eller røvertog — paa bøndernes sætre og gaarde, snart paa den norske, snart paa den svenske side. Der maatte saaledes udvikle sig et meget spændt forhold imellem finnefolket og dets naboer, og den almindelige tro paa finnernes trolddomsmagt, som endnu den dag idag ikke er uddød, maa have forøget uviljen imod dem i samme forhold, som der blandede sig frygt i den.

Der var dog noget ved finnerne, som gjorde, at man, om man end havde mod dertil, ikke kunde bekvemme sig til at gaa paa dem med magt og haardhed heller; man kunde ikke ganske anse dem som fanter. Et sagn vil oplyse dette. Nogle bønder havde i forbitrelse mod en finnefamilie, som uden tilladelse havde nedsat sig i skogen, samlet sig mandsterke og kom pludselig over dem med det forsæt at jage troldfolket bort; men i hytten fandt de — en bibel og en violin! Dette var jo saa vakre og menneskelige tegn, som det kunde være. De forbitrede forbløffedes, forligte sig med

VI. bd.

finnerne og gik stiltfærdig bort. Saaledes forligtes nok størstedelen af finnefolket lidt efter lidt med landets herrer og erhvervede sig ret til at bebo de skoge, de allerede havde taget i besiddelse; disse skoge var vel mest almenningsskoge, dels kongens, dels bygdernes eiendomme, og man kjendte dengang ikke deres værd, saa finnerne vist for en ringe penge kunde bygsle eller endog kjøbe sig stykker deraf. Nu kunde de i ro og med fornyet flid fortsætte sin braatebrænden, og finnerne fortæller endnu, hvorledes deres lykkelige forfædre reiste ned i bygderne, solgte den fede braaterug og kom op igjen med blanke dalere. Saaledes er det vist, at en afdeling af denne finnekoloni, der var trængt saa langt op mod nord som til ind i Trysild prestegjeld, til Osenvand, i slutningen af forrige aarhundrede blomstrede i lovlig orden og velstand; de fleste finner, der var selveiere, agtedes lidt efter lidt som jevn gode med de norske bønder og sammensmeltede derfor med dem, saa at der nu ikke er spor tilbage af deres fremmede nationalitet der i bygden.

18

Eilert Sundt.

kulle, tjenestepige. hafellen, et slags gjærde. dravle, en melkeret; i Østerdalen en slags ost. mølske, en blanding af ost og mel.

æsthetiske sager, digte og lignende.

myther, gudesagn og lignende.

*) Jeg maa dog erindre de nette „finsko“, flettede af remme af birkenæver, og den af samme slags fletning dannede „finkunte“, et slags skreppe eller ransel — begge finske opfindelser, endnu brugelige i Finland, men som allerede de norske har taget efter.

koie, hytte.

veidefang, hvad der erhverves ved jagt (veide).

4. Nordfjordhesten.

18

En liden fortælling fra skydskarjolen. Indledning.

Af J. Lie

De græslændte, bakkede gaarde i Nordfjord og fjeldbeiterne der er hjemstedet for det, man kalder nordfjordreacen. Altid kjendt for et fortrinligt dyr har «fjordingshesten» med hestehandlerne gaaet i salg saavel til sjødistrikterne sønden- og nordenfor som over hele østlandet og langt ind i Sverige. I de sidste aar, da ogsaa udlændingen har faaet øie for, hvad der bor i disse smaa, livlige heste med ben som staalfjære, er de solgte baade til keiser Napoleon og engelskmændene. Lig andre indestængte norske begavelser har ogsaa nordfjordhesten endelig faaet sprængt bygdens snevre mur og naaet til et videre europæisk navn. Den har bogstavelig slidt sig til det paa landeveien, hvor den er funden som perlen i smudset.

Fjeldvante og lette, saa de aldrig snubler, kan de med benene under sig som trommestikker i strygende fart trave milevis foran karjolen, bakke op og bakke ned, uden at miste pusten. Det er disse heste, der har givet engelskmændene smagen for deres karjolsport i Norge, hvilken de nu prøver at føre over til sit eget land; deres egne høibenede blodsheste skulde kun lidet due i farten udfor bakkeknækken. Det er ogsaa disse smaa heste, som har baaret den værste del af den svære skydstyngde paa det vidstrakte østlands befærdede veie. Billige, letholdte med foder, villige og udholdende over al maade, er de nemlig som skabte for kjøreskydsen.

19

Men «fjordingens» villighed og raskhed er bleven ubarmhertig misbrugt. Og dette sker tildels endnu den dag idag — saa kjærligt det norske folk ellers er mod sine husdyr — paa vore skydsveie, om det end her og der maaske kan være blevet bedre. Netop hjemkommen fra en station paa en 15 kilometer — en vei, som den altsaa har gaaet dobbelt — skal den paany i sælen. En reisende venter utaalmodig paa skyds og vil klage i bogen. Næsten alle heste er ude; de kostbareste maa spares

i uføret, og saa faar da «Vesle-Svarten,» «Vesle-Borken,» «Litle Kviten» eller «Musa,» stakkar, saa vaad den er, igjen ivei. Det er senkvelds og koldt, eller den reisende har mœisommelig arbeidet sig frem fra station til station med svøben paa den ene næsten ubevægelige hest efter den anden; han merker med fornoielse, at han har faaet en ren undtagelse, et udmerket dyr — og benytter leiligheden til at faa disse 15 kilometer fra sig i hast. Den lille, magre «Graa» kan ikke tale for sig, dens gode raceblod fordrager ikke svøben, og under nervøse, skvætnende tilløb, saa ofte denne blot skimtes af dens forskræmte øie eller suser truende i luften, gjør det forjagede dyr denne tur kanske endnu hurtigere end den første paa dagen. I sneføre, med en halvtrukken mand i slæden fra eller til marked, eller en, der er for sent ude til jernbanestationen — og nogen saadan er der hver dag — betragtes hele veien som en traverbane, hvor det raske, lille dyr ret skal prøves; — styrter det, er det, saa gammel hesten nu er, dog vanskelig mere end knapt 50 kroner vovet, om skylden skulde findes at være hans, som kjørte.

En dag blir den «sprængt;» saa begynder den af og til at snuble, og — efter nogle aars tjeneste — skal den endelig «skydes til høsten,» fordi for mange reisende klager over, at den falder overende med karjolen, naar den ikke er stivholdt i tømmen. Tiden dertil udsættes og udsættes — over høstbløden faar den trække ogsaa 20 denne gang for at tage af for de andre heste. Foran den skranglede, i armene sammensurrede skydskarjol vader den under piskeslag i den bløde, dybe lerbakke, forsvinder ofte næsten helt under fadingen, saa tømmerne hænger som skraa fiskesnører, hvorefter den skal drages op igjen. Endelig kommer den morgen, da skuddet falder — «Vesle-Graaens» lykkeligste dag, siden den sprang løs og ledig om som føl oppe i hestehagen i Nordfjord og fik kjælenavn af børnene paa hjemgaarden.

I Nordfjord er der et fjeld, som heder Bjerkenaaven, og i en af liderne der ligger, næsten som et skilderi paa en væg, den bratlændte gaard Strømshagen med sine smaa huse. Elven gaar strømstrid i juvet nedenfor, og tvertover dette er lagt nogle tømmerstokke til bro for mand og hest.

Paa den anden side, lidt paa skraa og lavt ved elvebredden, ligger gaarden Evjen, der bærer sit navn, fordi elven her hviler sig i en bugt, hvor der staar en liden, smuk bjerkeskog.

Et stykke bortenfor Juvbroen laa derover bag en haug en stor, buskbevokset teig, passende til rydningsland. Om denne havde der i endel aar staaet en hidsig proces mellem gaardene. Jon Evjen havde i tyve aar sperret veien til teigen med tre gjærdestokke, der saa nok saa tynde og uskyldige ud; men retten kjendte det at være hævdsgjærde, og enden blev, at teigen blev fradømt Strømshagen.

Af denne proces blev manden paa Strømshagen halvt udarmet. Da han døde, blev enken siddende igjen med gaarden og gjælden samt sønnen Gjermund, som da

var to og tyve aar. Det var en undersætsig gut med mørkt haar, svære øienbryn over de brune øine og et lidt bredfaldent, men klogt og livligt ansigt. Hans feil var, at han var noget braa og snar til at tage sig tilrette, hvor et godt ord endnu kunde gjort det. »Han var stoltere, end han vilde lade folk merke; og naar der blev nogen uenighed, mente han som oftest, at man vanskelig vilde have vovet sig til slig mod en af dem, der sad paa storgaardene.

Folket paa Evjen sad i velstand. Den ældste datter hed Sigrid; hun var lyslet, høi ²¹ og overmaade smuk. Dertil var hun ferm i al huslig gjerning og af et stille væsen, hvormed der fulgte som en værdighed; naar hun sagde noget, faldt ordene altid omframt godt og klogt; hjemme havde hun igrunden magten i huset. Alle sagde, hun saa ud som en rigtig fuldgaardsjente; heller ikke feilede der paa dem, som bød hende gaardene; men hun havde et efter et afslaet alle tilbud. Forældrene mente misfornøiede, at enten vilde hun ikke gifte sig, eller ogsaa havde hun i dette mindre forstand end i andre ting. De lod hende dog raade sig, som hun pleiede. En søndag, som de ved kirken havde mødt stiv nakke af tre af de bedste gaardmandssønner i bygden, der havde maattet gjøre vendereisen, kunde gamle Jon Evjen dog ikke bare sig for at sige, at han ikke skjønnte andet, end at hun vragede alle, saa der retnu ikke blev andre igjen til hende end Gjermund Strømshagen, der altid laa og trættede og knapt hang ved gaarden. Ved disse ord blev Sigrid rød i ansigtet og gik ud; da hun siden kom ind i stuen, merkede de, at hun havde grædt. Jon forstod, at det kom af, at han havde irettesat hende, og angrede det igrunden, men lod dog ordene staa.

Med Gjermund Strømshagen havde Sigrid været meget sammen under opveksten; de havde lagt sammen nede ved elven og oppe ved Juvbroen; men forældrene havde været mindre kjendte, da de hørte til forskjelligt skyldfolk, og sætrene laa paa modsat side. Gaardene laa hinanden heller ikke saa nær, som det ved første øiekast skulde synes; thi det egentlige oversætningssted laa et godt stykke længer nede, hvor bygdeveien fra Evjesiden gik over elven nedefter til fjorden. Fra Strømshagen førte didned kun en gangsti eller ridevei.

Men børnene havde, som sagt, lagt meget sammen. Naar Sigrid, der var tre aar yngre, saaes mellem bjerkene ved elvekanten, stod Gjermund gjerne paa den anden side med fiskestangen. Fra en knart, hvorunder strømmen gik smal, kunde han ved hjælp af stangen svinge sig over til den lavere side, og naar han der havde bygget damme og huse for hende, kom han hjem igjen over broen oppe ved juvet. Did pleiede hun gjerne at følge ham; men at gaa over var hende forbudt. Det var farligt, ²² sagde hendes far, og hun havde heller intet derover at gjøre.

Efterat processen kom paa, blev imidlertid dette anderledes; men de havde dog altid et øie med hinanden, ogsaa efterat de var voksne. Bjerkenaaven er saameget høiere, at Gjermund derfra om sommeren kunde se helt ind paa Evjesæteren; han var da selv kun som en prik oppe i fjeldet; men hun blev den dog altid var.

Gjermund drev paa skytteri, og det hændte flere gange, naar han kom den vei, at de just mødtes i marken; de talte da meget sammen. Ved kirken var det derimod, som om de havde mindre godt for at se hinanden, endda de der oftest stod nær nok sammen.

Paa Strømhagen havde de en musegraa hest, hvoraf Gjermund ikke var saa lidet stolt. Den var overmaade velbygget, med bredt bryst, fine ben, et ualmindelig vakkert lidet hoved med store øine og smaa, livlige ører. Det eneste, som en udenbygds skjønner kunde finde at udsætte, var, at den muligens var lidt bradtlendet; men det holdtes i de egne ikke for lyde, da man ved, at dette som oftest er de bedste heste, og at det kommer af, at den lever i fjeldlænde. Den var opdrættet fra føl paa gaarden og nu otte aar gammel.

Det var og blev altid lige nyt, naar Graaen oppe fra udmarken eller havnegangen kneggede ved ledet for jordet, fordi den vilde ind en sviptur og se, hvordan det stod til hjemme, og dertil faa en næve salt eller anden ekstra-forpleining. Den travede da gjerne med hunden gjøende om sig hen til stalddøren og stak hovedet ludende ind i det kjendte, mørke rum, vendte sig derpaa med et pludseligt kast med nakken, hvorved den nedfaldne, mørke hængeman kastedes som et forvildet haar fra øinene, og gjorde rundar om paa tunet, idet den snusede paa et og andet, indtil den blev staaende ved stuedøren. Der ventede den rolig paa, hvad der skulde komme, og varede det for længe, forsvandt dens krop efterhaanden inde i den lille forstugang, saa at man tilslut kun saa dens viftende hale og bagbenene ude paa stenhellen, og de, som var inde, maatte jage Graaen ud for at faa stuedøren op.

Hvordan det saa gik med den øvrige buskab — og det kunde i vaarkniben mangengang være trangt nok, eftersom de der som andensteds i beitesgaardene gjerne holdt for mange kreaturer — saa var Graaen altid fed og i godt huld. De vidste, skjønt der blev aldrig talt høit om det, at Veslekallen nede i stalden havde gjort den til sin yndling. Det var derfor, Graaen altid først saa ind af stalddøren, 23
hvergang den kom springende løs ind paa tunet, og i manen bar den tusseflette, som er merket derpaa. Den maa ingen løse op, da hesten ellers blir ligesaa mager, som den før har trivets vel.

Graaen havde ogsaa vidst at skaffe sig kjendskab og gode venner oppe paa Evjen. Dengang den var føl og gik i den bratte hage paa den anden side, havde Sigrid fundet paa at kaste fladbrød over strømmen til den. Hvergang den siden saa hende, kom den kneggende ned bakken og ventede med oprakt hoved paa, hvad der skulde komme, idet den slap af munden den sidste friske græsbus; den fulgte langs elven, naar hun gik paa den anden side.

En dag havde den forsigtig prøvende gaaet brostokkene over juvet og var kommen ind paa gaarden hos dem, hvor da Sigrid og hendes søskende havde givet den fladbrød og salt i mængde. Skjønt folkene paa Strømhagen søgte at hindre det,

stod dette herremaaltid dog fristende for Graaens erindring, og ret som det var, tog den trods stængslet turen om igjen. En sommereftermiddag, som den stod derinde paa tunet, var det yngste barn krøbet hen til brønden, der var aaben og ugjærdet; det laa alt med armen udover. Da gik Graaen hen og løftede det med tænderne efter skjørtet et godt stykke afveien. Efter dette fik den som en slags husret der. Jon Evjen, der ellers ikke likte, at den kom, jog den aldrig tilbage, før den gik af sig selv, og det gjorde den altid, saasnart den havde faaet noget. Den holdt ogsaa bestandig nok saa fint gangstien uden at traakke i volden eller ellers forgribe sig paa den.

Naar Gjermund for opefter veien til kirke eller bryllup eller nedover til tinget, red han som oftest passende sagte; han vidste godt, at folk saa efter ham og vilde sige, at han var kry af hesten. Han lod ogsaa, som han ikke ænsede, at der stod saa mange omkring der, hvor han bandt den. Ved sine leiligheder havde han dog vist, hvad den duede til; den havde gjort turen op fra landhandleren ved fjorden paa færre timer, end der var mile, og kapteinen laante den altid paa mønstringsdagen nede paa moen.

En dag faldt Juvbroen ned. Efter en gammel forretning mellem gaardene skulde hver af eierne holde den halvt vedlige. Men da Gjermund gik over for at omtale sagen, ²⁴ svarede Jon but, at han ikke havde brug for broen, og at han heller ikke kunde indse, at Gjermund havde det. Trængtes der nogen gang imellem gaardene, saa havde de nu aabne bygdeveien; Juvbroen var lagt i gammel tid, før den blev bygget. Aarsagen, hvorfor Jon svarede saa, var den, at han nylig havde faaet at vide, at folk i bygden sagde, at det var helt farligt at fare til Evjen for Gjermund Strømshagens skyld, og at Sigrid nok havde heftet ham sit sind, siden hun afviste alle andre. Han havde ogsaa hørt, at han gik paa skytteri omkring Evjesætren, og var nu lidet blid baade paa ham og datteren.

Mellem folket i den bygd og paa den anden side af fjeldet var der mangehaande uvenskab baade om fjeldbeiter og skogsret, og derfor et gammelt had. De sloges, hvor de kom sammen paa markederne, og oppe paa fjeldet sagdes meget at være hændt, som ikke taalte øvrighedens kundskab. Det var derfor som et helt særsyn, da den rige Østen Storsæt deroverfra kom ridende til Evjen; hans erende skjønte alle og tillige, at han var bleven afvist. Herover glædede alle hjembygdingen sig; men deroverfra spurgtes det, at han havde lovet at besøge Gjermund Strømshagen, som han vidste var den, der voldte det, paa den dag, han mindst likte det. Han var en mand, der havde penge udover mængstedes; men der i bygden havde han vitterlig ikke en øre, saa mange lo og undrede sig over, hvordan det skulde gaa til; thi paa styrken tog han nok ikke Gjermund Strømshagen.

Før jonsok var skatteauktionerne oppe hos lensmanden ved Kirkevandet. Disse forretninger, vidste man, havde aldrig noget alvor paa sig, da lensmanden altid

biede med skatten, til det blev folk beleiligt at betale; men de maatte fremmes slig for lovens skyld, og lensmanden blev selv ved alle budene, eftersom ingen ellers mødte frem og bød. Det aar kom der imidlertid lige paa klokkeslettet endel folk ridende ind paa gaarden. Det var Østen Storsæt selvferde. De hilste, satte sig ned og hørte paa opraabene. Da turen kom til den graa hest, der var pantsat for sidste aars skat, raabte Østen, at femti kroner var buden. Lensmanden saa alvorlig hen paa ham og sagde, at dette ikke var bygdeskikken og desuden skambud.

«Det er klein øvrighed, som først skal lære loven,» svarede Østen hvast, idet han tog frem seddelbogen og viste en pakke med penge. «Jeg troede, hammeren her som andensteds slog ned ved bedste lovligt bud!» 25

Lensmanden blev rød i hovedet, men maatte fremme auktionen.

Da Gjermund hørte, at Graaen paa denne maade var solgt for skatten, og at den en af dagene skulde hentes af lensmandskaren, blev han først ude af sig selv af harme og tanker paa hevsn, men derpaa saa bedrøvet, at han sad hele timer uden at røre sig af stedet.

Den dag, den skulde hentes, gik han, ret som det var, hen og strøg hesten. Han stod i lange stunder betænkt med albuerne over dens ryg og lagde ikke merke til, at moderen flere gange kom ud i stuedøren og saa bekymret hen paa ham; heller ikke saa han, at hun gik pyntet nedover til Evjen.

Der hilsede hun i stuen med, at hvis «vesle Sigrid» vilde se Graaen, før den skulde fra gaarden, saa maatte hun følge med nu; det var alt over middagsleite, og det skede vel før kveldsverd. Der var noget ved den blege kone i den sorte hue med det hvide bind under, som gjorde, at Sigrids forældre fandt denne anmodning hel naturlig; hun havde altid været barnegod og kjær i børnene.

Efter et lidet ophold, hvori den gamle kone skulde nødes med lidt Bergens-kage og kaffe, fulgte Sigrid hende over barho'det, men søndagsklædt og i hvide ærmer, der ellers til kirke gjemmes under den mørke trøje. Skyggen begyndte alt at skraane paa dagen og eftermiddagssolen at falde rødlig oppe i Bjerkenaaen og glimte i vinduerne paa Strømsnagen, mens de to vandrede opefter bakken paa den anden side af elven, den ene ludende og liden under det store, mørke hovedklæde, den anden, som gik bagefter, smal og rank, med gule haarfletninger; men ogsaa hun gik med bøiet hoved under tanker, der tyngede paa sindet.

Da de kom op til gaarden, kom der en tredje person — det var lensmandskaren. Gjermund havde lagt det bedste hovedlag paa hesten og stod alt med grimen i haanden, ifærd med at overlevere den. Da han saa Sigrid komme, gik der som et sæt i ham, og da han hilsede hende, var han meget bleg. Moderen bød straks lensmandskaren ind i stuen, forat han kunde faa noget at nyde; det mente hun han kunde trænge til for det slemme arbejde, han var nødt til at udrette, og det var jo ogsaa søndags. 26

Og saaledes blev de to staaende alene derude ved hesten. Sigrid lagde dens hoved paa sine skuldre og klappede den paa halsen. Hun tog frem lidt salt og brød, som hun havde med; men Graaen, der humrede, da hun kom, vilde ikke æde; den forstod, at der var galt paaferde. Imidlertid stod Gjermund taus og saa til med albuen paa dyrets ryg. Endelig sagde han med lav stemme:

«Det ser ud til, at Graaen og mere end den skal afgaarde idag, Sigrid!»

Da lagde hun sin haand fast i hans over Graaens ryg og saa ham grædende ind i ansigtet, som om hun satte sin fortrøstning til ham alligevel — de to jevnhøje hoveder var, hendes lyse blussende, hans mørke blegt.

«Jeg skal prøve paa, Sigrid,» — fortsatte han, svarende paa hendes tanke; — «men her er nu lidet at begynde med.»

«Du faar blive handelskar, Gjermund, og stelle dig klogt — slig har mangen brav mand i bygden begyndt før dig.»

«Hvor vidste du, at jeg tænkte paa det?»

«Jeg forstod det, og — mor din har sagt mig det.»

Da lensmandskaren idetsamme kom ud i døren, slap de hinandens hænder, og hun hviskede kun endnu:

«Gud hjælper nok, Gjermund — og jeg skal vente.»

Da manden tog bidslet ud af Gjermunds haand, efterat denne havde givet dyret det sidste lette afskedsklap, og førte den modstræbende graa efter sig, fulgte de alle tre ned bakken til grinden — der skiltes de.

Næste morgen før dag drev Gjermund en ko og en kvige foran sig nedover fjordveien. Disse solgte han hos landhandleren, fyldte skreppen med kramvarer og gik saa afsted som handelskar.

Henved syv aar efter sad der en formiddag en mand inde paa et skydsskifte ved en af østlandsveiene; han var kommen sent om natten i svær fart fra markedet ovenfor, der netop var sluttet, og havde overnattet der. Det var i sidste vaarsmeltningen, saa føret var slemt for skydshestene. Vinduet stod nu i solheden aabent, og manden, der var klædt som en af sin velstand lidt brautende handelskar med sølvknapper i vesten, lod til at sidde meget betænkt. Foran sig paa bordet havde han fladbrød, smør og ost samt en skaal melk, hvoraf han drak. Af og til lagde han haanden under kinden og saa ud af vinduet.

Manden, som sad der saa betænkt, var Gjermund. Der var nu hel anderledes voksent malm i hans ansigt, og en skulde lede længe i det, før man gjenkjendte den godlynte, om end braa og hidsige gut, der gik oppe paa Strømhagen.

I de to første aar var det kun gaaet kleint for ham, især fordi han havde været godtroende og sat lid til folk, som bedrog ham. Men siden var det gaaet bra og mere end det. Fra kramvarer og klokkebytning var han gaaet op i hestehandelen, hvor han tilslut havde gjort det stort. Nu paa markedet havde han solgt resten af hele

hestedriften for ifjor og var kommen i akkord om en skogspart. Han havde forlængst sendt hjem saa mange penge, at moderen sad gjældfri paa gaarden; men saa tænkte han, det kunde være godt, om han ventede, til han blev den mand, at han kunde købe de to store engslaatter, som laa nærmest oppe i Bjerkenaaven. Og da han med sig selv vidste, at han kunde dette, tænkte han paa, hvad Jon Evjen vilde sige, om der paa Strømsbogen stod nye udhuse og en stuebygning. Disse voksede efterhaanden for hans forsæt til at blive saa store som lensmandens oppe ved Kirkevandet, med to lofter. Han eiede runde tolv hundrede daler foruden Strømsbogen, men pønsede nu paa at vente, til han kunde købe ogsaa nabogaarden Bjerkestranden med sætervolde, der var dobbelt saa stor som hans egen, og dette vilde han kanske kunne gøre efter et par aar, om det gik godt med den skogspart, hvori han nu grundede paa at lægge sine penge.

Siden lysten paa eiendom og gods engang havde taget ham, tænkte han altid paa Jon Evjen, hvad han vilde sige, og mindre paa datteren. Det var kun de to, tre første aar, da alt gik vrangt, at hun ligesom altid var med paa alt det, han strævede. Siden den tid havde han seet meget og været oppe i mangt og havde nu egentlig af det hele kun gjemt lysten til at se Jon Evjen, som vandt processen, bukke sig ved grunden, naar han engang kom hjem og naturligvis begjærede datteren hans.

28

Han var nu haardt i beraad med sig selv, om han skulde tage storveien nedover og byde paa skogen eller fare, som han pleiede — skogshandel skulde være vovelig, sagde mange.

Han sad netop med haanden under kinden og tænkte sig Bjerkestranden lagt til Strømsbogen, da en lys hestesnude snusede op i karmen imod hans albue og stødte paa den. Han skød det godkynte dyr lempelig tilside; men da snuden kom humrende igjen, gav han den halvt i tanker et stykke fladbrød. Det var en liden, overmaade mager, musegraa hest med tætklippet man, skidden, som om den havde veltet sig i sølen, og det siden var størknet, samt med store brudsaar paa ryg og sider efter sælen. Den hængte paa hovedet, medens den aad, men kom saa igjen op i karmen. Der randt vand af dyrets øine, hvilket ogsaa siges undertiden at ske, naar en hest sælges, og det teede sig undertiden kjælent, idet det slog urolig med den kortklippede halestump og trykkede sig nær under væggen.

Gjermund vidste ikke hvorfor — han var formodentlig i et eget humør — men han kom til at tænke paa Graaen den dag, den blev ført fra Strømsbogen. Bjerkenaaven med de graa torvhuse og elven under samt den røde Evjegaard nede paa den anden side steg med et saa klart frem for hans indre øie, som om han skulde havt et syn. Der maatte saa smaat være løvspræt ogsaa der i liderne nu — han saa moderen med bindingsstikkerne og folkene sysle rundt husene hver med sit; han saa gamle Jon nede paa Evjetunet og en bleg, høi pige, som gik og ingenting sagde, men af og til i hvide søndagsærmer kom i besøg over til hans mor

paa Strømhagen og da hvergang blev staaende paa tunet en stund, som den dag, hun saa efter Graaen, da den gik afgaarde, og saa fulgte nedover. Det var nu længe siden han havde tænkt paa Graaen — han havde eiet mange heste siden den tid og havde været oppe i mangt.

Som han sad i disse tanker i det solvarme vindu og gav dyret det ene stykke fladbrød efter det andet, blev det hele saa underlig virkeligt for ham; det var, som han skulde kjende igjen hestehovedet med de fine ører og de blanke øine, der alt i et strakte sig op i vindueskarmen til ham og humrede, og ved siden af stod saa livagtig den høie, lyse pige, der grædende havde lagt haanden i hans over Graaens ryg og bedet ham prøve paa, saa skulde hun vente.

29

Men nu læste han et andet udtryk i hendes øine. Han fik i begyndelsen lyst til at modsige det med de beviser, han bar i lommebogen; men hendes mine sagde tilbagetrængt stoltslig som han kjendte hendes væsen, at hun havde ventet for hans skyld, ikke paa lommebogen. Han saa mere og mere angst ud, medens han sad der, og maatte have seet noget i virkeligheden, der stadfæstede det; thi med et høit: «Det er Graaen!» for han saa i et sæt op af stolen og udigjennem døren hen under vinduet til den.

Han stod først en stund stille og saa paa den, tog saa forsigtig og løftede paa sæletøiet, hvor den var saar, undersøgte dens fødder og dens af bidslet oprevne mund og blev ikke træt af at gaa rundt den, idet han gjentog og atter gjentog: «Ja, det er Graaen — og slig som de har handlet med dig!» I baggrunden skalv en anden tanke, som han ikke gav ord. Han strøg harmfuldt det af taug og skindverk sammenknudede elendige sæletøi af og ledede den i fuldt sindsoprør hen til trappen, hvor skydsskafferen, Anders Brunsberg, stod og undrede sig ikke saa lidet over ham. Men underveis gik hestehandleren i Gjermund, og han spurgte:

«Vil I have tretti kroner for denne fillegampen, Brunsbergen? Den duer nok ikke til skydsen synderlig længer, og jeg kan altid have husmandsbrug for den plagonnen over.»

«Da kjørte du fort nok med den inat fra markedet, Gjermund, efter hvad skydsgutten sagde imorges.»

Dette gik i Gjermund; han havde havt endel i hovedet af markedsturingen og huskede nu, at han havde kjørt ganske urimelig fort i mørket og tilmed brugt svøben alvorlig, hvor det skurede i føret. Han svarede derfor bare:

«Hvad vil du have for den?»

Brunsbergen begyndte nu at udbrede sig vidtløftig over alle dens egenskaber; han havde kjøbt den paa auktion efter en prokurator, der var kjendt for at have gode heste, og den havde bare været tre aar i skydsen; heller ikke var den ældre end elleve aar. Dette sidste vidste nu Gjermund meget bedre; thi den var nu femten aar og vel det. Men han sagde intet til Graaens forkleinelse; og da Brunsbergen endelig

sluttede med, at han ikke solgte den under otti kroner, tællede Gjermund til den 30
andens forundring straks upruttet pengene op paa bænken foran ham.

Og nu gav Gjermund sig til at vaske, pudse og stelle den i flere timer, før han endelig reiste med hesten løs ved grimen efter sig. Men Brunsbergen fortalte siden ofte i godt lag, hvorledes han en dag havde taget selve Gjermund Strømsbogen i hestehandel; han havde stelt sig meget fult. «Det eneste var,» lagde han engang til, som om det kunde være lidt at angre paa — «den gamle skydshest var ikke sprængt.»

I nogle aar havde Jon Evjen i sit sind beskjæftiget sig mere med Strømsbogen, end han vilde være ved; han besøgte undertiden enken, og han og hans hustru talte som tiest med hende ved kirken. Sigrids forældre vidste, at hun gik og ventede paa Gjermund; de havde heller ikke i de sidste tre aar havt noget at indvende mod giftermaalet; thi rygtet om, at han var bleven en holden karl, var kommet op til hjembygden. Kun undrede de sig over, at han ikke kom; de havde allerede bortgiftet den yngre søster.

Men paa det sidste var forholdet igjen blevet anderledes, og enken var et par gange kommen over til Evjen, uden at besøgene blev gjengjældte. Det var Sigrid, som raadede i dette, endda hun selv kom over som før. Hun gik nu i sit seks og tyvende aar, var blegere og saa høiere ud, men var derfor ikke mindre vakker; kun var der i den sidste tid kommet ligesom en større myndighed ind i hendes stille væsen, og hun styrede ivrig med gaardens anliggende; — «den skal jo ogsaa blive hendes,» sagde gamle Jon. Da denne en dag fandt, at han havde gjort Gjermund uret, dengang han negtede at hjælpe sit til med halve Juvbroen, og nu — seks aar efter — vilde gjøre det godt igjen ved selv at kjøre frem alle otte stokke, mente Sigrid, at dette ikke kunde behøves. Jon saa noget længe paa hende, da hun sagde det, men lod det blive, som hun vilde.

En kveld merkedes et usedvanligt liv oppe i Strømsbogen; der maatte være 31
hændt et eller andet. Jon undredes derover for sin hustru; men for datteren nævnte de intet. Sigrid havde det den aften meget travlt, og det lod ikke paa hende, som hun havde mærket noget.

Næste morgen meget tidlig var Sigrid alene nede ved elven med noget vadmel. Solen satte med fuld magt sit røde guld i Bjerkenaaven, og om nogle dage skulde de tilsætters. Som hun stod der, kneggede det tvertover i bakken mellem bjerkebuskene, og ud af deres skygge kom — hun tog ikke fejl — Graaen, selve Graaen; den rakte hovedet ud som i gamle dage og blev slig staaende. Hun stod en lang stund og saa paa den, medens øinene efterhaanden blindedes af graad. Endelig udbød hun: «Jeg tænkte, at han havde glemt dig ogsaa, jeg, Graaen!» Lidt efter lidt tilføiede hun dog med en røst, hvori al hendes krænkedes stolthed skalv: — «Men ilde har du havt det, ser jeg, og lidet har de værret dig i al den tid!» Med disse ord vendte hun sig hastig

og gik. Vadmelet lod hun ligge; hun følte vel, at Gjermund ikke kunde være langt borte. I de staaalgraa øine, der ellers var saa vakre og gode, lyste det haarde, som Gjermund var ræd for. Derhjemme gav hun sig til at stille som almindeligt.

Gjermund var kommen den foregaaende kveld; men hans mod paa at gaa Sigrid under øinene var minket endnu sterkere, efterat moderen havde fortalt ham om, hvordan alt stod til derover. I morgenstunden havde han ganske rigtig siddet ligeoverfor bag bjerkene og iagttaget, hvordan Sigrid drog kjendsel paa Graaen; men da han hørte hendes ord og saa, hvorledes hun gik, havde han ikke raabt til hende, saaledes som han fra først af havde tænkt. Han syntes rent, at han havde mistet hende.

Ellers var han altid helst sin egen erendsvend; men nu grundede han, idet han gik mørk hjemover, paa, om det ikke var bedst, at moderen gik over først og talte med hende — og saa fik hun sætte sig op paa Graaen. Folk vilde vel synes, at det var kort vei at tage hest for; men Sigrid vilde kanske forstaa meningen bedre.

Saa blev det da ogsaa, skjønt moderen i førstningen mente, at han nu kunde være god nok til at gaa frier selv. Om penge og sligt maatte hun endelig ikke nævne, blot sige hende, som sandt var, at han angrede saart, at han havde været saa længe borte og nu ikke turde gaa til hende. Da hun red nedefter bakken paa Graaen — der forøvrigt efter en maanedes god fodring og fliding var i meget bedre stand, end dengang han tog den op af skydsveien — sad sønnen med bankende hjerte hjemme i stuen og ventede. Dette ridt var et helt andet end den kaksefærd, han saa ofte havde tænkt sig, hvor Jon Evjen skulde staa og hilse ved grinden, naar han kom for at begjære datteren.

32

Da enken paa Strømshagen kom sagtmødig ridende opefter veien paa Graaen, var det klart, at der vilde ske noget; gamle Jon gik ind i stuen og kastede trøien paa sig. Paa tunet stansede hun ligesaa sagtmødig et stykke fra døren og bar sig i alle maader anderledes ad, end de havde ventet af den rige kakses moder. I stuen neiede hun meget, vilde beskedent ikke tage sæde, og det var i alle dele, som hun søgte at gjøre sig og sit saa lidet. Slig havde hun aldrig været i sine fattige dage. Da sønnens hjemkomst nævntes, sagde hun sukkende, at dette var kun liden lykke, dersom han altid skulde sidde saa tung om hjertet derhjemme som nu. Jon og hans hustru undredes adskillig over disse ord; men Sigrid satte sine øine forskende paa hende og blev lidt rød. Endelig rykkede hun ud med sproget, at hun var kommen over for at tale lidt med Sigrid.

De to gik da sammen i andre-stuen. Idet Sigrid gik didind, var der næsten ikke farve i hendes ansigt, og minen var kold og stolt. Jon rystede paa hovedet efter hende og tænkte, at dette saa ud til et nei igjen. Da de bagefter kom ud sammen, var hun blussende rød og i graad; men det var let at se, at det ikke var sorg, og hun skalv paa hænderne, saa hun næsten var forfjamset, da hun absolut selv vilde

hjælpe Gjermunds mor op paa hesten. Da denne kom hjem, fik Gjermund høre, hvad han vel havde skønnet, at der havde været alvorligt brud, men at dette nu var saavidt over, at det nok kunde nytte ham at gaa over selv. Hans mor sagde dette sidste med en egen mine, som gjorde Gjermund overvættes glad, og han overhængte hende, til hun havde fortalt alt. Sigrid havde først med stor kulde sagt, at hun troede, at Gjermund nu mere holdt af sine penge end af hende — ellers var han ikke bleven saa længe borte uden at lade høre fra sig; hun mente derfor, at det var bedst, det blev, som det nu var, og at det ikke var værdt at tale længer om det, som bare var saart for dem begge. Med disse ord ledte hun med haanden efter dørklinken som for at ende samtalen. Hun kom heller ikke nærmere, da den anden drog tørklædet til øinene og sagde, at dette vilde være en sørgelig ende paa al deres ungdoms strid, men ytrede kort, at man kan stride for saa mange ting i denne verden; hun havde bare ment ett; men Gjermund havde nu faaet andet for sig. Da den gamle saa svarede, at Gjermund vilde opgive at være handelskar og blive bonde igjen, naar bare hun vilde blive konen paa gaarden, og at det ellers vilde blive et tungt erende at føre hjem med Graaen — havde hun pludselig gjemt hovedet ved hendes bryst, taget om hende og grædt, saa det næsten ikke vilde tage ende, men seet saa lykkelig ud, da hun igjen slog øinene op.

33

Allerede samme eftermiddag var Gjermund med sin mor over paa Evjen og begjærede hende af forældrene. De to unge sad sammen paa bænken i den skumre stue og kunde ikke slippe hinandens hænder. Men saa maatte Sigrid ud og koge rømmegrøden. Did kom ogsaa Gjermund, og da grøden kom ind, var den sveden, hvad vel neppe var hændt før under Sigrids haand. Gamle Jon mente leende, at det kom af, at det havde været for hedt derude. — Enken paa Strømhagen gjorde et par forsøg paa at bryde op, førend der endelig senkvelts blev alvor af det.

Nogle dage efter — de lagede sig da netop til sæterfærden — blev der tale om, naar brylluppet skulde fastsættes. Nu var det Gjermund, som skyndte paa, og Sigrid, der vilde have udsættelse.

En vakker søndagsmorgen om høsten pyntedes Sigrid til kirken. Brudekronen havde hun paa, og brudehesten stod bunden for døren. Det var Graaen; den var nu i godt huld og endda noksaa let paa foden.

I kirken var der den dag samlet ualmindelig mange folk, der vilde se paa det vakre, staute brudepar. Som hun stod der med kronen paa, var de jevnhøje; men den brede Gjermund saa ud som manden alligevel.

Brylluppet var sligt, som alle ventede det, naar Sigrid Evjen engang skulde være bruden. Efter skikken blev der givet i skaalen. Gamle Jon lagde da ned i den skjødte paa Evjen — hver af døtrene havde arvegaard ivente, og Evjen var Sigrids odel. De gamle havde opgivet gaarden og vilde sidde paa livøre i andre-stuen, som dertil var bygget.

VI. bd.

Nu, Gjermund eiede begge gaardene, mente Jon, spøgende over ølkanden til 34
brudeparret, at denne ogsaa havde pligten til at lægge Juvbroen for begge sider.

«Juvbroen blev lagt, da de to lagde hænderne sammen,» — svarede Gjermunds
mor; — «men baade han og Graaen fik kjøre langt om i verden efter stokkene.»

«Ja, det holdt næsten paa at blive altfor langt,» sagde Jon.

Jonas Lie.

5. AF FUGLENES LIV.

34

I. Fuglenes vandringer.

Et stort antal af vore vingede sangere, der blot synes skabte til at oplive vor
nordiske natur, besidder vi ikke for os selv alene, men eier dem blot under en del af
deres liv. Naar høstvinden jager over de afskaarne kornmarker, og træer og buske
begynder at farve sit løv i de kjølige nætter, da brister ogsaa det baand, der holder
trækfuglene til deres hjemsted, og de ruste sig til sin lange vandring. Og inden
endnu livet i mark og skog lægger sig i dvale, og sneen breder sit hvide teppe over
den slumrende natur, drager de flokkevis afsted til det fjerne syden for at ombytte
vor lange vinternat med livet i de varmere egne.

Trækket er en nødvendighed for mange fugle; det er en medfødt drift, der har sin
dobbelte grund: i mangel paa næring og en ubetvingelig vandrelyst; det har en
bestemt retning og gjentager sig paa bestemte tider. Ingen trækfugl behøver at lære
denne reise; ingen behøver nogen fører; den drives mod det ubestemte syden af sit
eget uforanderlige instinkt, som den ikke selv kan beherske. Naar den kjølige
aarstid nærmer sig, trækker insekter og andre smaadyr, der udgjør en næring for
hele grupper af fugle, sig ned i sit underjordiske vinterkvarter, og der bliver da
ingen anden udvei for deres fiender og forfølgere end at søge sin næring i fremmede
egne. En lignende skjæbne deler de, der lever af forskellige slags planteføde, og
deres tynde fjærklædning kan heller ikke beskytte dem længe mod vor nordiske
vinterkulde. Og selv arter, der har tilstrækkelig beskyttelse mod kulden, saasom
gjæs, ænder og flere andre, udelukkes paa denne tid fra adgangen til sin næring ved
isen, der bedækker vandene.

Men at det ikke alene er mangel paa næring, der driver dem afsted, er os i mange
tilfælde klart. De tæmmede vildænder og vildgjæs har i sit fangenskab føde i overflod; 35
men naar høsten kommer løfter dog vandrelysten deres vinger. Vi behøver blot at
hente eksempel fra de vilde svaner, der i flere aar holdtes tæmmede i Kristiania
slotspark; nogle fløi bort om høsten; andre, hvem vingernes brug var negtet,
benyttede sig af sine fødder og foretog lange, besværlige vandringer fra sit hjem.

De unge trækfugle, som man tager ud af redet og opdrager i bur, afgiver det samme bevis; de ved intet af vinterens strengthed, de kjender intet til det fjerne syden med sin milde himmel, og dog, naar høsten kommer og trækket gaar over dem, sidder de urolige i sit bur, flagrer ængstelig omkring og lader uophørlig sin lokketone høre; ogsaa de vil vandre med sine vilde kamerater; men er træktiden over, bliver de atter rolige.

Desuden reiser fuglen ofte, før den endnu kan spore nogen mangel paa næring, og før den endnu har følt nogen kulde. Vagtlen og den dobbelte bekkasin er saa fed, at skindet revner, naar den falder paa haard mark; gjøgen, tornskaden, fiskejon og den kortørede ugle er ligesom indviklede i et fedtlag; næsten alle er de i sit bedste huld, og dog reiser de. Trækket er et gaadefuldt afsnit i fuglenes livshistorie og vil altid blive det; og det er os lettere at udgrunde lovene for planternes vandringer end for de smaa væseners, der findes omkring os.

Dagslysets aftagen synes ogsaa at have nogen del i dette træk. Saaledes har gjøgen i de første augustdage føde i overflod, da de haarede sommerfuglelarver, der udgjør en væsentlig del af dens næring, netop nu findes i det største antal; hundredagene er inde og sørger for varmen, og dog reiser den. Men nætternes tiltagende længde, som heller intet menneske holder af, vækker ogsaa en uhyggelig følelse hos de fleste af fuglene, lysets børn. Om natten truer dem forskellige farer, som de kan undgaa om dagen, og deres livlige natur er uforenelig med uvirksomheden i de lange nætter. Derfor jubler fuglen, naar solen staar op; derfor nyder den fra en trætop eller et andet ophøiet sted saa længe som muligt dens lys, naar den er ifærd med at forsvinde.

Den største del af vore fugle er trækfugle, et mindre antal streiffugle, og kun et ringe antal standfugle. Efter klasserne lader de sig ikke fordele; dog er næsten alle vadere trækfugle, alle hønsefugle, med undtagelse af vagtlen, standfugle; i de øvrige fugleklasser er forholdet delt.

36

Enhver art har en bestemt tid for sin afreise og ankomst, der under normale forhold kun varierer med nogle faa dage. Som en regel gjælder, at de arter, der sidst forlader os om høsten, ogsaa er de, der tidligst vender tilbage om vaaren, og omvendt. Men den længere eller kortere afstand, som de forskellige trækfugle tilbagelægger, staar ikke i ubetinget forhold dertil, og enkelte, der forsvinder tidlig om høsten, kan overvintre allerede i Sydeuropa, medens andre, der bliver her længer, drager lige ned til de tropiske dele af Afrika.

Med de første sydlige vinde, der stryger henover de sneklædte marker og de stivnede vande, kommer gjerne en og anden lerce som forløber for det endnu fjerne foraar. Allerede i de sidste dage af januar kan man undertiden se denne vor tidligste trækfugl søge sin kummerlige føde i veiene sammen med sine venner gulspurvvene; flere kommer i løbet af februar; men først i midten af marts begynder de at vise sig i

større antal; og i slutningen af maaneden lyder deres sange overalt udover markerne, der nu begynder at blive brune.

I begyndelsen af april høres rødstrubesangerens maaltroslignende strofer fra vore haver og lunde, stærene besøger sine rugekasser fra ifjor og hilser sit fødested med sine løierlige, lirekasselignende toner; taarnfalken anstiller sine flyveøvelser efter smaafuglene, der dog ikke tager synderlig notis af den; i de endnu bladløse lunde opfører rødvingerne sin høirøstede koncert, hvori en flok bjergfinker falder ind med sin skjærende lokketone; duetrosten hilser med sine afbrudte, melodiske toner vaaren velkommen, og den graaspurvfarvede sanger, accentor modularis, driver sit tyste væsen i buske og krat. I skogkanterne sidder de stolte ringduer og gjør sine udflugter til de brakliggende marker, og snart gjenlyder alle aaslier i de lyse vaarafterner af maaltrosternes fulde kor, hvori en trækkende rugde blander sit korte og skarpe pist, der aldrig undlader at øve sin elektriske virkning paa den jæger, der hører det. Snart lyder linerlens kjendte kvidder fra ethvert tag, og nu kommer bogfinkehunnerne, som med jublende sang modtages af de ventende hanner.

Vore fleste trækfugle kommer i den første halvdel af mai. Da lader vende-³⁷halsen første gang sin ensformige piben høre, og træpiplerkernes triller, busk-skvættens og hortulanens uanseelige sange lyder paa markerne, hvor man vender sig hen. Den sorte og hvide fluesnapper har allerede taget sit hul fra ifjor i besiddelse og sidder taalmodig i indgangen og venter paa sin hun, der først indtræffer nogle dage senere. Forskjellige sangere synger allerede af fuld hals, og de første svaler flagrer over vore marker.

Først i midten af mai, naar træerne er ifærd med at springe ud, lader gjøgen sig høre og synger snart utrættelig i skoge og i lunde sin kjendte sang; taarnsvalerne jager hvinende om i den sommervarme vaarluft, gulerlerne og strandsniperne lader sig høre, medens den graa fluesnapper færdes tyst og stille som altid mellem grenene. Havesanger og græssmut slutter sig til de øvrige sangere, og de selskabelige jordsvaler indfinder sig ved sine rugesteder i de steile sandbakker. Utrættelig lader agerriksen sin stemme høre den hele nat og en stor del af dagen med, og i de aabne aaslier er natteravnen om aftenen ivrig ifærd med sin jagt efter de sværmende falæner.

Om høsten sker afreisen omtrent, men ikke ganske, i den omvendte orden. Alle streiffugle og andre, som blot drager kortere strækninger ad gangen, trækker alene om dagen; men de egte trækfugle trækker ligesaa ofte om natten som om dagen, enkelte endog næsten det hele døgn. Nogle vandrer enkeltvis, andre parvis, atter andre i store selskaber; endelig trækker hos nogle, saasom fluesnapperne, bogfinkerne og mange sangere, hvert kjøn for sig, saaledes at hannerne drager sildigere bort om høsten og vender tidligere tilbage om vaaren end hunnerne. Og

det er sandsynligt, at dette forhold finder sted hos langt flere arter, end man hidtil har kjendt.

Ugunstigt veir kan ofte afbryde trækket i længere tid, og de er herunder nødte til at fordrive tiden paa bedste maade paa sit ufrivillige opholdssted. Men modvind for os er ikke det samme for fuglene; thi denne beforder snarere, end den hindrer deres flugt. Har de vinden bagfra, trækker de uregelmæssig og drives ofte ud af sin kurs; men er vinden dem imod, sluttet fjærene fast til kroppen, og fuglen har lettere for at gennemskjære luften. Klare dage og lyse, vindstille nætter er det bedste for dem; men træffer de paa et lag taage, taber de ofte ganske retningen og kan forville sig til egne, hvor de ikke hører hjemme. Saadanne forvildede individer kan ethvert lands fauna opvise mange af.

38

Enkelte trækfugle naar ikke sit maal udelukkende ved vingernes hjælp. Mange af vore ænder svømmer lange strækninger ned ad Mellemeuropas floder, og de tungtflyvende vagtler og agerrikser tilbagelægger ikke ubetydelige strækninger løbende. Saadanne vandrende vagtler og agerrikser har man jevnlig truffet; men hvorledes formaar disse, der flyver saa slet som faa eller ingen af vore indenlandske fugle, at naa over det brede Middelhav og trænge dybt ned i det tropiske belte? Under en reise til Ægypten i 1849 traf professor Esmark hele flokke af vagtler, der laa og hvilede sig paa vandet midt ude paa Middelhavet. Ingen fugl, død eller levende, synker, og ingen behøver ligesom pattedyrene at gjøre nogen bevægelse med fødder eller vinger for at holde sig oppe. Det luftfyldte bensystem og de store lunger er tilstrækkelige hertil, og det er sandsynligt, at flere andre slette flyvere i sin udmattelse tager sin tilflugt til et element, der dog er dem saa fremmed.

Tause og ligesom med sorg flytter fuglene bort, og deres afreise sker stille og umerkelig; med jubel og sang kommer de tilbage og undlader ikke straks at give sig tilkjende for alle og enhver. Denne deres trang til at vende tilbage er saa heftig, at den ofte driver dem langt ud over grænserne for deres egentlige hjem. Saaledes faar vi jevnlig om vaaren besøg af syd- og mellemeuropæiske arter, der dog sjelden slaar sig til ro hos os, men i regelen ligesaa hurtig forsvinder, som de er komne. I landets sydøstlige dele er saaledes storken en regelmæssig gjest om vaaren og har trængt op lige til Bergen og Kristiania, endog i flokke paa 20 stykker og derover. Men vort land er ikke storkens hjem, og selv om enkelte individer har kunnet undgaa den blodige medfart, der overalt beredes dem af tankeløse mennesker, som med bøssen modtager enhver, der maatte vise sig, har de dog aldrig kunnet holde sig hos os eller villet ruge.

Alle trækfugle synes at paaskynde sin reise mere om vaaren end om høsten, og det synes, som om de længes efter at gjense det sted, hvor deres vugge har staaet. Og at idetmindste et stort antal af dem aarlig vender tilbage ikke blot til den samme egn, men endog til det selvsamme sted, som de aaret i forveien og de foregaaende

39

aar har beboet, derpaa har vi utallige beviser. Linerler, svaler, støre og andre benytter det samme rede aar efter aar. Allerede dagen efter sin ankomst har tagsvalerne taget sine gamle reder i besiddelse, flyver ud og ind og viser sig i det hele ganske, som om de ikke havde været borte. Fugle, som en tid er blevne holdte i fangenskab, men atter givne fri, saasom vildgjæs, har i mangfoldige tilfælde aar efter aar trolig vendt tilbage til det sted, hvor de var opdragne, gjenkjendt de mennesker, der var om dem, gaaet lige hen til sit gamle ædetraug og holdt sig paa stedet hele sommeren over; men naar høsten kommer, følger de kaldet fra syd for atter at vende tilbage den næste vaar.

Men hvorledes dette kan ske, er os ufatteligt. Det er en gaade til de mange andre, som betegner fuglenes livsvirksomhed, og den vil neppe nogensinde løses. Hidindtil ved vi blot, at det sker.

II. Livet i syden. Hvor tilbringer vore trækfugle vinteren? De drager fra os mod syd, og fra syd kommer de atter tilbage. Men hvorlangt deres træk gaar, er noget, vi kun for faa arters vedkommende ved med fuld sikkerhed; mange taber sig i det taagede fjerne, uden at man endnu ved, hvor de stanser. Dette er tilfældet med svalerne, disse vore sande husfugle, der kjendes af ethvert barn under deres sorgløse færden om vore huse og paa markerne, og som forekommer os saa hjemlige, at det ligesom fulgte af sig selv, at man kjendte deres liv fra først til sidst. Der er noget uopklaret ved svalernes forsvinden, som gjør det forklarligt, at en tro kunde opstaa som den, at de tilbragte vinteren i dvale paa vandenens bund mellem rør og siv, og det uagtet dette paa det bestemteste modsiges af hele deres legemsbygning. At svalerne trak til Afrika, har længe været kjendt; men Afrikas længde er to gange Europas. Det samme er tilfældet med gjøgen og mange sangere.

Mange trækfugle flytter ikke langt; hos andre omfatter deres vinteropholdssted store landstrækninger. I de europæiske middelhavslande overvintrer en stor del af vore rovfugle, saasom vaagerne, fiskejon, pilegrimsfalken, lerkfalken, foruden bogfinkerne, tornirisen, hortulanen, rødstrubesangeren, alle vore trækkende trostearter, støren, jernspurven, duerne, en og anden vagtel, heiloerne og flere af samme familie, rugden og andre bekkasiner, forskellige andre vadere samt de fleste af vore trækkende ænder.

I Nordafrika opholder sig, foruden en stor del af de ovennævnte, stenfalken, mange taarnsvaler, en og anden fluesnapper, linerle og gulerle, blaastrubesangeren (vore høifjeldes nattergal), rødstjerten, stendulpen, løvsangeren, turtelduen, en mængde vadere og flere svømmefugle.

Lige ned i den tropiske sone, muligens endog over ækvator, trænger idetmindste følgende: taarnfalken, natteravnen, alle vore svaler, gjøgen, begge fluesnappere, træpiplerken, tornskaden, en mængde linerler og stendulper, græssmuttern,

40

bastardnattergalen, vagtlen, tranen, agerriksen samt flere andre mere tilfældige gjester.

Enhver trækfugl har en gave forud for menneskene; de kan straks finde sig tilrette paa det sted, hvorhen de vandrer; overalt kan de føle sig som hjemme. Gjøgten anstiller sine undersøgelser efter de haarede falænelarver med samme iver blandt mimosekrattet i Afrikas hede indre som i vore nordiske skoge; den sorte taarnsvale omsvæver med den samme ligegyldighed Ægyptens evige pyramider som vore hjemlige kirketage; pilegrimsfalken hviler sine trætte vinger med ligesaa stor tryghed i toppen af oasernes palmer som i udkanterne af vore egne græneholt, og stokanden pløier Nilens bølger med den samme værdighed som de stille skogsjøer herhjemme.

Ægypten er trækfuglenes forjættede land, og i virkeligheden finder man her de fleste af vore nordiske trækfugle samlede. Her er alle lokaliteter tilstede: høje bjerge, der lidt efter lidt gaar over i blomstrende, skogbevoksede eller beboede sletter, smilende enge, afvekslende med de brændende sandørkener og den yppige urskog, den mægtige Nil med sine utallige kanaler, Middelhavets kyster og deltaet med sine søer og sumper. Og det antal fugle, der bygger og bor i Ægypten, er en forsvindende størrelse mod de talløse skarer, der indvandrer om høsten for der at tilbringe vinteren; de sidstes mængde grænser, efter alle reisendes beretninger, til det utrolige, og det synes næsten, som om alle verdens fugle her havde sat hinanden stævne.

Saasart gjøg og taarnsvale har bragt de første bud om høsten fra norden, 41
begynder rummet hurtigt at fyldes. Den ene efter den anden af de bevingede vintergjester rykker ind, enkeltvis, parvis eller i flokke, der kan fordunkle solen ved sin størrelse. Sjøerne er bogstavelig bedækkede af vandfugle i flere kilometers omkreds; i skog og krat vrimler der af levende væsener i hver busk; ved flodbredderne staar vadere i milelange geleder, og hver sandbanke, hver holme er bedækket af sjøfugle i hundredetusendvis.

Hele vinteren varer dette fællesliv for de forskellige fugle. Men foraarssolen spreder efterhaanden flokkene og driver dem bort; allerede i februar begynder enkelte at ruste sig; i marts ankommer de arter, der har overvintret i de endnu sydligere bredder, og i begyndelsen af april er de sidste af de nordiske gjester forsvundne.

Vistnok kan Sydeuropa ikke paa langt nær opvise saadanne tilholdssteder for den reisende fugleverden som Ægypten; men ogsaa her samler sig et ikke ubetydeligt antal af vore nordiske trækfugle, der overvintrer paa de snefri skraaninger i Spaniens og Italiens bjergegne.

Paa disse skraaninger, der er klædte med et eviggrønt belte af eg, alm og kastanier, afvekslende med det tætteste krat, søer og floder, overvintrer tusender af

vore hyppigste trækfugle. Vor almindelige rødstrubesanger er her om vinteren saa talrig, at den træffes i næsten hver busk; bogfinker og troster, især solsorter og ringtroster, trækker i store skarer om i skogene; heiloer, viber og andre vadere slaar sig til ro ved floder og sumpe. Men hvorledes modtages de her, disse vore trækfugle, der blot indfinder sig dernede som gjester og søger ly mod vinteren for saa hurtig, som solen vil det, at drage tilbage til sit rette hjem? Paa den grusomste og mest skaanselløse maade forfølges de alle, fra de største til de mindste. Millioner af de uskyldige svaler, sangere og andre smaa fugle lader sit liv for den bid kjøds skyld, der findes paa deres lille krop, eller maa tilbringe resten af sit liv i fangenskab. Bag hvert træ lurder der en jæger, i hver busk findes der en snare, paa hver mark et limtræ. Alle forlader sit arbejde og drager ud for at fange smaa fugle, og tusender af arbejdsløse mennesker tilbringer sin tid hele aaret rundt paa denne for nationen nedværdigende maade. I Schweiz og Italien drives dette myrderi i sin største udstrækning; men ikke synderlig bedre er det i Spanien og Grækenland.

42

Det mangler dem saaledes ikke paa farer under deres vandring; har de overskredet Alperne og er komne ned i det smilende Italien, lurder fordærvelsen dem imøde fra hver busk, og har de lykkelig undgaaet ogsaa denne, aabner Middelhavet sit svelg for at opsluge tusender af de udmattede.

Endelig har fuglen naaet sit fjerne maal og begynder tilsyneladende sorgløst sit nye liv. Men det er dog ikke dens rette liv. Længselen efter hjemmet kan den aldrig betvinge, og saalænge denne udlændighedsstand varer, saalænge mangler den ogsaa den sande livsglæde. Derfor er de alle tause; ingen lader sin røst lyde ligesom i hjemmet. Næsten alle arter slutter sig sammen, selv de, der ellers lever mere adskilte, og det er, som om de søgte trøst i hinandens selskab. Mange er i sin fjærfældning, og denne, der stedse ytrer sig som en sygelig tilstand hos fuglen, bidrager ikke til at opmuntre dens mod.

Ikke en eneste trækfugl ruger for anden gang i sit vinterkvarter, ikke én bygger rede. Alle venter de med utaalmodighed paa hjemreisen, og naar tiden for denne nærmer sig, vækkes snart deres sjunkne mod, et nyt liv gjennemstrømmer dem, og de begynder at synge. Og saa betræder de en skøn vaarmorgen atter den plet, hvor de har seet lyset, og hvor deres første sange har lydt, alle ikklædte sin høitidsdragt, alle jublende af glæde og tillidsfulde for fremtiden.

Og naar de saa kommer, lerce og stær, linerle og svaler, gjøg og alle de andre, hvem føler da ikke, hvad enten han er gammel eller ung, rig eller fattig, at vaaren rører sig i hans bryst, at han fyldes med glæde og taknemmelighed over at kunne nyde alt det gode og skønne, der findes i naturen! Derfor: beskytter disse naturens børn, der saa tillidsfulde kommer og nedsætter sig hos os, glæder os ved sin sang og tiltaler os ved sit uskyldige væsen! Beskytter dem, ikke blot fordi de kan være os til nytte, men fordi de ligesom vi selv udfylder en plads i skabningens række, som ikke

menneskene egenmægtigen eller uden grund har ret til at forrykke! Indbyder dem til at opslaa sin bolig hos os, giver dem sikre tilholdssteder til at udruge sine eg, holder allehaande forstyrre blandt mennesker og dyr borte og lader dem finde den ro og sikkerhed, som de søger hos os! Og til alle dem, især de yngre, der af tankeløshed eller af ufrugtbar samleiver opsøger og borttager rederne med deres eg, til alle disse lyder den indstændige og oprigtige bøn: Sparer smaafluglene og deres eg!

R. Collett.

fauna, alle de dyr, som findes paa et bestemt omraade.

6. Ein islandsk bondegard.

Af Kr. Janson

Naar ein kjem ridande, er det inkje alltid so greidt at skilja ein islandsk gard; for han ser mest ut som ein grøn haug. Kjem ein nærare, so ser ein fyrst ein grøn torvgard kring tunet, og innanfyre ligg daa husi paa rad. Dei er ofta mange og er samanbundne soleids, at det er ein vegg til tvau hus. Veggjerne er av torv elder stein og torv og forsett breide og digre. Inne i veggjerne er det ofta gravet hol til hundarne paa garden. Brjostet paa huset er daa av bord, men alltid smalt; taki er torvtak. Naar du so skal stiga inn, so agta skallen, at du inkje slær deg i dyri; for so laagt er det paa Island. Eg heve soleids dunkat skallen min mot dyrer, veggjer og tak paa Island, at det er eit reint under, eg slapp livande heim. Naar du heve bukkat deg innunder dyri, lyt du fyrst trivla deg fram gjennom ein lang, myrk gang med torvveggjer paa baade sidor. Du glytter liksom inn i hol og smette her og kvar; men du gjeng framum deim og stemner beint paa. Inst i gangen er det som oftaste ei liti tropp, du stig upp, og du er i «badstova.» Her er det, heile huslyden samlar seg. Badstova er lang og smal og reint mett med sengjer. Sengjerne er fastgjorde til veggjen paa baade langsidor, so det er leivt atter ein smal gang millom deim. Paa eine bredsida er daa eit litet glas, og under det stend eit litet bord, somyket ein kann setja maten fraa seg paa. Naar dei skal eta, sit kvar paa si seng med matkoppen i fanget. Heile badstova er bordklædd. Dei, som daa hava raad til det, hava ataat ei «stova» fyre gjester. Det er daa eit litet fyrkantat rum med ei seng, eit bord, krakkar og nokre kistor. Omn hava dei sjeldan elder aldri paa dei islendske gardarne; for dei hava litet til at brenna i omnen. Er det for kaldt, sitja dei i sengjom og arbeida, binna og kara, medan ein les høgt av dei gamle sagabøker. Til at koka med bruka dei torv; men sume tider lyt dei og lata seg nøgja med saudetad, som sauderne hava ihoptrokka i fjoset, og som dei daa um sumaren skjera upp i

remsor og turka. Utmed havet bruka dei og at brenna fiskerusk og beini af stormfuglar og andre sjofuglar; bringa skjera dei av og salta ned. I smidja bruka dei mest steinkol.

Kjøket ser inkje myket trivelegt ut. Det er daa eit torvhus paa skap som ei gomol røykstova. Eldstaden er berre nokre steinar lagde paa kvarandre, somyket gryta kann standa paa deim. Røyken sviv daa ut i romet, der han sjølv vil, og so hava dei stunget ei 4—5 smaa hol i taket, at han kann faa smetta ut. Eg undrar meg paa, at inkje alle islendske husmøder er surøygde. Dei andre hus er inkje myket umsnakkande. Det er daa stabbursrom, mjølkerom, rom til turrfisk, ulli, ambodi o. s. v. Korleids dei liva saa i daglegt lag, fekk eg inkje sjaa, daa gjesterne alltid skulde hava nokot umframt, og eg inkje kom der med matmaali. Men eg veit det, at dei bruka litet med braud paa Island. Bakaromn hava dei inkje; dei steika braudet i grytor elder i oska. De sedvanlege braudet er tunne, flata kakor, som skulde vera harde; men av di det er slikt vaatt vedr og vasskalde hus, verd dei alltid seige. Dei bruka myket turrfisk med smør paa istadenfyre braud. Smøret sitt bruka dei sjeldan at salta; det stend, til det verd surt, og daa kann det halde seg, korlenge det skal vera, utan at verda traatt. Orsaki til, at dei inkje salta smøret, er vel den, at saltet verd so dyrt, naar det skal klyvjast lange leider; og so skal det sure smøret vera drjugare og lette meltingi av all den turrfisk, dei hava i seg. Fatigfolk bruka ofta talg og tran fyre smør elder so feit, som er fløytt av sodet paa stormfuglarne. Eg fekk no aldri annat enn saltat smør paa Island. Elles er Island eit godt matland. Elvarne er fulle af laks og silung (aure); der er gode beite, so dei hava det feitaste og beste saudekjøt, ein kann sjaa. Dei bruka myket at røyka og so vindturka saudekjøtet. Detta kalle dei hangi-kjøt, og det smakar ovlege godt. Og so hava dei «skyr.» Det er daa skumad mjølk, som verd kokt og so stend og svalar seg, til ho er sopas lunki, som daa ho kom utor kui. So hava dei løype nedi, so det brest, og naar daa vallen heve samlet seg nokot, sila dei det af i en klut. Dei eta det daa med fløyte til⁴⁵ og sukker paa, naar det skal vera fælt grumt. Det smakar paa lag som det, byfolk kalla «oplagt melk,» berre inkje so feitt. Skyr kunde ein faa paa alle gardar og prestgarder og til alle tider, og eg tykte no, det var forkunn mat. Alt dette er no bra nog. Men bøen elder tunet, som islendingen kallar det, vilde inkje ein norsk bonde vera nøgd med. Det var tuva paa tuva burtetter. Det skal hava seg soleids, at jordi er liksom føyrrutt (porøs) av seg. Um vaaren i snjoløysingi samler daa vatnet seg paa dei laagaste stelli, og der sig jordi ihop. Aar etter aar sig det meir og meir ihop, til dess det verd som ei renna, og sidstpaa ser heile bøen ut som ei not med slike rennor. At sletta slik ei mark er eit mødefullt arbeid; for det gjeng inkje berre med at plogja upp heila greida og saa i grasfræ. Eg talad med ein, som hadde freistad det; men endaa paa fjerde aaret var det inkje komet fast grastorv atter. Nei, dei maa fyrst skjera den gamle torva av, so sletta tuva med spaden og so leggja den

gamle torva paa atter. Paa sume steller saag eg, dei hadde byrjat med detta; men det gjekk smaat. Elles er det dei bønder, som meina: «dess meir tuvutte, dess meir gras;» men det vil nok syna seg, at dei forreikna seg i den tingen; inkje at nemna all den tid, som gjeng med, og alt det bry, det maa vera at slaa slikt eit tuvutt tun.

Ein av vaare framstigmenn i jordbruket vilde rista paa hovudet og krossa seg, naar han saag dei islandska jorderne og heile stellet; for det er, som det var fyre aarhundrad sidan; men den tid skal vel koma og er visst nær, daa folket ogso i so maate vil rista svevnen or seg og manna seg upp. Det var gilde kyr, eg saag paa Island; men paa gardom hava dei fleira hestar enn kyr. Til ein gard paa 7 kyr høyrer det jamlegt 15 hestar. Elles er det no sauden, dei mest liva av. Honom heldt dei i store flokkar, ofta paa mange hundrad. Sauden gjeng no ute mest heile vetren, og paa dei fleste steller gjerer hesten det og. Kjem det no forsett vedr med snjokave og storm, hender det ofta, at heile flokkar med fe tynest paa fjellom. Um vaaren kann ein daa finna deim stuvade paa kvarandre i snjodrivom. Eg spurde ein islending, um inkje mange hestar rauk med paa den maaten; men han svarad berre turt: «Aa, dei, som duger til at liva, dei liva.» Difyre ser ofta islendshestarne raggutte ut, som bjørnar. Dei, som kann hava rom og raad til det, stallfordra no lengste laget.

46

Ja soleids er det daglege stellet paa Island; eg trur inkje, mange av oss kunde trivast i det. Daa eg siglde innigjenom Kristianiafjorden i makalaust solskinsvedr og saag skogen og aakrarne og dei fine, hyggjelege trehus mellom treom, daa takkad eg min Gud, at eg var fødd i Norrig og inkje paa Island. Det vilde visst ganga mange som meg. —

Korleids skynad no islendingarne landsmaalet vaart? Dei, eg snakkad ved, sagde, dei hadde skynat det godt; men eg høyrde, det var andre, som inkje hadde skynat stort av det. Fyre deim, som kann baade dansk og islandsk, er det vandelaust at skyna landsmaalet; for det, dei inkje kann skyna av det eine maalet, kann dei skyna av det andre; men fyre dei andre gjeng det tungt. Eg saag berre, kor vandt eg hadde fyre at skyna islendingen, og eg hadde daa lesed gamalnorsk og var kunnug i bygdemaali. No er det so, at ein alltid kann koma lenger fram med landsmaalet end med dansk i dei bygder, der inkje dansk er kjend; men lika vel gjeng det tungt. Orsaki til det er mest den, at islendingarne uttala ordi paa ein annan maate, enn vaare bønder gjera. Der, me segja «y», segja dei «i»; der, me segja «au», segja dei «øi»; der, me segja «æ», segja dei «ei» osv., og detta forviller reint. Det ord, som soleids verd skrivet likens, verd uttalad paa kvar sin maate. Hadde ein av vestlandsbønderne vaare voret paa Island i tri vikor, so trur eg, dei kunde tala kvar sit maal og greidt skyna kvarandre; for naar tvo islendingar rødde saman, var det nett som at høyra sogningar heima hjaa os.

Kr. Janson.

forsett, overmaade. brjost, forside. trivla, famle. smette (smøtt), smuthul. huslyd, husfolk. mett, fuld. glas, vindu.

tad, gjødsel. skap, skikkelse, form. ambod, redskab, værktøi. klyvjast, lægges paa kløv.

melting, fordoielse. sod, kogning. skyr, surmelk. løypa mjølk, ophede melken, saa den brister eller oster sig.

forkunn, lekker. føyrutt, svampagtig. tyna, fordærve, miste.

7. *Gustav Vasas flugt.*

46

Af Fr. Hammerich

I efteraaret 1520 var det, at kong Kristiern den anden i Stockholm anrettede det forfærdelige blodbad paa sine fiender blandt svenskerne. Men allerede et halvt aar før blodgjerningen skede, var Sveriges af Gud udkaarede befrier i sit arbeide. Bøgen stod i udspring paa den yndige Kalmarstrand. Forbi Søren Norbys blokadeskibe under Øland listede sig den 31te mai en tysk jagt, der lagde iland ved Stensø, en halv mil fra Kalmar. En ung, mandig herre steg ud af den; ene med sit mod og sit sverd sneg han sig ad lønlige stier hen til byen. Han var 24 aar gammel, høi og kraftig bygget, havde et bestemt udtryk i ansigtet, skarpe øine, lysegult haar og smukt, langt skjæg. Det var Gustav Eriksson Vasa til Rødboholm. Han var født paa Lindholm slot i Upland og nedstammede fra en gammel, berømt æt. Hans opdragelse havde været streng, hans daglige kost var simpel; til adspredelse morede han sig med at klatre om i fjeldene. Da han blev tretten aar, kom han i Upsala skole og var kjendt i egnen deromkring for det mod, han udviste paa streiferier og ulvejagter. «Ved I, hvad jeg vil gjøre?» sagde han en dag til sine kamerater; «jeg vil op til Dalarne, reise dalfolket og slaa «juten» paa næsen.» Da hans skolemester, en dansk mand, revsede ham derfor med ferlen, trak han sin kaarde og hug den gjennem sin bog. «Jeg giver dig og din skole en god dag!» raabte han og ilede bort. Ved atten aars alder blev han optagen ved sin frænde hr. Stens hof og indsugede her et brændende had til de danske; i fegtingen ved Brännkyrka havde han ført Sveriges hovedbanner. Da han imod tro og love blev bortslæbt af kongen til Danmark, satte hans moders frænde, Erik Eriksson Banner, 1600 gylden i borgen imod at faa ham i forvaring. Ved en vig af Aarhusfjord, paa en omflydt odde, laa dengang Kalø slot, hvis ruiner endnu smykker det rige landskab og er synlige i hele omegnen; did blev Gustav bragt. Han gik frit omkring; men hvor han end stod, i skogen eller ved havet, tænkte han paa sit stakkars, forkuede fædreland. Hverken mad eller drikke vilde smage ham, og om natten blev han forstyrret af urolige drømme. Endelig, en tidlig septembormorgen i aaret 1519, flygtede han bort, forklædt som bonde. Han sluttede sig til studeprangere, der drev okser sydpaa, og stod dagen før mikkelsdag fri og frelst i

Lübeck. Forgjæves tog Erik Eriksson selv herved og fordrede ham udleveret; flygtningen var netop kommen i et beleiligt øieblik, saa at raadet ved hans hjælp kunde faa en svensk opstand igang og saaledes berede den forhadte kong Kristiern nye vanskeligheder. Derfor holdt det sin haand over ham, understøttede hans reise og lovede ham penge og folk. Det var ved sin hjemkomst fra Lübeck, at han steg iland ved Kalmar. 48

Fru Anna paa Kalmar slot modtog den flygtende med velvilje; men forgjæves var det, at han paa torvet talte til borgerskabet; dets mod var sunket, og han maatte flygte og med de fredløse opholde sig i skogen; thi der var udsat en pris paa hans hoved. Heller ikke hos smaalænderne kunde hans ord faa nogen indgang. Han maatte se sit folks skjendsel, se den ene belyve og forføre den anden, og selv skjule sig i skoge og kjeldere. Tilsidst naaede han Refsnes, sit fædrenegods, der laa i nærheden af Mælaren. En dag i november maaned var han her paa jagt; da mødte en gammel, tro landbo ham. «Ak, kjære herre,» udbrød den gamle med taarer; «nu staar det hel ynkelig og elendig til i riget; kongen har ladet eders fader tage afdage,» og med kvalt røst fortalte han om det stockholmske blodbad. Gustav blev stum af forfærdelse; men han svor en dyr hevn. Han samlede alt sit guld og sølv og red den 25de november ud af Refsnes imod nord, fuld af de største planer, kun ledsaget af en tjener. Ved et færgested vilde denne rømme bort med hans vadsæk; Gustav forfulgte ham imidlertid, og med sin gjenvundne vadsæk slap han heldig til Dalarne, til egnen omkring Kobberberget. Her, hos dette frie, selvstændige, trofaste fjeldfolk, haabede han at finde mænd, der endnu troede paa Sveriges frelse.

Til en begyndelse aflagde han sin junkerdragt, klippede haaret rundt, iførte sig en dalbondes klæder og tog øksen paa sin skulder. Han meldte sig som tersker hos den rige bergmand Anders Persson paa Rankhytten og blev antagen. Men en pige opdagede snart mistænkelige tegn, fligen af en guldstukken skjortekrave, og meldte det til sin husbond, der lod ham kalde og talte venlig med ham uden at driste sig til at skjule ham. Han drog da afsted til Ornes. Gaarden ligger der endnu som dengang, mellem birketrær paa sit lille nes, og spiller sig i bølgerne. Det er en rødmalet, spaantækket bjelkebygning paa to stokverk med en svalgang. Arendt Persson, dens eiermand, var hans gamle ven fra Upsala; han modtog ham ogsaa tilsyneladende godt og førte ham op til fadeburet i øverste stokverk. Hemmelig pønsede han imidlertid paa forræderi og ilede afsted i nabolaget for at samle folk. Men hans hustru, Barbro Stigdatter, havde fattet godhed for den kjække flygtning og befalede sin tjenestegut at spænde for slæden og holde bagved bygningen. Derpaa gik hun op i fadeburet, vækkede Gustav og firede ham med et langt haandklæde ned derfra. Det ene eventyr fulgte nu ovenpaa det andet; thi han blev stadig forfulgt af danske speidere. Engang traadte disse ind hos en bonde, Svend, hvor han netop var tyet hen; men bondens hustru, som stod og bagte brød i ovnen, hug ham i det

samme med ovnrageren over ryggen: «Hvi staar du her og gaber?» sagde hun; «har du ikke seet fremmede folk før? Skynd dig ind i laden og tersk!» Saaledes slap han for mistanke. Sven kjørte ham derpaa i et halmlæs ind i de tykkeste skoge; danskerne omringede vognen underveis og stak flere gange spydene igjennem læsset; Gustav blev saaret, men rørte sig ikke. Da blodet imidlertid dryppede ned i sneen, tog Svend sin kniv og skar et hul i hestens ben for ikke at røbe flygtningen. Denne laa derefter under træer og i huler og i de vilde skoge, medens bønderne hemmelig bragte mad til ham.

De ivrige efterforskninger sagtnede et øieblik. Da traadte Gustav op ved Siljan, en indsjø, omgiven af fjelde, som er rige paa minder om Sveriges Wilhelm Tell og kun savner kapellernes katholske poesi for at kappes med Schweiz. Det var en søndag, da han første gang fra Rättviks kirkebakke talte til den forsamlede menighed. Den lyttede til ordene, men vilde dog først høre sine granders mening. Nedslagen vandrede Gustav videre gjennem ødemarken til Mora, Dalarnes største sogn, der ligger ved Siljans nordlige strand i en sandet, af bjerge og skoge omgiven dal. Almuen heroppe havde det bedste lov for sin kraftige vilje og sit mod. Han holdt sig en stund skjult hos en bonde i dennes hvælvede stenkjelder. Danskerne kom ind i huset, og anden gang frelstes Gustav ved en kvindes aandsnærværelse. Bondens hustru stod nemlig just og bryggede juleøllet; hun veltede sit kar henover kjelderlemmen, saasart hun saa de indtrædende. Det var nu blevet jul. En af helligdagene efter messen stod en talrig forsamling udenfor Mora-kirke; den lave middagssol kastede sit skjær henad snemarkerne, vinden blæste fra nord, hvad folket gjerne antog for et godt tegn. Fra kirkebakken her talte

VI. bd.

den unge herre med bevæget røst om Jösse Erikssons tyranni, om Engelbrekts heldemod, det stockholmske blodbad og sin egen faders mord. «Og nu, dalamænd,» saaledes endte han, «vil I være mænd og trolig hevne saadan uret, da vil jeg være eders høvding.» Mange af Mora-karlene svarede med gny og hevnraab; andre derimod var sagtmodigere. De havde hørt saa meget om kongens venlighed imod bønderne og mente, at hans grumhed vel kun gjaldt herrerne. Derfor vilde de først spørge sig for hos granderne og bad Gustav holde sig skjult saalænge.

Og dette blev ham en nødvendighed; thi efterforskningerne tog paany til. Flere dage laa han trods den strenge kulde under en bro ikke langt fra kirken; derfra vandrede han gjennem uveisomme skoge og tvers over øde høider til Vesterdalarne. Det var de sidste dage i aaret 1520. Mistrøstigt, fortvilet, plaget af nød og kulde gik han frem, hvor hytterne blev sjældnere, hvor Dalelven vildere og vildere skummede afsted gjennem snedækte kløfter. Han stod tilsidst i Sälms by, to mile fra Transtrands ensomme bjergkapel, ved foden af de norske fjelde, og var rede til at fly over til Norge. Da kom to skiløbere farende henover vidderne; de var afsendte

50

fra Mora og bad og besvor ham at vende om; thi dalfolket havde taget sin beslutning. Det havde straks fattet hengivenhed for den mandige, unge herre. I Mora havde en der boende dansk mand, Rasmus jyde, grebet til vaaben og ihjelslaaet fogden, der var blandt Gustavs værste efterstræbere. En dag saa Rättviks-karlene 100 danske ryttere ride over isen paa Siljan for at forfølge, og de ilede til taarnet og klemte med klokken. Søndenvinden bar lyden op i landet; folket forstod dette tegn og tog staaibuerne ned; skarer af væbnede kom ud af skogen og opfyldte de bugtede fjeldstier. De danske blev nu omringede og flygtede op i kirketaarnet, hvorfra de kun undslap ved løfter om ikke at volde Gustav nogen skade. Ikke længe efter fik bønderne paalidelige og omstændelige efterretninger om det stockholmske blodbad af de mange adelsmænd, der søgte et skjulested heroppe. Da græd de af harme, svor blodig hevn og sendte straks sine flinkeste skiløbere afsted efter Gustav. Han fulgte nu uden ringeste betænkelighed tilbage med dem, og allevegne modtog bønderne ham med glæde og svor ham troskab som Sveriges herre og høvedsmand.

Det var 88 aar, efterat Engelbrekt Engelbrektsson havde reist dalabønderne, at Gustav Eriksson rykkede ud med dem til sit fædrelands endelige befrielse; hans magt voksede hastig som den lille snebold, der løsner oppe paa fjeldet og snart er et sneskred. Allerede en maaned efterat han var bleven høvding, vovede han sig ud af skogene, plyndrede de kjøbmandsboder, som stod i Falun ved Kobberberget, og tog her det første silketøi til sine faner. Da han næste gang saa herved, talte han allerede 1500 mand omkring sig, og bjergmændene hylkede ham med glæde. Derfra drog han til Helsingland og Gestrikland og fandt allevegne tro svende, der sluttede sig til ham. I hans fraværelse var de tre biskoper, Diderik Slaghoek, Jens Andersson og Gustav Trolle, med 6000 mand dragne ud imod dalfolket for at holde messe med sverdet. De leirede sig ved Brunnbæks færge, hvor den brede Dalelv skyller hen imellem jevntskraanende, skogdækte strande. Den nordre bred vrimlede af 5000 dalamænd i hvide koffer, af nerikeboer og vestmanlændinger under Gustavs høvdinge; dalpilene gik i bueskud over elven. Da spurgte biskop Jens: «Hvor meget vaabenført folk kan egnen her stille i marken?» «20,000,» var svaret. «Hvorfra faar de sin føde?» spurgte han videre. «De er ikke vante til kræsenhed,» blev der svaret; «de fleste af dem pleier at drikke vand, og i nødsfald kan de nøies med barkebrød.» «Det folk, som æder træ og drikker vand,» raabte han saa, «er ubetvingeligt. Brødre, lad os drage herfra!» Medens danskerne gjorde sig rede til opbrud, satte bønderne imidlertid over elven og angreb dem uventet fra to sider. Og under deres køller og pile sank lanseknegtene eller joges ud i elven; de tiloversblevne flyede til Vesteraas. Dalfolket havde vundet sin første seir.

Gustavs sag havde i det hele god fremgang i det nordlige Sverige, og han selv var utrættelig baade dag og nat. Han lærte sine folk at smede pilene bedre og gjøre

51

spydene længere; han øvede og mønstrede dem. Snart havde han en flere tusend mand sterk hær, der forstod at holde god mandstugt; Lars Olsson og Lars Eriksson var hans øverster; kun kofterne, bevæbningen og mangelen paa skyts mindede om bonden. Han udstedte nu en formelig krigserklæring og begyndte med foraaaret 1521 sit felttog, hvis opgave for det første var at tage Vesteraas og Upsala og lægge sig udenfor Stockholm.

I begyndelsen havde han et lidet uheld. Vestmanlænderne havde indtaget Köping, og trætte og sorgløse lagde nogle sig til hvile, andre sad oppe i skogen paa aasen ved en vagtild omkring sine øltønder og drak og sang, indtil ogsaa de faldt i søvn. Da kom lensmanden fra Örebro uforvarende over dem, og denne «køpingsleg,» som den blev kaldt, kostede mange bønder livet. Men Gustavs mod blev ikke svækket derved, og den 29de april stod han med hovedhæren paa Balundsaaen ved Sankt Olofs kapel for at kaste sig over Vesteraas. Blandt de danske befalingsmænd paa slottet havde der hersket stor uenighed; endelig satte Diderik Slaghoek igjennem, at man rykkede ud. Skigardene blev nedbrudte, forat rytteriet kunde tumle sig frit; derefter førtes fodfolk og hestfolk tilligemed feltstykkerne ud imod fienden. «Om der saa regnede dalkarle ned fra himmelen i tre dage,» raabte lanseknegtene, «skal de dog bide i græsset.» Hestfolket styrtede imod bondehæren; men denne holdt mandig stand; de nye lange spyd var som skansepæle, hvorpaa hestene spiddede sig, og de nye pile var skarpe nok til at gjennembore et harnisk. Rytterne vendte sig til flugt og nedtrampede sine egne fodfolk; alt kastedes saa i uordentlige klynger tilbage ind i byen. De svenske høvdinger drev dem foran sig igjennem de lange gader, tog deres kartover, nedhug dem eller trængte dem ud i aen og splittede dem ad. Bønderne troede seiren allerede sikker og plyndrede eller leirede sig, som i Köping, omkring øltønderne og det mægtige vinfad, de traf paa i raadstuen. Da kom Gustav til og lod paa stedet alle tønder og fade hugge itu. «Heller ser jeg vinen strømme paa marken end mine krigsmænds blod,» udbrød han og befalede enhver øieblikkelig at træde under vaaben. Det skede ogsaa, at danskerne, der imidlertid havde begyndt paa nye angreb, atter blev drevne tilbage; kun i slottet kunde de endnu holde sig i lang tid.

Fra Vesteraas rykkede hovedhæren imod Upsala paa sletten ved Fyrisaa. Medens høvdingerne raadslog i en nærliggende skog, saa man fire sortklædte mænd med hvide kapper langsomt nærme sig over engen. Det var kanniker, som bad, at angrebet ikke maatte ske, førend Sankt Eriks fest var høitideligholdt og hans benbaarne fra Ny- til Gammel-Upsala. «Det tilkommer svenske mænd, ikke udlændinger,» svarede høvdingerne, «at bære rigets skytshelgens skrin, og vi skal gjøre vort bedste for at komme til festen.» Sankt Eriks-dagen, den 18de mai, havde almuen talrig forsamlet sig i byen, hvor der tillige blev holdt marked. Bengt Bjugg, erkebiskopens foged, var stolt af en liden fordel, han nylig havde havt, og troede sig

52

53

fuldkommen tryk. I sit overmod lod han plankeverket nedrive ved bispegaarden, og her i haven under de knoppende træer leirede hans lanseknekte sig, svirede, dansede og spillede og faldt saa omsider i søvn. Klokken to om natten gjorde svenskerne et pludseligt anfald; vagterne blev overrumplede, og bispegaarden, hvor de danske opholdt sig, blev i en haandevending omringet. Neppe lykkedes det Bengt, der skjød ild paa byen, under forvirringen at bryde ud igjennem de stormende og dødelig saaret undslippe til Stockholm; Upsala havde han mistet. Men erkebiskopen pønsede paa at befri sin hovedstad og de «hellige fædre,» kannikerne, der daglig maatte døie haarde ord af Gustav Eriksson. Denne havde sendt brev og budskab med en af dem til Stockholm; kanniken blev sat fast. «Jeg skal selv bringe mit svar,» sagde erkebiskopen og brød ufortøvet op med 3000 fodfolk og 500 ryttere. Gustav Eriksson sad ved aftensmaaltidet i Upsala, da der kom bud paa bud om erkebiskopens fremrykning; længe vilde han ikke tro det; tilsidst fik han dog troen i hænderne og væbnede sin lille skare. Erkebiskopen, der antog ham for sterkere, end han virkelig var, havde imidlertid nølet natten over og angreb først næste dag, og dette blev Gustavs frelse. I den tidlige morgenstund holdt han oppe paa Sandaasen ved Upsala, hvor slottet siden byggedes, og blev herfra vidne til fiendens fremrykning. Øieblikkelig hastede han bort og fik hurtigt egnens almue til at gribe til vaaben. Erkebiskopen, der rykkede tilbage med uforrettet sag, saa sig undervejs overfalden; selv blev han skarpt forfulgt af Lars Olsson, der stødte sit vaaben efter ham, og kun med tabet af næsten hele sin styrke undkom han til Stockholm. Ved midsommerstid stod befriernes hære paa Brunkeberget; hele Svearike, paa borgene nær, var i deres vold.

Fr. Hammerich.

vandelaus, let. vand, vanskelig. røda, tale.

ferlen, riset. en gylden, nu 1½ krone, dengang meget mere.

kartover, smaa, tykke kanoner. kanniker, domherrer, høiere geistlige.

8. Træk af de gamle nordmænds karakter.

53

Af R. Keyser

Gjestfrihed var et glimrende træk i de gamle nordmænds karakter.

Ingen, der søgte og behøvede husly, enten han var fornem eller ringe, kunde bortvises, uden at man derved paadrog sig et skammeligt rygte for karrighed. Derimod var det en stor anbefaling for en husbonde, naar det hed om hans hus, «at alle der fandt gjestning» (par var allra manna gisting), eller «at gjest og tigger der fik underholdning» (ala gest ok ganganda).

54

Naar en reisende kom til hus, var det skik ikke at gaa lige ind, om end dørene stod aabne; man skulde banke paa, hvis man ikke traf nogen af husets folk ude, og først paa indbydelse, som sjelden udeblev, maatte han træde nærmere. Var det kjendte folk, der kom, traadte gjerne husbonden selv ud for at modtage dem. Man hilste hinanden med at blotte hovedet og med de ord: «heill ok sæll!» d. e. «vær frisk og lykkelig!» Undertiden hilste man hinanden ogsaa med kys. Kvinder og udlevede, svagelige oldinger blev løftede af hesten. Naar den reisende var kommen ind, blev der allerførst sørget for at faa ildene optændte eller opfriskede, gjestens vaade klæder aftrukne og tørre givne ham isteden. Herved var husets kvinder virksomme. Naar han var bleven tør og opvarmet, blev der anvist ham sæde; var det en fornem og agtet mand, da i høisædet ligeoverfor husfaderen eller ogsaa ved dennes side. Mad og drikke blev nu ikke sparede. Allerede det gamle digt Haavamaal anbefaler saadan hjælpsomhed mod den reisende; det heder nemlig her (vers 3):

Ild behøver
den, som ind er kommen
og er kold om sine knæ;
mad og klæder
har den mand behov,
som over fjelde har fare.

For et udmærket tegn paa velvilje holdtes det, naar husfaderen og husmoderen overlod en ankommen reisende sin egen seng. Dersom den ankomne var husets folk ubekjendt, holdtes det for stridende mod gjestfriheden at udfrutte ham om hans navn og erende. Selv bekjendte spurgte man ei om det sidste, og det var sedvanligt, hvis den ankomne havde et erende til husets folk, da først at fremkomme dermed ved afreisen. Ingen ubehagelig tidende vilde man skulde forstyrre husets glæde, medens den fremmede var der, eller gjøre dennes maaske nødtvungne ophold for ham selv ubehageligere. En grænse var der imidlertid i den almindelige vedtægt sat for misbrug af gjestfriheden, idet man ansaa det for uanstændigt for den reisende at sidde mere end tre nætter over paa et og samme sted, naar han ei dertil havde modtaget særskilt indbydelse.

55

At gaa den reisende uegennyttig tilhaande med hesteskifte og andet deslige hørte med til gjestfrihedens fordringer. Desuden var det almindelig skik, at husbonden, hvis den ankomne var ham bekjendt, fulgte denne paa vei ved afreisen; og da var det ofte, at gjesten først fremkom med sit erende. Fattigfolk nød ogsaa godt af denne gjestfrihed. De omstreifende tiggere, der benævntes stafkarlar, gøngumenn, gøngukonur, fandt modtagelse og hjælp i høvdingens som i bondens hus. I skaalen, selv hos kongerne, fik de i de ældste tider indgang under maaltidet og havde plads i halmen nærmest døren, hvor de fortærede, hvad der raktes dem fra

bordene. Paa større gaarde var ogsaa plads for dem i den saakaldte gjesteskaale eller gjestehus; ellers fik de nattely i laden. Sagaerne mangler ikke træk af en aldeles overdreven, man kan næsten sige naragtig gjestfrihed. Saaledes fortælles f. eks. om den norske kvinde Geirrid, der fra Haalogaland drog over til Island og nedsatte sig der, at hun byggede sin skaale tvert over den alfare vei; hun sad selv i døren paa en stol og indbød alle reisende, hvis vei faldt der forbi; inde i skaalen stod altid et bord, besat med mad. Om en anden til Island udvandret nordmand, Torbrand, heder det, at han lod bygge et ildhus saa stort, at alle, som reiste gennem dalen, i hvilken han boede, kunde fare med sine kløvbelagte heste derigjennem, og mad stod da rede for alle og enhver.

Oldtidens nordmænd viste sig lige nidkjære i fiendskab som i venskab.

Sin ven skal man
 en ven være,
 ham og hans ven;
 men sin vens uven
 skal ingen mand
 venskab vise,

heder det i det gamle Haavamaal, og paa et andet sted i samme digt:

Kjender du en vens sorg,
 gjør den til din egen sorg
 og giv ei dine fiender fred!

Af saadan tænkemaade udsprang hine inderlige venskabsforbindelser, paa hvilke de gamle sagaer fremstiller saa mange eksempler, men ogsaa hine bitre familiefæider, 56
 hine mangfoldige drab, fremkaldte af hevngjerrighed, hvis skildring ofte udgjør hovedindholdet af de samme sagaer. Det maa imidlertid til vor forfædres ære siges, at sagaerne ogsaa fremstiller hyppige eksempler paa høimod og forsonlighed, udvist mellem fiender, ligesom den hele indretning med drabsbøder viser en stræben efter, saavidt folkets karakter og tidsalderens tænkemaade tillod, at hemme blodhevn gennem lovene og hindre familiehædets vedvaren i det uendelige. Thi omendskjønt den dræbtes slegtninger i de ældre tider ei ligefrem var pligtige til at opgive blodhevn, naar drabsmanden bød bøder, og mangen søn lod haant om «at bære faderhevn i pungen,» saa holdtes det dog vistnok i den almindelige mening for ligesaa hæderligt at modtage en rundelig bod, helst naar anseede og agtede mænd var midlere, som at kræve liv for liv. Men at lade frænder ligge dræbte eller selv taale fornærmelser uden hverken at erholde bod eller søge hevn, det holdtes enhver ærekjær mand uværdigt.

En venskabsforbindelse, som støttede sig til religionen, og som ansaaes for uopløselig, indgik man i hedenskabets tider ved de saakaldte fostbroder-lag. Denne forbindelse knyttedes oftest mellem unge mænd, som enten havde henlevet sine barndomsdage sammen i enighed og kjærlighed, eller som ved et eller andet tilfælde, f. eks. paa vikingetog, var stødt sammen og havde lært at kjende og agte hinandens gode egenskaber. De religiøse skikke, hvormed fostbroder-laget sluttedes, og de forpligtelser, det medførte for fostbrødrene, fremstilles paa flere steder i de gamle sagaer. De tvende eller flere, som vilde indgaa i fostbroder-lag, opskar trende torvstrimler (jarð-ar-men), hvilke de hævdede i veiret ved hjælp af et spyd, som de satte under strimlernes midte, dog saaledes at begge ender var faste ved jorden. De traadte derpaa ind under de opskaarne torvstrimler, saarede sig selv i det indre af haanden og lod blodet løbe sammen i midten under torven. Siden knælede de og svor med sammenlagte hænder under paakaldelse af guderne som vidner, at hvis en af dem omkom paa en voldsom maade, skulde den anden hevne ham som sin broder. At det ogsaa gjordes til en betingelse, at den længere levende fostbroder skulde sidde tre nætter i gravhaugen hos den døde, har sikkert været en sjaldenhed, om det ikke maa regnes rent ud blandt de senere kristelige tiders fabelagtige udsmykninger af hedenskabets indretninger. Ofte endte den hidsigste tvekamp med et fostbroder-lag, og at bryde dette ansaaes for det største nidingsverk.

57

I hedenskabets tider indtraf endogsaa undertiden det tilfælde, at den ene ven ei vilde overleve den anden, men fulgte ham frivillig i døden. Den berømte og ædle norske høvding Ingemund Torsteinsson, der havde nedsat sig i Vatsdalen paa Island, levede her i det fortroligste venskab med tvende andre nordmænd, Øivind Sorkve og Gaut, som boede i nærheden af ham. Da Ingemund var dræbt, og budskabet om hans død kom til Øivind, lod denne sig falde paa sit eget sverd og bød døende sin fostersøn at underrette hans ven Gaut om, hvad han havde gjort. Da Gaut hørte det, udbrodt han: «Ingemunds venner sømmer ei livet,» og straks fulgte han Øivinds eksempel.

Det hørte til venskabs fordringer, at vennerne, naar leilighed gaves, hyppig skulde besøge hinanden. Saaledes heder det i Haavamaal:

Har du en ven,
som vel du tror,
far du ofte ham at finde;
thi med ris tilgror
og med høie græs
den vei, som ingen vandrer.

Blev venner saa vidt skilte fra hinanden, at gjensidige besøg blev altfor besværlige, saa benyttede de dog given leilighed til at sende hinanden mundtlige budskaber — thi brevveksling kjendte hine tider ikke — og saadanne budskaber ledsagedes gjerne med gaver (vinarorð ok vinargjof). Var det meget magtpaaliggende ting, hvorom den ene vilde underrette den anden, eller vilde man anbefale budbringeren til sin vens særdeles beskyttelse eller fortrolighed, saa lod man ham medtage en eller anden gjenstand, som vennen vel kjendte, og ved hvis gjensyn han kunde overbevise sig om, at budbringeren virkelig kom fra den, han sagde, og nød dennes fortrolighed. En saadan ting benævntes da jærtægn (jartegn, jartein) og bestod oftest i en ring, et vaaben eller overhovedet et klenodie, helst et, som var blevet budsenderen skjænket af den samme ven, til hvilken han nu skikkede det som jærtægn. Ofte lod man til end større vished budbringeren underrette den, til hvem han sendtes, om en eller anden omstændighed, der stod i forbindelse med jærtægnet, og som kun var de tvende venner bekjendt. Undertiden kunde det vel ogsaa hænde, at jærtægnet ei bestod i andet end den blotte meddelelse af en saadan hemmelighed. Jærtægn traadte da i hine tider, medens skrivekunsten ei var synderlig anvendt, i stedet for senere tiders brev med segl for. Thi runer, ristede paa kjevle (keffi) eller paa træplade (spjald), hvilket ogsaa stundom anvendtes, afgav ei den tilbørlige sikkerhed mod forfalskning, medmindre egne, indviklede runetegn brugtes, som maatte ansees for kun at være saare faa bekjendte.

58

Undertiden indrettede man et eget jærtægn for et vist tilfælde, f. eks. naar den ene ven vilde advare den anden mod en stor, overhængende fare. Saaledes fortælles om islændingen Gisle Sursson, at han smedede en penge, der bestod af tvende stykker, hvilke kunde tages fra hinanden og igjen ved hjælp af smaa nagler, fordelte i begge stykker, sættes sammen saaledes, at den saa ud som ganske hel. Han overgav sin ven Vestein det ene stykke og beholdt selv det andet med den aftale, at de ei skulde sende hinanden dette jærtægn, medmindre den enes liv svævede i fare.

R. Keyser.

skaale, stue.

9. Norske hirdskikke i middelalderen.

58

Efter «Kongespeilet» ved P. A. Munch

Af stor interesse er det at læse de regler, som «Kongespeilet»*) opstiller for høvisk og beleven adfærd ved hoffet eller i kongens tjeneste. Sønnen beder om faderens vejledning med hensyn til maaden, hvorpaa man bedst skal søge at komme i kongens tjeneste, de manerer, den klædedragt og den tale, man da skal tilegne sig

og anvende. Her giver faderen ham for det første det raad, naar han kommer til det sted, hvor kongen opholder sig, først at opspørge og gjøre sig tilvens med de mænd, der formaar mest hos ham, samt derpaa bede dem tale hans sag og angive den bedste tid og anledning til at fremstille sig for kongen selv. Er det paa den tid, da kongen sidder tilbords, bør man først forvisse sig om, at han er i godt lune eller ikke har altfor travlt med vigtige sager, i hvilket tilfælde man heller bør vente til en anden gang. «Men», heder det, «er kongen i blid stemning og har ingen 59 paatrængende forretninger den dag, saa vent, indtil han paa det nærmeste er mæt, og lad dig da forestille for ham. Da bør du være iført dine bedste klæder, hoser og sko, kjortel og kappe. Vælg dig til hoser helst brunligt klæde; sort skind gaar ogsaa an, men intet andet slags klæde undtagen skarlagen. Din kjortel bør og være brunagtig eller grøn eller rød, af godt og smukt klæde. Dine linklæder skal du gjøre af godt lerred, men ikke af store stykker. Dit skjeg og haar skal du lade net opsætte efter den da brugelige skik ved hirden, førend du træder frem for kongen. Da jeg var inden hirden, var moden i hirden den, at haaret klippedes kortere end ørebladene og kjæmmedes omkring, saaledes som hvert haar bedst vilde falde; men over panden var der klippet en kort top. Skjegget pleiede man da at bære kort, og liden knebelsbart. Siden blev det mode at bære en kant af skjeg rundt om hele hagen paa tysk vis, og jeg tror neppe, at der kommer nogen smukkere eller for krigsmænd mere passende mode.»

«Anser du dig nu fuldstændig beredt til at træde for kongen saavel med hensyn til klæder som andet, og kommer du i beleilig tid samt faar tilladelse af dørvogteren til at komme ind, saa maa du altid have en anstændig tjener til at følge dig; dog maa du, om det end tilstedes eder begge at komme ind, ei lade ham følge dig længere end indenfor døren eller i det længste til stallare-stolen. Der skal du give ham din kappe at passe paa, men selv gaa uden kappe ind for kongen*), efterat du først har kjæmmet dit haar glat og strøget dit skjeg godt. Du skal heller ikke have hat, hue eller «kveiv» paa hovedet, men med utildækket haar og bare hænder, med blidt aasyn og rensset legeme og lemmer træde frem for fyrstelige personer. Ogsaa skal du da have de mænd med dig, der kan understøtte din begjæring. Væn dig til at bære dit hoved stødt og dit legeme rankt, naar du gaar, saavel som til en smuk gang uden dog at gaa for langsomt. Naar du kommer for kongen, da bøi dig ydmygt for ham og hils ham med disse ord: «Gud give eder en god dag, herre konge!» Sidder han tilbords, da vær ikke saa ubehøvlet, som mange er, nemlig at støtte dig til kongens bord eller lægge hænderne paa bordet; stil dig saa langt fra dette, at der er plads nok til al den opvartning, der tilhører kongens bord. Staar der intet bord foran kongen, da stil dig ikke nærmere, end at der er rum til al opvartning mellem dig og fodskamlerne foran kongens sæde. Dine arme skal du lade hvile saaledes, at den 60

høire haand griber om det venstre haandle, og lad dem saa synke ned, som det kan falde.»

«Du maa og, naar du staar for kongen, passe paa ikke tillige at tale med andre, saa at din opmerksomhed undrages fra, hvad kongen siger, ja at du maaske endog nødes til at spørge op igjen; thi det lader altid ilde at være saa uopmerksom, at man maa gjentage hvert ord for en, og dobbelt ilde i samtaler med fyrster. Det kan ofte hænde, naar man staar for en fyrste, at andre imidlertid kommer til at spørge om mangt og meget, dels af mangel paa levemaade, dels fordi de virkelig gjerne saa, at vedkommende begik et anstød. I slige tilfælde bør du affærdige den ubetimelige spørger med saadanne ord som: «Vent lidt, gode mand, saa længe jeg hører paa kongens tale; siden er jeg ganske til din tjeneste.» Taler han da fremdeles til dig, saa svar ham ikke, førend kongen har endt sin samtale med dig. Pas nøie paa at tiltale kongen i flertal, men altid at omtale dig selv i ental. Hvis det skulde hænde, at kongen siger noget, som du ei forstaar, saa at du nødes til at spørge op igjen, maa du hverken sige «haa?» eller «hvad?», men kun «herre!» eller, om du vil bruge flere ord: «Herre, lad det eder ei fortryde at gjentage, hvad I sagde til mig; thi jeg forstod det ikke tydelig.» Men lad det dog hænde sig saa sjelden som muligt, at kongen skal behøve at sige dig en ting mere end én gang.»

Siden tales der om, hvorledes de, der er optagne i den kongelige tjeneste, skal opføre sig. «Først og fremst,» heder det, «er det at merke, at du aldrig lader din hu være uden gudsfrygt, og elsk Gud fremfor alt; dernæst god opførsel. Stræb at være billig, retfærdig og beskeden i alle dele. Erindre dig altid dit endeligt og vogt dig paa det omhyggeligste for alle laster. Husk paa, at mangan en lever kun en kort stund;⁶¹ men hans ry lever dog længe efter ham, og det kommer meget an paa, hvorledes ens eftermæle er. Nogle bliver navnkundige af gode gjerninger, og disse samt deres hæder lever efter dem, om de endog selv dør. Andre derimod bliver navnkundige af onde gjerninger, og de bærer sin skam allerede i levende live saavelsom efter døden. De fleste hører dog til den store hob, der falder af som kvæget, uden at man hverken hører ondt eller godt om dem; men vær overbevist om, at dette ikke er menneskets bestemmelse. Enhver skulde derfor, saa længe han lever, se til at efterlade bedrifter, der bevirkede, at han, naar han var død, altid blev omtalt med ros, og allermest paahviler dette konger og andre storhøvdinge saavelsom alle dem, der slutter sig til dem og træder i deres tjeneste. Vogt dig vel for at bære kappen paa begge skuldre i dit venskab mellem tvende høvdinge; det gjør kun karakterløse mænd. Elsk din høvding uden al svig, saa længe du tjener ham, og slut ingen forbindelse eller samraad med hans uvenner, hvis du vil ansees som en hædersmand. Gud alene skal du elske over din herre, ingen anden. Fremdeles maa du omhyggelig vogte dig for følgende ting, at du ei kommer i ord for dem: mened og falske vidnesbyrd, drikkelag, terningkast om penge, modtagelse af stikpenge eller

anden slags pengegriskhed. Thi alt dette er hver kongsmand til stor skam hernelen og til hans sjæls fortabelse hisset. Hvor du end er, da vogt dig ogsaa for at blive drukken; thi det kan hvert øieblik træffe, at du bliver kaldet til at modtage sold eller til eftersyn eller til andre vigtige sager.»

«Du bør saa ofte som muligt lade dig se i din herres nærhed. Tidlig om morgenen skal du følge ham til kirken og opmærksom lytte til messerne, medens du er i kirken, og bede Gud om hans miskund. Naar kongen gaar fra kirken, da følg ham straks og vær ham saa nær, at du kan se paa hans miner, om han ønsker at kalde dig til sig, uden dog at gaa ham saa nær ind paa livet, at han finder sig belembret ved dig, om han maaske vil tale med en eller anden eller overhoved afhandle noget, andre ikke maa høre. Ser du, at din høvding holder noget hemmeligt, da vær ikke nysgjerrig efter at vide det; men betror han dig noget, da bevar hemmeligheden trofast. Tidlig om morgenen, førend kongen staar op, skal du, toet og vasket og fuldt paaklædt, begive dig til hans sovekammer for at vente, til han staar op; dog maa du ikke gaa ind, uden at han kalder paa dig. Hvorsomhelst kongen lader dig kalde til sig, da gaa ind uden kappe. Er det saa tidligt om morgenen, at du ikke før har været hos ham den dag, da byd ham goddag med de ord, jeg nys har sagt dig. Gaa ham ikke nærmere, end at han har plads nok til at tale med dem, der er ham nærmest. Kalder han dig nærmere for at tale hemmelig med dig, da støt dig paa dit ene knæ for ham, saa nær at du godt kan høre, hvad han siger, fremdeles uden kappe. Beder han dig derimod sidde ned, kan du lægge din kappe over dig, om du vil. Nu kan det træffe sig, at kongen gaar ud for at fornøje sig, enten det er i byen eller paa landet, og du og dine kamerater følger ham; da er det, enten I bærer vaaben eller ei, rettest, at I gaar lige mange paa hver side af ham, dog ikke paa nogen af siderne i en rund hob. I bør mage det saaledes, at han er omtrent i midten af eders hele følge, lige mange saavel foran og bagtil som til siderne, og aldrig nærmere, end at han har plads til at tale med dem, han ønsker, høit eller hemmelig. — Paa samme maade skal I og passe det, naar kongen og I alle er tilhest; I maa da holde eder saa langt borte, at der ikke stænkes smuds fra eders heste paa kongen, om I rider nok saa hurtig.»

«Løb ikke tidlig om morgenen til spise eller drikke som tølper, men vent med sømmelighed paa kongens maaltid og gaa tilbords med kongen, hvergang du er inden hirden. Naar kongen gaar tilbords med sin hird, skal alle hans hirdmænd holde god skik og smuk orden, saa at de ikke stormer frem foran hverandre; enhver bør vide sin rette plads og sidemand og iagttage den samme orden i at gaa som siden i at sætte sig. Naar der rækkes vand til haandtvæt, det være sig udenfor eller indenfor hallen, bør to og to sidekamerater ad gangen gaa derhen og siden tilbords, hver til sin bestemte plads. Hver hirdmand bør, medens han sidder tilbords, tale saa sagte med sin sidemand, at de, som sidder paa begge sider af dem igjen, ikke kan

62

høre det; naar ingen samtaler høiere, da er der god stilhed og god skik i kongens hus. Men det skader ikke, at man spiser godt og hurtig, saa og, at man drikker efter nødtørft, kun vogte man sig for at blive drukken. Idelig bør du have øiet henvendt paa kongens plads for at se, hvorledes hans opvartning besørges.» 63

Efter «Kongespeilet,» ved P. A. Munch.

*) I dette merkelige skrift gives levereregler og mangehaande forskrifter i form af en samtale mellem en ældre, erfaren mand og hans søn.

*) Som grund hertil anføres siden, dels at man ved at vise sig uden kappe ligesom antyder, at man er beredt til at gjøre opvartning, dels ogsaa, at man har havt mange eksempler paa, at folk, der har efterstræbt en konges liv, har skjult vaaben under kappen, hvorfor den her omtalte skik var et overmaade godt paafund, baade fordi man derved virkelig hindrede megen svig, og fordi man derved sparede sig al ubehagelig undersøgelse. kveiv, et slags hue. stallare, en af de fornemste hirdmænd.

10. Kong Sverres tale til birkebeinerne før slaget paa Ilevoldene.

63

Her er en stor hær og vakkert folk kommet sammen; men det vil vise sig, at vi faar at gjøre med stor overmagt; thi kong Magnus's fylkinger staaar henover alle voldene med forgylde vaaben og dyrebare klæder. Et godt dagsverk var det, om I kunde bære begge dele hjem til byen ikveld. Nu ser I vel, gode halse, at det er bedst at have tvende vilkaar for øie, enten at seire eller dø som tapre mænd. Nu er det ikke, som om man viste eder tilskogs at hugge tømmer; thi I skal prøve hug med kong Magnus's lendermænd; det er ingen skam baade at modtage og give store hug, og her passer det, hvad skalden siger, at der er forskjel paa at kløve jarler og at kløve ved.

Saa sagde og en bonde, da han fulgte sin søn til hærskib og gav ham raad: han bad ham være tapper og haard i mandeproe; «thi ord lever længst efter enhver,» sagde han; «eller hvorledes vilde du bære dig ad, om du kom i slag og vidste forud, at du skulde falde?» «Hvi skulde jeg da vel,» svarede sønnen, «spare paa at hugge til begge sider?» «Men,» siger den gamle, «om nu nogen kunde sige dig for vist, at du ikke skulde falde?» «Behøvede jeg da,» svarer den anden, «at tage mig ivare og ikke gaa frem som bedst?» «Ja,» siger den gamle, «i hvad slag, hvori du er stedt, vil et af to ske: enten falder du, eller du kommer derfra med livet; vær altsaa kun djerv, siden alt er forud bestemt; intet slaar den ihjel, hvis time endnu ikke er kommen, og intet kan frelse den, som dø skal; paa flugt er fald værst.» Kong Sverre talte endvidere saaledes: «Nu maa I og vide, birkebeiner, at det ei nytter at bede heklungerne om grid; den eneste udvei er derfor at stande som fastest og ikke

tillade dem at gaa frem; det er godt for eder, birkebeiner, at prøve sverdene paa mǫdmaverne fra Viken. Vi har vakkert og talrigt folk nok til at stride; men de har saa stor en mængde, at de ikke kan raade med det altsammen; de fleste af dem passer bedre til at være brudemænd end hærmænd og er mere vante til mǫddrikken end til hærfærd. Min hird og mit merke vil jeg lade fare imod kong Magnus's merke; thi af hans hird kan vi vente os skarpest strid og anfald; hans lendermænd vil derimod nok heller søge at tage sig ivare, og hele bondehoben, som de med magt har hærtaget hid, bryder sig neppe om, hvo der falder, naar bare de selv ingen saar faar. Jeg ved forvist om alle trønderne, at de mener, som skalden kvad: «Jeg ætler mig den skønne, mundfagre mø, hvordan alt saa gaar mellem Sverre og Magnus.»

64

Gaar nu vel frem, gode halse, og Gud være med os!»

11. Ordsprog og mundheld.

64

En fader kan føde ti børn; men ti børn kan ikke føde en fader. — Jo større nød, des nærmere Gud. — Et kroget træ giver ligesaa godt kul som et ret. — Bedre brænder den grønne gren end den tørre sten. — I mangel af nattergale hjælper man sig med ugler. — Gud gjør vinden mild for de klippede faar. — Vogt dig for støvregn, nippedrik og klatgjæld. — En kjephest æder mere end ti stangheste. — Ræveskindet fæstes ved, naar ulveskindet ikke strækker til. — Giv tid, saa kan du blive konge i Sverig. — Piller skal en sluge, ikke tygge. — En fanger flere fluer med en draabe honning end med en tønde eddik. — En kan prygle en gut i seng, men ikke i søvn. — Det er sødt at drikke, men surt at betale. — Der er kirke i hvermands bryst. — Naar du hører dig selv tale, skal du holde op. — Løfter og raat klæde krymper ind. — Hvisken er halv løgn. — Var løgn latin, var der mange lærde folk. — Staaende skrædder og siddende smed duer ikke. — Gjem ikke pølsen i hundehuset. — Æslet er ikke lærd, fordi om det læser mange bøger. — Mange faar ikke jord nok, før de faar munden fuld. — Af silkepebling bliver stundom vadmelsprest. — Det er ringe trøst for benbrud, at en anden har brudt halsen. — Den sunde fattes meget, den syge kun ett. — Alting har en ende; men gid jeg ingen havde, sa' gutten, skulde ha' ris. — Du har godt for at synge, sa' bonden til lerken, du svarer ingen skat. — Er det kjødsuppe, sa' baadsmanden, saa har jeg seilet over Nordsjøen i kjødsuppe. — Jeg skal vise, jeg er herre i huset, sa' manden, sad under bordet og vilde ikke frem, da konen kaldte paa ham. — En kan faa for meget af det gode ogsaa, sa' bonden, fik møglæsset over hovedet. — Mit hjerte tilhører dig, sa' kaalhovedet til kokkepigen. — Naar det kommer, saa kommer det paa éngang, sa' skrædderen, fik et par bukser at lappe julaften. — Spar mine graa haar! sa' katten, de kom over den, den havde drukket fløden. — Tillavningen er det værste, sa'

65

gutten, skulde ha' ris. — Han kaster pølsen efter skinken. (Om den, som giver en liden gave for at faa en stor igjen). — (Om den halvstuderte): Han har spist tre bogstaver paa en lufse. — Ild i hjertet giver røg i hovedet. — Spørg dig frem, saa kommer du til Rom. — En gjest er som en fisk: han bliver ei længe frisk. — Manden fortier andres hemmeligheder; kvinden sin egen. — Mangen spilder suppen mellem haand og mund. — En uretfærdig skilling æder en daler. — Altfor klog er dum. — Gamle folk er langsente. — Mennesket er født før amtmanden. — Armod er den sjette sans. — Det nytter ikke at lyve for maven. — Rap til hatten! sen til pungen! — Ofte kan en det, en ikke ved. — Faar vi klid? sa' grisen, var buden til gjest hos løven. — Æd ost, gut; smørret er dyrt. — Nu regner det grød, og jeg, som ingen ske har! — Idag spilte vi saa vakkert, sa' belgetræderen. — Den, som vil have den sidste draabe, faar laaget over næsen. — Megen forstand, liden lykke. — «Bær!» sagde de til kamelfuglen (strudsen). «Jeg kan ikke; for jeg er fugl,» svarede den. «Flyv!» «Jeg kan ikke; for jeg er en kamel.» — (Om den, som altid har lykken med sig): Kaster du ham i elven, saa kommer han op med en fisk i munden. — (I Tyskland heder det ligeledes): Kaster han en skilling paa taget, kommer der en daler ned igjen. — (Om den, for hvem alt mislykkes): Falder han paa ryggen, brækker han næsebenet. — Rullende sten sanker ingen mos. — (Om sindsro i ulykken): Naar dit hus brænder, saa gaa hen og varm dig ved det. — Tag alt godt ud af en spanjer, saa har du en portugiser igjen (siger spanjeren). — Tag alt godt ud af en portugiser, saa har du en spanjer igjen (siger portugiseren). — Er du bare sukker, bliver du ædt op; er du bare malurt, bliver du spyttet ud. — Gjør du ikke tagrenden istand, kommer du til at gjøre huset istand. — Den, som engang er bidt af en orm, er bange for en taugende. — Naar elven er klaret, er helgenen glemt. — Store taarn maales ved sin skygge, store mænd ved sine bagvaskere. — Han æder egget og giver skallet til de fattige. — Al ved brænder stille, undtagen tornene, de sprager og skriger:

VI. bd.

vi er ogsaa ved. — Naar narren har lært latin, bliver han først nar tilgavns. — 66
Det er let at gaa tilfods, naar du leder hesten ved tøilen. — Maal klædet ti gange; thi du kan blot klippe det én gang. — Vor sidste kjortel har ingen lommer. —

Ettertanken er god, men fyretanken er best. — D'er lett aa faa lygni trudd; d'er seinare med sanningi. — Han høyrer sjeldan sitt lov, som paa lur stend. — Ein fær inkje vit i hausen, fyrr haaret rek av. — Visdomen kann ein dylja, men daarskapen inkje. — Dat løyp ofta troll i ord. — Um d'er aldri so heitt, so er katten kald om nosi. — Dat, ein heve lyst til, dat heve ein lukka til. — Groande saar skal ein inkje riva. — Smaa sorgjer tala, dei store tegja. — D'er verste saari, som inkje bløda. — Han er myket rædd, som inkje torer skjelva. — Dan, som græt fyre inkje, kan turka taarorna sjølv. — Naar steinen er or handi og ordet or munnen, so er dat vondt aa

atter taka. — Dat ein veit, dat veit ingen; dat tvo veit, dat veit alle. — D'er betre aa forspyrja seg en forgjera seg. — Dat veit alle raad med ei vond kjeriing utan den, som heve henne. — Dan, som byggjer etter kvar manns raad, hans hus kjemer skjeivt aa staa. — D'er hardt aa eta sine egne ord. — Dan, som inkje kjenner seg sjølv, skal trætta med grannen. — Katten veit væl, kven han kjæler med. — Hegren lastar vatnet; han kann inkje symja. — Naar ein saknar kurven, so tenkjer ein paa katten. — Krokutte kvister bera beste bæri. — D'er mangt eit godt hovud under ein gamall hatt. — Ein fer inkje vilt paa aalmenings-vegen. — Dan, som heve stadet i gapestokken ein gong, kann standa dar ti gonger. — Haldt deg væl og statt deg væl; stig paa jordi, ho ber deg væl. — D'er skil paa aa raka skjegget og skjera hoka av. — D'er betre fyre var en etter snar. — Dat kjem eingong upp ille spunnet garn. — Sjølv er beste drengen. — Han Late-Hans gjeng fyre, han Smale-Hans kjem etter. — D'er seint aa snyta seg, naar nosi er av. — Hast er inkje god utan te fanga loppor. — Fyrst skal ein tenkja, so taka paa og so halda fram, til ein maalet kan naa. — Kunst og næme er god nista paa vegen. — Dan, som heve hovud, fær alltid hatt. — Ein skal inkje sleikja seg, fyrr ein er smurd. — Var alle rike, so vilde ingen ro baaten. — Riker manns barn og fatig manns kalv ero snart vaksne. — Pengarne er ⁶⁷ difyre runde, at dei skal rulla. — Given gamp skal ein inkje sjaa paa tennerna. — Hjelp er alltid god, so nær som i grautarfatet. — D'er inkje greidt aa stela fraa ein tjuv. — Dei smaae trakka paa stakken, dei store paa hjartat. — Dat smakar lengst, som fyrst kjem i kjeraldet. — D'er aldri so langt imillom bergom, at inkje trolli finnast. — Dat kan inkje alle hava bispen til morbroder. — Naar husbonden gjeng or høgsættet, set katten seg upp i. — Ein lyt ganga paa jordi, um ho so var gloande. — Ein skal inkje setja gjeiti til aa gjæta hagen. — Katten sleikjer bytta fyre mjølki si skuld. — Ein liver inkje lengje av kjærleike og sunnanvind. — For ung er eit godt lyte: dat veks av med aari. — Ein skal lyda ut, naar gamle-hunden gjøyr. — Var inkje lukka, so vardt inkje gaparne gamle. — Tidi tærer tre og stein, endaa meir paa kjøt og bein. — Alting heve ein ende (so nær som pylsa: ho heve tvo). — Nye skoer ere gode, men dei gamle falla best aat foten. — Han gjeng sist i kyrkja, som næst bur.

Efter H. B. Rasmussen, Ivar Aasen o. fl.

hegren, heiren. kurven, pølsen. hoka, hagen.

12. Jakob von Tybo. Anden akt.

Første scene.

Tybo, Ja, det var endnu intet, Jesper, mod den Brabands beleiring at regne, da jeg stod paa muren alene i to timer og sloges med den hele garnison. Jeg saa mig om adskillige gange, ventende, der skulde nogen komme mig til hjælp; men hverken Per eller Paul turde driste sig til at følge mig efter.

Jesper. Det gik mig ogsaa underlig for to aar siden; jeg slog 400 mand alene paa flugten og havde alt anføreren i mine hænder; men ret som jeg vilde hugge hovedet af ham, kom en og vækkede mig op. Ja, hvad staar jeg og snakker? Det kommer ikke herved; thi herren gjorde det vaagende. Ak, hr. von Tybo, man har ikke holdt det nødtigt at følge efter; I var jo kapabel at tage byen ind alene.

Tybo. Jeg ved ikke, hvad deres tanke var; men det ved jeg, at Jakob Tybo og jeg maatte tage den hele armé paa vor samvittighed. Det var min lykke, at jeg havde ryggen fri mod en kirkemur, som stod paa volden. 68

Jesper. Jeg ved det nok. Man kalder den endnu Tybos kirkegaard af de mange døde, som herren sammesteds da opofrede.

Tybo. Nei, gjør man det, Jesper? Ja, det maatte vel kaldes kirkegaard. Jeg havde som en skanse om mig af lutter døde kroppe. Den haardeste hals, jeg havde at bestille med, var en af herren-staterne selv i Holland, som jeg kunde kjende paa hans ridderbaand; han slog fra sig som en ærlig karl, det kan jeg sige paa hans død.

Jesper. Han har maaske kunnet gjøre sig haard, som mange desværre i Holland gjør.

Tybo. Ja, hvor haard han end var, saa maatte han dog omsider bide i græsset; thi jeg rammede ham engang her lige ved navlen og hug ham tvert af som en kaalstok. Han raabte tre gange, før han døde, paa sin hollandsk: Mors, mors, mors. Derfor tør jeg endnu, den dag idag er, ikke komme til Holland. Men hvor har du hørt, at man kalder det sted Tybos kirkegaard? Jeg hedte dog kun Jakob i Brabands beleiring.

Jesper. Ak herre, jeg kan tro, man har siden spurgt, at herren har faaet dette navn. Skam faa hollænderen, han har sine spioner ude allevegne! Herren er kjendt af alle, skjønt herren kjender kun faa. Jeg skal sige, hvordan jeg fik det at vide. Jeg var i nummer 4 igaarftes; der sad skipper Adrian, som er nylig kommen fra Vlie, og pratede med nogle andre kalfkoopers om sidste Brabands beleiring. Han svor mig til, at herren heder endnu overalt i Holland den brabantiske Jakob.

Tybo. Ja, jeg tror nok, man kjender mig overalt i Holland, saavel af den beleiring som af det store slag, som stod ved Amsterdam, da jeg nedlagde med min egen haand over 600.

Jesper. Ak, herren maatte nok sætte et nul til.

Tybo. Det maa andre heller gjøre. Jeg har, mafoi, aldrig spurg't efter tallet. Det kom Jakob von Tybo i de tider ikke an paa et hundrede mer eller mindre. Jeg kan ikke begribe, hvor min pallask kunde holde det saa længe ud.

Jesper. Ak, herren kunde slaa folk ihjel med en pennefjær. Det kommer ikke an paa pallasken, men paa dens hænder, som fører den. Jeg har læst i en gammel krønike om Alexander Magnus, at han kunde hugge hovedet af paa den største engelske tyr med ett hug. Da Nabochodonosor, i hvis tjeneste Alexander var rigens marsk, fik dette at høre, bad han Alexander laane sig hans sabel og vilde forsøge, om han kunde gjøre det samme; men det slog ham feil. Nabochodonosor blev derover vred og sagde: Det er ikke den rette sabel, hr. general! Hvortil Alexander svarede: Jeg laante eders keiserlige majestæt min sabel, men ikke mine arme.

Tybo. Jeg hører, du est studeret, Jesper! Hvor har du læst saadant?

Jesper. Udi Arent Hvitfelds krønike.

Tybo. Jeg mente ellers, at mester Mons Vingaard havde beskrevet den historie; den bog har jeg læst seksten gange, ja seksten gange til, og ført mig den til nytte i adskillige krige. Samme mester Mons maa have været en stor general og statsmand selv, ellers kunde han umulig have skrevet saa udførlig om saadant. Men sig mig, Jesper, har du hørt, hvordan jeg pudsede Jakob Kristoffersen igaar? Han vilde skjemte med mig over bordet og spurgte, om jeg kaldte mig ogsaa Jakob von Tybo om vinteren, naar dagene er korte.

Jesper. Det var en dristig skjemt imod saadan mand, som herren er.

Tybo. Nei, du skal høre, hvordan jeg svarede ham. Jeg sagde høit, saa det hele kompagni hørte derpaa: Monsieur Kristoffersen, I er mafoi en nar!

Jesper. Ha ha ha! Herren har en engletunge at tale med. Hvad sagde de andre dertil?

Tybo. De lo alle, saa de maatte sprække. Sær Frants Frantsen, som sagde: ⁷⁰ Jakob von Tybo fattes aldrig paa svar.

L. Holberg.

kjerald, kar. kapabel, istand til.

en af herren-staterne, et medlem af generalstaternes forsamling, der regjerede den daværende republik Holland. gjøre sig haard, ved trolddom gjøre sig usaarlig. mors, død (latin). kalfkoopers, kvæghandlere.

mafoi, min tro. pallask, sabel. marsk, øverste general. Arent Hvitfeld (født paa Bergenhus 1546) skrev Danmarks historie. Mons Vingaard, oversætter af den romerske forfatter Curtius's skrift om Alexander den stores bedrifter. kompagni, selskab.

13. Af A. Oehlenschlägers «Haakon jarl.»

[Haakon jarl har givet Torer Klake det hverv at udsende hans træl Grib for at snigmyrde Olav Tryggvesøn. Men Grib har dræbt Torer og flygtet til Olav, for hvem han har aabenbaret Haakons anslag].

Et afsides sted i skogen ved en bondehytte.

Olav Tryggvesøn træder ind, hyllet i en graa kappe, med en sid hat paa hovedet.
Haakon (uden at vende sig.)

Min bolde Torer Klake, kommer du?

Er alting lykkedes, og bringer du,
hvad du har lovet? — Svar mig, Torer Klake!

Olav. Alting er gaaet, som det burde, herre!
Men undskyld Torer, at han selv ei kommer
og bringer eder konning Olavs hoved.
Det faldt ham vanskeligt. Tor ved, han havde
en slags modbydelighed for at bære
det selv og sendte mig.

Haakon. Vel, vel! Saa gaa
og grav det straks dybt ned i jordens skjød!
Jeg vil ei se det selv. Mit øie taaler
ei slige syn. Det staar for mig i drømme.
Grav liget ned og sig din herre, træl,
at fluks han kommer!

Olav. Torer Klake sover.

Haakon. Han sover?

Olav. Middagssøvn; stiv har han strakt
sig under nogle mørke hyldebuske.

Haakon. Saa væk ham da! (afsides.) Nu sove? Efter slig
en gjerning? Torer! Jeg beundrer dig,
du har et sjældent mod. (høit.) Gaa, væk ham, træl!

Olav. Men vil I ikke se først Olavs hoved?

Haakon. Nei, har jeg sagt! Nei!

Olav. Herre jarl! I tror,
at det ser skrækkeligt og hæsligt ud?
Men intet mindre, herre! Olavs hoved
er vel saa smukt som nogens her i landet.

Haakon. Gaa, siger jeg!

Olav. Nu har jeg aldrig hørt!
Jeg havde tænkt, jarl Haakon var en helt
som faa i nord, og dog han frygter for
at se et dødt og blegt, afhugget hoved?
Hvor vilde du først skjælte, hvis du fandt
det levende paa kroppen.

Haakon (vender sig forbitret om.)

Træl! Du vover? —

Hvor har du det?

Olav (tager hatten af og slaar kappen tilside.)

Paa mine skuldre, jarl!

Tilgiv mig, at jeg bringer eder det
paa denne vis; den faldt mig mageligst.

Haakon. Ha, Surtur! Olav? Ha, forræderi!

Olav. Min gubbe, spar dit raske heltemod!
Vov ingen dyst med Olav! Husk, at end
han har sit hoved helt og ubeskaaret,
og at din kraftsløse oldingsfærd
kun kjæmper mod den hovedløse Olav.

Haakon. Ha, Nivlheim! (Anfalder Olav.)

Olav (slaar Haakon sverdet af haanden og siger med tordnende stemme):

Vær rolig, siger jeg!
og stik dit sverd i balgen. Mine mænd
omringer huset; mine skibe, jarl!
opveier dine. Jeg er kommen hid
at vinde landet i en ærlig strid.
Du selv har lokket mig med rænker hid.
Nu staar du, som en træl, foragtelig,
indviklet i din egen snare. Jeg
vil ei benytte slig en ussel fordel,
som slumpelykken skjænker mig. Nei, Haakon!
i marken vil jeg dristig møde dig.
Dit anslag, som du ser, er gaaet ilde,
din Torer svømmer i sit eget blod.
Det var mig saare let at gribe dig;
at dræbe dig var endnu mere let;
men jeg bekjender mig til Kristi lære,
foragter slig uhæderlig bedrift.
Thi vælg imellem tvende kaar: Bliv jarl
paa Lade, som du var, og sverg mig troskab;
hvis ikke, fly! Hvor vi da sees igjen,
det gjælder blodigrøde pander, Haakon!

72

Haakon (stolt og rolig).

Det sidste vælger jeg, det sidste, Olav!
 Du kalder mig en niding og en træl?
 Det lokker høit et smil paa mine læber.
 Man hører, at du est en yngling, Olav!
 Kaadmundethed og overmod er det,
 hvormed din alder melder sig. Se mig
 i øiet, Olav, og betragt min pande!
 Har du hos trælle fundet slige blik?
 Og tykkes dig, at feighed og at lumskhed
 har smaalig furet denne pandes rynker?
 Jeg lod dig lokke? Ja naturligvis;
 jeg vidste, du behøved blot et vink
 for straks at flagre hid til lokkemaden;
 at i din stolte sjæl du agted mer
 dit slegtskab med en uddød kongeslegt
 end Haakon jarls beundrede bedrifter;
 at kun du lured paa en leilighed
 for at forstyrre gubben i hans ro.
 At denne færd jeg ønskede overstaaet
 jo før jo heller, kan det undre dig?
 At jeg bedrog en sværmer, som foragter
 de høie guder, kan det undre dig?
 Og kan det undre dig, at jeg tillod
 min kjæmpes anslag, da en fiendtlig skjæbne
 lod til at ville styrte — mig ei blot —
 men Valhals guder?

Olav.

Haakon! mindes du,
 erindrer du vel, Haakon! at du selv
 har været kristen, og at du blev døbt
 af biskop Popo? At du siden sveg
 din ed? Hvormangen ed har du vel sveget?

Haakon. Ed! Ha! Vel mindes jeg det øieblik,
da, ført bag lyset af den sledske munk,
jeg lod mig daare ved en ussel kunst.
Han kunde bære jernet gloende,
naar haanden først var overstrøget med
en heksesalve.

Olav. Stakkels blinde gubbe!
Jeg ynkes over dine sølvgraa haar.

Haakon. Ha, spar din ynk! Saa som du ser mig her,
ser du det sidste glimt, den sidste gnist
af gammel nordisk kraft og helteild.
Den, ungersvend, den skal du ikke slukke
med dine sygelige feberdrømme.
Jeg ved det nok, det er de kristnes sed,
at ynke folk, omvende dem, forbedre;
vor sed er den: dybt at foragte jer!
at pønse paa jer undergang og død,
som gudernes og heltelivets fiender.
Det Haakon gjør, og derudi bestaar
hans nidingsfærd. Ved Odin og ved Tor!
du skal ei slukke Norges helteild
med dine fromme, vaade drømmetaager.

Olav. Velan! Vi skilles ad for dennegang.
Ve dig! naar næstegang vi atter sees.

Haakon. Ja, ve mig! om jeg ikke knuser dig.

Olav. Himlen vil træffe dig med sine flammer!

Haakon. Nei, Tor skal splintre korset med sin hammer!

(De gaar hver til sin side.)

Surtur (Surt) skal her betyde en afgrundens gud.
det lokker høit, i det høieste.

14. Af «Hærmændene paa Helgeland.»

Fjerde akt. Første scene.

Den gamle viking, Ørnulv fra Fjordene, har dagen iforveien mistet alle sine sønner i kamp. Den sidste, som er falden, har han selv baaret did, hvor nu alle skal hauglægges. Han sidder paa en sten tilhøre i forgrunden med blottet hoved, albuerne hvilende paa knærne og med ansigtet skjult i sine hænder. Hans mænd graver ved haugen. Nogle lyser med tyrifakler. Efter et kort ophold kommer Sigurd og hans hustru Dagny, Ørnulvs datter, ud fra baadhuset, hvor en lystig stokild brænder.

Dagny (dæmpet). Der sidder han endnu. (holder Sigurd tilbage) Nei, tal ikke til ham! 74

Sigurd. Du har ret, det er for tidligt; lad ham heller sidde med sig selv.

Dagny (gaar over mod høire og betragter faderen med stille sorg). Saa sterk var han igaar, da han tog Torolvs lig paa ryggen, Sterk var han, mens de grov paa haugen; men da de alle var lagte derinde og jord og stene kastede over, da tog sorgen ham, da var det, som han sluknede (tørrer taarer af). Sig mig, Sigurd, naar tænker du at fare hjem til Island?

Sigurd. Saasnat uveiret stilner af, og jeg faar endt min handel med Gunnar herse.

Dagny. Og saa vil du købe land og bygge dig en gaard og aldrig fare i leding mer?

Sigurd. Ja ja, — det har jeg lovet dig.

En af mændene (nærmer sig). Se saa, nu er haugen istand.

Ørnulv (ligesom opvaagnende). Haugen? Er den - naa ja -

Sigurd. Tal nu til ham, Dagny.

Dagny (nærmer sig). Fader, det er koldt herude; det trækker op til uveir inat.

Ørnulv. Hm, bryd dig ikke om det, haugen er bygget tæt og godt, de ligger lunt derinde.

Dagny. Ja, men du —

Ørnulv. Jeg? Jeg fryser ikke.

Dagny. Du har intet spist idag! Vil du ikke gaa ind? Natverdsbordet staar rede.

Ørnulv. Lad natverdsbordet staa; jeg er ikke sulten.

Dagny. Men at sidde her saa stille; tro mig, det baader dig ikke, du er lidet vant til det.

Ørnulv. Vel sandt; der er noget, som klemmer mig for bringen; jeg kan ikke trække veiret.

(Han skjuler igjen ansigtet med sine hænder. Ophold. Dagny sætter sig hos ham).

Dagny. Imorgen ruster du vel dit skib og farer med til Island?

Ørnulv (uden at se op). Hvad skal jeg der? Nei, jeg vil til mine sønner.

Dagny (smerteligt). Fader!

Ørnulv (løfter hovedet). Gaa ind og lad mig sidde; har uveiret lagt om mig en nat 75
eller to, saa er det gjort, tænker jeg.

Sigurd. Sligt kan du ikke tænke paa!

Ørnulv. Undres dig, at jeg vil hvile? Mit dagverk er jo endt, jeg har høilagt mine
sønner (heftig). Gaa fra mig! — Gaa, gaa! (Han skjuler igjen sit ansigt).

Sigurd (sagte til Dagny, som reiser sig). Lad ham sidde lidt endnu.

Dagny. Nei, jeg faar friste et raad til, — jeg kjender ham (til Ørnulv). Dit
dagverk er endt, siger du; det er det dog ikke. Høilagt har du dine sønner, — men
du er jo skald; det sømmer sig at kvæde til deres minde.

Ørnulv (hovedrystende). Kvæde? Nei, nei; igaar kunde jeg det; idag er jeg for
gammel.

Dagny. Det maa du dog; hæderlige mænd var dine sønner alle; et kvæde maa
siges om dem, og det kan ingen i ætten uden du.

Ørnulv (ser spørgende paa Sigurd). Kvæde? Hvad tykkes dig, Sigurd?

Sigurd. Mig tykkes, at saa er billigt; du faar gjøre, som hun siger.

Dagny. Ilde vil det tykkes dine grander paa Island, naar arveølet skal drikkes
over Ørnulvs ætlinge, og intet kvad er digtet. Til at følge dine sønner har du tid
nok.

Ørnulv. Nu ja, jeg vil prøve det; og du, Dagny, lyt til, at du siden kan riste
kvadet paa kjevle!

(Mændene nærmer sig med faklerne, saa at der dannes en gruppe om ham. Han
tier lidt og tænker sig om, derpaa siger han:)

Sind, som sorgen stinger,
savner Brages glæde;
sorgfuld skald saa saare
kvides ved at kvæde.

Skaldeguden skjænkede
evne mig at sjunge;
klinge lad min klage
for mit tab, det tunge!

(reiser sig).

Harmfuld norne herjed
haardt mig verdens veie, —
listed lykken fra mig,
ødte Ørnulvs eie.

Sønner syv til Ørnulv
blev af guder givet;
nu gaar gubben ensom,
sønneløs i livet.

Sønner syv, saa fagre,
fostret mellem sverde,
verned vikings hvide
haar som gjævest gjærde.

Nu er gjærdet jevnet,
mine sønner døde, —
glædeløs staar gubben,
og hans hus staar øde.

Torolv, du min yngste,
boldest blandt de bolde;
lidet gad jeg klage,
fik jeg dig beholde!

Væn du var som vaaren,
mod din fader kjærlig,
arted dig at ældes
til en helt saa herlig.

Ulivssaar usaligt
værste ve mon volde,
har min gamle bringe
klemmt som mellem skjolde.

Nidsyg norne nødig
negted mig sit eie,
dryssed smertens rigdom
over Ørnulvs veie.

Vegt er vist mit verge;
fik jeg guders evne,
én da blev min idræt:
nornens færd at hevne!

Én da blev min gjerning:
nornens fald at friste, —
hun, som røved mig det
bedste og det sidste.

Har hun alt mig røvet?
Nei, det har hun ikke, —
tidlig fik jo Ørnulv
Suttungs mjød at drikke!

(med stigende begeistring).

Mine sønner tog hun;
men hun gav min tunge
evnen til i kvæder
ud min sorg at sjunge.

Paa min mund hun lagde
sangens fagre gave;
lydt da lad den klinge
selv ved sønners grave!

Hil jer da, I gjæve!
Hil jer der, I ride!
Gudegaven læger
verdens ve og kvide!

(Han trækker et dybt aandedrag, stryger haaret fra panden og siger rolig).

Se saa; nu er Ørnulv sterk og sund igjen (til mændene). Kom nu til
natverdsbordet, drenge; vi har havt et tungt dagverk!

(Gaar med karlene ind i baadhuset).

Henr. Ibsen.

Brages glæde, sang. (Brage var skaldekunstens gud).

15. Menigmands politik.

76

Af H. Wergeland

I nogle aar efter hinanden havde jeg anledning at lægge merke til de forskjellige
maader, hvorpaa nogle gifte og bosatte mænd af arbejdsklassen høitideligholdt den
syttende mai. Og disse maader var isandhed saa forskjellige, at de nok kunde vække
opmærksomhed baade som træk af enkeltmands og af en talrig klasses karakter. En

77

begav sig allerede dagen forud udaf byen med brændevinsflasken i lommen, hatten paa halv snur og en geværpipe i en træstok under armen; og efter en ikke altfor stovandring pleiede han da at slaa sig ned paa en eller anden bjergknaat i omegnen, hvor han da paa slaget 12 om natten begyndte at drikke og fyre. Det var smaat med ham, saa han hverken havde raad til det ene eller det andet; men den følelse, der drev ham dertil, var, med al sin dunkelhed og uklarhed, langt fra uagtvedrig. Han vidste vel ikke at angive anden grund for sin ensomme glæde, end at det var «syttendes» mai; men han satte den dog i forbindelse med fædrelandet og havde en slags tanke om, at noget godt maatte være hændt det paa denne dag. Men det var kun begyndelsen og dog som oftest enden paa stasen. Thi enten blev han funden langt op paa dagen sovende paa pletten ved siden af den tomme flaske og sin geværpipe, eller han ranglede hjem om morgenen og tilbragte saa dagen og den følgende nat med at sove ud. Hvad saa var tilfældet, nød han ikke videre af festen. Men det allerbesynderligste var dog, at jo kortere moroen og jo fuldere han havde været, og jo kleinere han havde været derefter, jo prægtigere syntes han, han havde moret sig, jo herligere feiret dagen. Med blege øine, skjælvende lemmer og bankende aarer i tindingen tog han vel den 18de fat paa arbeidet; men noget andet vilde ikke gaa end den idelige fortælling om, hvor tidlig han var gaaet ud, hvor geværpipen havde smeldt o. s. v. kort, hvor morsomt det havde været, og hvilken dygtig karl til at feire dagen han dog var.

«Var du ikke med ud paa æfta'en da, Lars, da de raabte saa hurra?» kunde en spørge, som troede, at han havde feiret dagen bedre ved at gaa med en stadig pisk fra morgen til kveld.

«Nei, gut, da laa jeg,» var da Lars's selvtilfredse svar; «men jeg skreg saa under fyringen paa bjerget, at de vist ikke fik ro paa sig i de nærmeste gaarde. Aldrig har jeg havt slig syttende mai.»

Jo, saa omtrent var det hvert aar med Lars. Men gjenboen havde det anderledes. Han havde ikke Lars's letblodige og godmodige gemyt, sad inde om dagen og saa paa de pyntede folk, drak af sinne over, at de saa rige ud, mens han var fattig, listede sig saa ud i kveldingen og pleiede saa at feire resten af dagen med at slaas, men især med overfald paa folk, han troede at have noget at misunde. Han havde ikke klarere begreb end Lars om dagens betydning; hans anelse om, at den skulde være en frihedsfest, og hans forvirrede begreber om, hvori friheden bestaar og kan bestaa, i forbindelse med hans vredladne og misundelige gemyt, bragte ham til at tro, at han hyldede den ved at bringe ligheden ofre af blodige næser og pander.

«Se her resten af frakken paa den storsnude,» sagde han om morgenen efter, visende frem nogle remser. «Tre dalers klæde! Saa skal de ha' det. Det var gruskt til syttende mai.» At han som oftest vaagnede paa raadstuen den 18de, følger af sig selv.

Men der var endnu en gjenbo, og han lod ogsaa til at have sin egen maner at feire dagen paa. Den kunde falde ind paa en hverdag eller søndag, saa var gaden feiet udenfor hans bolig og pallen barstrøet, og man kunde gjennem de renvaskede vinduer se ind i hans stue, at den ligeledes var det og mer end almindelig oppudset, Dog var han paa arbeide om formiddagen; men om eftermiddagen spadserede han ud med kone og børn, alle søndagsklædte, og naar han kom hjem, satte han sig paa sin trap, seende med et fornøiet ansigt paa de forbigaaende og snakkende med dem, han kjendte.

Det var en sand fornøielse at sidde der et kvarterstid hos ham og slaa en passiar af. «Før gjorde jeg som Lars,» sagde han; «jeg var vel en ordentlig mand hele aaret om; men den 17de mai holdt jeg det for min pligt at drikke mig paa en kant og vel saa det. Jeg sandede mer end éngang med hovedpine det næsten til ordsprog blevne indfald, at den 18de mai er den værste dag i hele aaret.»

«Men hvorledes kom I da paa denne bedre maade at feire dagen paa, Anders? Saa I jer lei paa Lars og han slaaskjæmpen derover?»

«Dels det; men engang faldt der mig i hænderne en Norges historie, hvori det var forklaret, hvad 17de mai var for en dag, og da indsaa jeg, at den gamle maade ikke var den rette at feire den paa. Men det var ikke saa frit, at almindelig mand bare 79 tog efter, hvad han saa hos andre, som dog bedre end han maatte kjende dagens betydning.»

«Kanske, Anders. Dog vilde det være skammeligt at tænke om nationen, at ikke den store del deraf altid har høitideligholdt sin frihedsdag paa en værdig maade. Og hos os har det ikke manglet paa bestræbelser i de senere aar for at give almuesmanden anledning til at tage del deri, skjønt der desværre endnu er tegn til, at mange blot betragter den som et slags sankthansaften, da det kun gjælder om at slaa sig løs. At iagttage et afmaalt, høitideligt anstrøg vilde være pinligt og naragtigt, hvor man har aarsag til at være glad og munter; men netop hvad I anførte, Norges historie, opfordrer til en følelse af taknemmelighed mod forsynet, som maa give glæden et ophøiet præg. Et vidunderligere aar har aldrig nogen nation oplevet end Norge i 1814. Guds finger er synlig i dets begivenheder. Derfor bør en følelse af religiøs taknemmelighed forædlende blande sig i folkets glæde paa dets frihedsfest, og det afbetaler kun en ringe gjæld til hint aars helt, Karl Johan, ved at lyde hans paabud, at den ikke bliver udskjæmmet ved udskielser.»

«Ja saameget skylder vi ham sagtens,» sagde Anders, idet han lettede paa kruset.

I samme øieblik stak Lars, der havde sovet siden om morgenen, hovedet udaf sin dør og raabte over: «Er I alt oppe, Anders, før solen rigtig faar rundet? Idag bliver der ikke meget gjort; for igaar var det en strid morsom syttende.» (Han tog i ørskan feil af øst og vest, hvor solnedgangen netop farvede himmelen med sit purpur,

troende, at det alt var næste morgen). Anders holdt det for klogest at lade ham blive i troen og at raade ham «at lure til middag, saa eftermiddagen kunde blive noget tes;» men neppe var han inde, før den anden stridbare nabo laasede sin dør af og ranglede ud i tusmørket, hvormed hans fest skulde begynde. Den endte paa raadstuen. Da Anders hørte det, sagde han; «Torbjørn er nu et svin; men almuen mangler blot oplysning om det rette for at have ligesaa faa svin som andre af samfundets klasser.»

H. Wergeland.

nornens fald at friste — at prøve paa at fælde nornen. Af Suttungs mjød drak skaldene begeistring.

16. Var jeg en arbejdsmand.

79

Af H. Wergeland

Ja, var jeg en arbejdsmand, skulde jeg nok vide at gjøre mit liv behageligt. Skulde Gud endnu ville gjøre mig dertil, vilde den eneste hindring for at gjøre det være den, at jeg maaske, som uvant, ikke blev nogen god arbejdsmand, idetmindste neppe for det første. Men en god arbejdsmand — det er det, jeg paastaar — kan, naar han vil, gjøre sit liv behageligt nok. Hos os arbeides ikke strengere, end at der bliver hvilestunder nok baade for at gjøre sig hjemmet bekvemt og behageligt. Sundheden, som trives under dette passende forhold af arbeide og hvile, og som føles under denne, faar nu arbejdsmanden gratis fremfor andre, og den holdes medrette for livets høieste gode. Men den bør drive arbeideren til endnu mere at behageliggjøre sit liv. Jeg vilde saaledes benytte en hel del hvilestunder til at skaffe mig adskillige bekvemmeligheder i min bopæl og til at pynte om denne. Jeg vilde ikke lade mig nøie med det første og nødvendigste: at holde den ren; men jeg vilde idelig ved smaaforbedringer reparere, tætte og forskjønne min bopæl. Søndagskvelden skulde finde mig udenfor paa dørbænken, speidende overalt om paa vægge og tag, om ikke en eller anden mangel lod sig opdage, som kunde lade sig reparere ved en omlagt sten, en dot mose, lidt rapping eller indfædning, en spiger eller et par strøg med malerkosten. Denne sidste vilde jeg ikke foragte, men søge ved et nogenlunde pynteligt udvortes paa min bolig at bibringe folk den tanke, at der dog levede et menneske med nogen sans, og ikke et tobenet svin, indenfor.

80

Og gjorde de mig den ære at komme indenfor, skulde de faa endnu bedre tanker om hyttens beboer. Der skulde ikke være renere hos min arbejdsherre; vinduerne skulde være saa klare, de kunde blive, min simple seng anstændig og opredt fra den tidlige morgen af. Møblerne kunde ikke være rare; men ingen skulde dog være

bange for at sætte sig paa min bænk eller stol, og prydelser skulde heller ikke være saa ganske borte. Saaledes skulde det være rart, om jeg ikke skulde have faaet væggene anstrøgne med en lys og venlig farve, og om der ikke skulde staa nogle potter med geranium, malva, maanedstroser og en balsamine i vinduet. Slige smaa ting bøder paa meget; og det skulde undres mig, om ikke en blomsterpotte i flor, der kun koster mig en tiøre og lidt taalmodighed, er mit lille værelse en sandere prydelse end f. eks. et prægtigt speil. Tørhænde jeg ogsaa ved et ekstra-arbejde eller ved at indspare et par søndagskrus kunde have vundet raad til at faa et par skilderier paa væggen, men da ingen af disse taabelige katholske kludrerier af jomfru Maria, helgener og stundom af Gud selv. Lidt efter lidt skulde jeg vel ogsaa faa mig et stueur, og da vilde jeg se til at faa det til at pikke ligesaa rolig som mit eget hjerte. Men sligt maatte naturligvis først komme, naar det nødvendiggjorde var anskaffet; men da skulde det ogsaa komme. Thi hvorfor skulde ikke ogsaa arbejdsmanden gjøre sig det saa bekvemt og behageligt, som han ser sig istand til?

81

Desværre kun de færreste gjør det og synes at have sans derfor. Efterhaanden bliver det dem ogsaa umuligt. Fattigdom er en ren, men strid strøm, hvori de fleste mennesker er plumpede, og som fører uundgaelig ud i en stor, skidden myr, dersom de ikke straks fra begyndelsen anstrenger sig og kaver imod af al kraft. Da lykkes det dem at komme op mod strømmen og ofte at hvile sig paa bløde, behagelige engbredder. Men, som sagt, de fleste lader sig drive; de dovner sig, lader sig nøie med maden fra haanden og i munden og taget over hovedet, saadant som det er, og drikker aar om aar op i smaat baade husreparationer og møbler. Der er ganske vist gaaet mere end ett stueur, mer end ett sengested, en dragkiste eller et andet nyttigt møbel igjennem de fleste af vore dagleieres hals, som nu sommeren over lidet bryder sig om, hvorledes eller hvor de bor, ja om de har nogensteds at bo, indtil de om høsten enten selv tyr til eller føres til tvangsarbejdsanstalten. Ja er ikke menneskene daarligere?

Men hvorledes mon vilde jeg sørge for klædedragt og udvortes, om jeg var arbejdsmand? I det punkt pleier mange at være ligesaa uorne som om sin bopæl. Nu vel, jeg vilde idetmindste om søndagen være ligesaa ren baade paa hud, linned og kjole som nogen anden mand, og bøde med renhed og helhed paa finheden.

Jeg vilde foretrække en renvasket haand, ren og hel striskjorte og min grove vadmelskjole for »sprætivasfad'ens» grønne eller gule handsker, luslidte sorte søndagskjole og halsflipper til en skidden skjorte, om han har nogen — saaledes som mange udmaier sig for at se lidt fornemmere ud. Ja, om jeg var saa fattig, at jeg kun havde én, og det ikke engang hel, klædning, og kun ett skjorteombytte, vilde jeg dog bøde saa godt, jeg kunde, paa dem, banke klæderne ud og endnu stren-

gere holde over hin renlighed, som skulde være første paragraf i min hele levemaade. Og da jeg, naar jeg blot har arbeide, daglig kan lægge op nogle øre, selv efter ringeste gangbare dagløn, skulde det ikke være længer end fra paaske til pinstid, før min klædedragt skulde være forbedret. Læsning i en eller anden almenyttig bog skulde være mig en særdeles glæde, og ganske vist skulde jeg nok skaffe mig læsning, naar man blot merkede, at det var mit alvor. Og naar jeg efter en saadan søndag igjen lagde mine klæder hen og strakte mig paa mit simple leie — hvem skulde ikke, om han holdt lyset over mit rolige ansigt og hørte mit regelmæssige, sunde aandedrag, maatte tænke, at et menneske, som følte sig lykkeligt, slumrede der? 82

«Godt sagt; ikke saa let gjort,» vil mangen en kamerat sige, skubbende sig i sine filler for utøiet, som plager ham. «Sligt lader sig gjøre af en løs og ledig karl, som har sin gode dagløn (to kroner som mindst om dagen), men ikke for en, der sidder med kone og børn, eller som begyndte i gjæld og usselhed.» Saa taler de, der lader sig drive med strømmen; men de har ikke ret, skjönt deres udvortes og nedtrykte mine synes at sige det. Thi jeg skulde, selv med nogen nedsættelse af daglønnen, dog vide at skaffe mig det nogenlunde bekvemt og ordentligt; og hvad kone og børn angaar, da vilde jeg haabe at kunne lære dem at hjælpe mig heri istedenfor at være mig til byrde. Jeg erindrer her engang at have seet en arbejdsmands lille seksaars pige barn ivrig beskæftiget med at kravle op for at faa stukket en blomstrende heggekvisst etsteds fast paa kakkellovnen, og jeg sluttede straks, at forældrene havde bibragt barnet denne sans for det behagelige og skønne. Virkelig! det var en lørdags eftermiddag omtrent ved denne tid — døren stod oppe og viste mig en stue, saaledes som jeg selv vilde have den i lignende kaar. Grønt var strøet omkring ovnen; husmoderen tørrede af et bord, som saa ud til forud at kjende vaskekluden, et par børn sad og nøstede; en halvvoksen pige bødede nogle klædningsstykker, og da seksaaringen havde faaet heggekvissten der, den skulde, raabte hun, springende ned: «Mor, mor, der kommer far!» «Svint jer, børn,» sagde moderen, «lad det være ordentligt, til far kommer.»

Med hurtigere og hurtigere skridt nærmede en arbejdsmand sig med en vedbør paa nakken. «Gudskelov, jeg er her igjen,» syntes at staa i hans ansigt; og det vilde staa i enhver arbejders, naar han blot brød sig om, med de kræfter og den tid, han har, at hyggeliggjøre sit hjem. Er der ikke renlighed og orden, er der ingen hygge, og er der ingen hygge, da er der heller ingen fred. Men fred over arbejdsmandens hytte! 83

H. Wergeland.

17. Snebræen Folgefon.

Af S. Sexe

Det høiland, hvorpaa snebræen Folgefon hviler, er et af de mange fjeldpartier paa vestkanten af Norge, som adskilles fra hinanden ved de fra vest indskydende fjorde. Det er ikke blot adskilt fra lignende partier ved de dybe furer i fjeldmassen, hvor Hardangerfjorden og Aakrefjorden har sit leie; men det er ogsaa, skjønt landfast, afsondret fra fastlandet ved de dalfører, som fortsætter i Sørfjordens og Aakrefjordens retning og møder hinanden inde i landet.

Folgefonfjeldet falder brat af paa alle kanter; dets sider danner ikke sjelden lodrette klippevægge, som rækker ned til store dyb under sjøspeilet, medens deres øvre rand skjuler sig oppe i skyerne. Mod øst eller mod Sørfjorden falder fjeldpartiet brat af paa éngang fra sin fulde høide, omtrent 1670 meter, lige ned til sjøen. En rad af dets høieste bjergkolosser, saasom Solnut, Torsnut, Verafjeld, Langgrønut, støder umiddelbart til Sørfjorden og danner ligesom stolperne i det høie fjeldgjærde paa fjordens vestside. Næsten ligesaa høi, men endmere brat, vild og truende er den side af fjeldet, som begrænser den søndre bred af Maurangerfjorden. Mod nord og nordvest sænker fjeldet sig noget, er ogsaa der mindre brat, vildt og nøgent. Ogsaa paa sydsiden, mod Aakrefjorden, sænker fjeldpartiet sig noget, men frembyder ikke sjelden ganske nøgne, lodrette klippevægge.

Naar undtages paa den nordre ende, er det omhandlede fjeldparti meget nøgent. Den dyrkbare del deraf indskrænker sig væsentlig til strimler og adspredte pletter langs stranden og opefter dalene. Høiere oppe paa fjeldsiderne veksler tynde skogpartier og lodrette klippevægge med hinanden, medens man oppe i himmelbrynet kun ser skaldede bjergkolosser og fjeldskar, i hvilke øiet møder de nedhængende flige af Folgefon.

Betragtet i det store ser det omhandlede fjeldparti ovenpaa ud som en bred, flad og taalelig jevn ryg; men betragtet i det smaa er det vildt, ryt, grubet og furet i det uendelige. Overfladen er besat med en talløs mængde af større og mindre knauser, koller og kupler, posterede uden orden og adskilte ved bratte indsnit, dalkupler og smaavande, der forbindes til elvedrag ved bjergkløfter, giljer og indviklede dalforgreninger. Det hele er overstrøet med store og smaa, mere og mindre afrundede stene, hvortil kommer urer, bestaaende af skarpkantede blokke, i de større fordybninger.

Oppe paa ryggen af Folgefon har man paa sine steder næsten fri horisont. Man ser da ikke stort andet af jorden end en sneflade, som synes at strække sig ud til alle sider, indtil den skjærer himmelkuplen. Almindeligvis dukker dog i den ene eller den anden kompasstreg et nabofjeld saa vidt op over denne snehorisont, at man i

klart veir kan bruge det som en landkjending, til man faar et andet isigte. Den, som ikke er vant til at speide i en saadan horisont, antager gjerne de sorte punkter, som dukker op over samme, for skjær eller smaa bergknatter, liggende et kort stykke borte paa snesletten, styrer vel ogsaa iblandt sine mødige skridt derhen i den tanke at finde en forønsket hvileplads; men ved at forfølge retningen gjør han ikke sjelden den opdagelse, at maalet for hans vandring er en fjeldtop, som ligger milevidt udenfor Folgefon. Skuffelsen hidrører sandsynligvis dels derfra, at luften i klart veir i saadanne høider er gjennemsigtigere, end man er vant til i lavere egne, dels derfra, at man paa den ensformige sneflade mangler gjenstande til sammenligning. Snefladen er i det hele taget meget jevn, har imidlertid sine lempelige forhøininger og fordybninger, som gaar umerkelig over i hinanden, og frembyder forsaavidt billedet af et hav, der i blikstille gynger paa grund af en fjern storm. Disse forhøininger og sænkningen i snefladen synes at tyde paa ujevnheder i fjeldgrunden, hvorpaa snebræen hviler, muligens vel ogsaa paa, at snemassen ikke er saa overvættets mægtig, eftersom grundlagets overflade-beskaaffenhed, saa at sige, skinner igjennem.

I Folgefon forekommer hist og her større og mindre revner. De kan undertiden have en længde af 3 kilometer og derover; men oftest er de meget kortere. De er ikke sjelden paa lange strækninger saa brede, at man ikke ser sig istand til at springe over dem; men oftest er de meget smalere. Hvilken dybde de kan naa, ved ingen. Jeg har truffet revner, som i det høieste viste 13 meters dybde; men jeg har ikke nogen tro paa, at mit lod naaede bunden. Naar man lægger øret til, kan man iblandt høre en elv bruse nede i dybet. Denne lyd vækker gjerne forestillinger om et uhyre dyb. Men den er bedragerisk, fordi man paa den ene side ikke er vant med at bedømme afstande efter en fra dybet kommende lyd, og paa den anden tilbøielig til at fantasere sig dybet større, end det er. Saadanne revner er imidlertid farlige, forsaavidt som de ofte er skjulte af et tyndt lag af den nyeste sne, som man kan synke igjennem, inden man, som man siger, ved et ord af. I Mauranger hørte jeg en mand nævne, som styrtede ned i en saadan sprække. Man savnede ham og anede, at han havde fundet sin grav i Folgefon; man søgte; en stav staaende i sneen røbede stedet, hvor han var forsvunden, og man trak ham levende op til dagen igjen, efterat han havde siddet dernede henimod et døgn. Han medbragte den besked, at der susede en elv under ham, samt at der var ulidelig koldt dernede, om hvilken kulde man, i forbigaaende bemærket, gjør sig overdrevne forestillinger. Man har ogsaa i mands minde et par eksempler paa, at heste er styrtede i saadanne revner. Den ene hest blev trukken levende op igjen. Med den anden gik det saaledes til: En mand førte hesten efter bidslet over et befaret stykke af snebræen, blev overrasket af en snekave, forvildede sig, og bedst han gik, sank hesten. Manden stod igjen paa randen af en revne med bidslet i haanden, hørte, hvorledes hesten ramlede fra

afsats til afsats, og saa den aldrig mere. Man bør ikke begive sig ud paa saadanne snebræer uden ledsagere, og man gjør vel i at lænke sig sammen ved at slaa et forsvarligt taug om livet og rykke frem et stykke fra hinanden — efter hinanden, naar man passerer op eller ned af en skraaning; i linje med hinanden, naar man passerer langs en skraaning — hvilken maade at rykke frem paa forresten er meget besværlig.

Det har sine ulemper endog paa den mildeste aarstid at færdes oppe paa saadanne snemarker som Folgefon. Er himmelen klar, saa blendes man af den mængde lys, som strømmer tilbage fra den hvide sneflade; er veiret varmt, saa er sneen blød, og man synker i, fornemmelig naar den skriver sig fra den sidste vinters senere nedslag. Klokken 12 den 13de juli 1860, i stille, klart veir, viste et frithængende thermometer øverst paa den nordre del af Folgefon, i skyggen af et ophængt klædningsstykke, en meter over sneens overflade, 11° R., hvilket er den højeste temperatur, jeg har iagttaget deroppe. Den dag sank man i sne op paa smallæggen for hvert skridt. Er veiret vindigt, hvad det som oftest er, saa blæser det gjerne saa sterkt, at om man just ikke har møie med at holde sig paa benene, hvilket dog ikke er nogen sjældenhed, saa finder man sig meget besværet af vindstrømmen, der kan holde ved timevis uden at give det mindste efter. Har man vinden imod sig, maa man lægge sig forover og spænde i, som om man trak paa et tungt læs. Har man den paa siden, saa driver man af som et krydsende fartøj; og har man vinden i nakken, saa er man værst faren; man resikerer nemlig hvert øieblik at falde næsegrus. Det er ofte tilfældet, at man har en frisk vind oppe paa snefladen, medens det endnu er ganske stille nede i lavlandet. Er veiret taaget, hvad det sedvanlig er, saa resikerer man enten at forville sig hen paa steder, hvor bræen er fuld af revner, eller at gaa ud over en af de mange bratte styrtninger, som begrænser bræens nedre rand. Der hersker et høitideligt stille i saadanne sneørkener; ingen anden lyd høres der end vindens hvæsen mod snefladen og sneens svabben om foden; intet livstegn hverken paa jorden eller i luften; man befinder sig i et dødens rige og bliver ofte betagen af en trykkende fornemmelse af ensomhed og forladthed, og man føler sig oplivet og styrket ved at sætte foden paa snebar grund igjen.

Folgefonnens nedre rand eller snegrænse ligger efter et middeltal af visse høidemaalinger 1070 meter over havet. — Foruden tre isbræer af første orden er Folgefon nedentil ligesom kantet med en bord af isbræer af anden orden, d. e. isbræer, som ikke skyver sig ned i dalene, men bliver liggende paa skraaningerne som en kort forlængelse af snebræen. Næsten overalt, hvor Folgefon nedad ender med nogen mægtighed, gaar den over fra en snemasse til en ismasse.

Som det er at vente, løber der om sommeren en stor mængde elve og bække ned fra Folgefon til alle sider. Man finder ingen isbræ, uden at der kommer en elv eller

86

87

bæk fra samme; og jeg saa ingensteds en større elv træde umiddelbart frem fra snebræen, men vel mindre bække, som senere forenede sig til elve. Den længste og største af alle de elve, der udgaar fra Folgefon, er den, der kommer ud fra isbræen i Kjæringbotnen og løber ud i Matrefjorden. Dernæst maa nævnes den elv, der falder ud i den nordre gren af Maurangerfjorden, fremdeles Jondalselven, Londalselven, Buerselven og Bondhuselven. Elve med saa kort løb, saa indskrænket omraade og saameget vand, kan kun forekomme, hvor et høiland af liden udstrækning bedækkes af en snebræ. Der gives muligens faa steder paa den hele jordklode, hvor der fra et saa indskrænket fjeldparti løber ned saa meget vand. Alle elve, som kommer frem af Folgefonnens isbræer, fører slam med sig om sommeren i den grad, at fjordene, hvori de falder ud, bliver grumsede og faar en smudsiggraa farve, hvorimod vandet om vinteren i disse fjorde almindeligvis er meget klart. Disse isbræelve er meget ustyrlige og farer særdeles ofte umildt frem mod sine bredder. Der forekommer iblandt oversvømmelser af en egen art i dem. Man har endnu i friskt minde, hvorledes vandet ud paa sommeren, for nogle og tretti aar siden, pludselig svandt ind i den elv, som udspringer fra isbræen i Kjæringbotnen, og hvorledes det uden nogen mellemkommende uveirsdyst pludselig indfandt sig igjen i en saadan fylde, at det oversvømmede alle bredder og oversaaede dem med sand-, grus- og stenmasser samt isblokke. Den eneste mulige forklaring paa denne tildragelse er, at elvens løb under isbræen stoppedes til, og at vandet derinde stuvedes op, indtil det brød frem med ustanselig kraft og sopte en stor del af isbræen med sig. En lignende oversvømmelse fandt sted i Buersdalen høsten 1857, hvor flere maal græsmark gik tabt med det samme. I forbindelse hermed skal jeg endnu berøre følgende besynderlige tildragelse: Oppe i fjeldet ovenfor gaarden Digranæs i Sørfjorden ligger, 1000 meter over havet, et vand, omgivet af steile klipper til syd, vest og nord. Folgefon skyder sin udtungede jøkelrand ned mod vandet paa syd- og vestsiden. Paa den østlige side af vandet ligger et klippegjærde, som rækker 5 til 6 meter over samme. Vandet har sit udløb gennem en trang fure i dette gjærde, paa hvis for- eller østside der om vinteren lægger sig en stor sneskavl. Paa en mild dag, den 19de februar 1849, springer dette vand pludselig ud af sit leie, velter sig tilligemed grus og sten over klippedæmningen, gennemvæder den foranliggende sneskavl, tager den med sig og ruser med utrolig fart lige ned i sjøen, raserende elveløbet til begge sider i en forbausende bredde. Bemeldte vand kom ved denne leilighed i vanrygte for at have en løs karakter, fik navn af «Lausavatne» (Løsvandet) og frygtes af opsidderne paa gaarden Digranæs, som var nær ved at stryge med. Den eneste tænkelige aarsag til denne begivenhed er, at uhyre snemasser paa hin milde dag styrtede ned i vandet fra de bratte omgivelser og jagede vandbeholdningen paa flugten.

88

Der gives i de tilgrænsende bygder ingen fortællinger om, at Folgefonnen efterhaanden skal have udvidet sig. Man taler om den, som om den var tilbleven paa én gang. Der, hvor snebræen nu ligger — saa lyder sagnet — var dengang beboede egne, ikke mindre end 7 prestegjæld med blomstrende enge og bølgede agre; men folket var saa ryggeløst, at Gud i sin vrede hjemsøgte det paa den maade, at han lod det hele begrave under sne. Snefaldet fandt sted paa en søndag, just som folket var forsamlet i kirken. Presten staar med udstrakte hænder paa prædikestolen endnu, og menigheden staar i en stilling, hvori opmærksomheden er delt mellem presten og ødelæggelsen udenfor. Kun et eneste menneske, en jente, undgik ødelæggelsen, og det med nød og neppe. Hun var bleven hjemme ved huset for at have nonsmaden færdig ved familiens tilbagekomst fra kirken. Men hun syntes, at det blev for svært med sne, tog foden paa nakken og satte afsted til en gaard nede i den lavere bygd. Hun blev senere gift, fik børn, og der gaar nok en og anden ætling efter hende endnu. Saadanne sagn avler formentlig folketroen om enhver stor snebræ, der jo ogsaa ofte grangivelig maa tage sig ud som en Herrens straffedom over den under samme begravede egn. Som støtte for ovenanførte sagn anføres, at elvene, som udspringer under Folgefon, iblandt fører gjenstande, tilvirkede af menneskehaand, med sig frem til dagen, saasom staver af trækar, svarer, økser o. s. v., hvilken beretning just ikke uden videre bør stemples som fabel, men lader sig forklare paa en ganske anden maade. Der ligger nemlig sætre rundt omkring om Folgefon; mellem sætrene og bondegaardene færdes man med hest og kløv over større og mindre stykker af snebræen. Nu kan det let hænde, at man undervejs mister et eller andet til sæterbruget hørende redskab, som bliver liggende igjen paa snefladen. En hest f. eks. faar skræk i blodet, fordi den skal passere over en revne, bliver ustyrlig og kaster kløven af sig, saa at noget flyver hid, noget did; uveiret gaar paa, og man faar ikke samlet alt, kløven tilhørende, op igjen. Snebræen tør fra neden og faar hver vinter en ny flo foroven. Det snelag, som ligger øverst iaar, kommer saaledes til at ligge næstøverst til næste aar og næst-næstøverst det følgende aar igjen o. s. v., indtil det naar bunden med samt de gjenstande, som maatte være efterladte derpaa. Disse gribes nu af vandstrømmen og føres paanyt frem til dagen.

89

Naar man altsaa taler om snebræerne som bestaaende af evig sne, saa er dette en meget uegentlig talemaade. Sneen veksler; men snebræen bestaar, idet ny sne tilføies foroven, og ældre sne borttæres forneden.

S. A. Sexe.

giljer, langstrakte bjergkløfter.

18. Pompeji.

Af A. Ingerslev

Aar 79 efter Kristi fødsel, altsaa for over 1800 aar siden, forgik tre folkerige byer i Italien: Pompeji, Herkulanum og Stabiæ, ved et udbrud af det ildsprudende bjerg Vesuv, idet de aldeles begravedes eller overdyngetes af den aske, det dynd og den lava, som strømmede ud af bjerget. Man hører nu ofte om udbrud af Vesuv; men ved Kristi tid havde denne vulkan længe hvilet, og blomstrende byer leirede sig om dens fod i det skønne og frugtbare landskab. Kun merkede man undertiden jordskjælv. Disse synes i aaret 79 efter Kr. f. at have ytret sig temmelig sterkt som forbud paa det, der skulde komme. Man var vant til dem og satte husene istand, naar de havde taget skade; men de kom hyppigere dag for dag i en lang række; da brast omsider bjerget, og de kjæmpende kræfter i jordens indre fik luft. I Misenum, 30—40 kilometer fra Vesuv, saa en naturforsker, den ældre Plinius, en mægtig skystøtte hæve sig fra bjerget og sænke sig lagvis til siderne, ligesom et uhyre pinjetræ. Det var den 24de august noget efter middag. Som befalingsmand over en afdeling af flaaden ilede han paa et skib over havbugten for at bringe hjælp og tillige for at undersøge naturbegivenheden nærmere ved. Den hede aske og pimpstenen, der regnede ned over skibet, skrækkede ham ikke. Han landede ved en vens landsted og satte sig der til ro, idet han satte mod i de andre. Høie flammer udbredte sig henad bjergets side; det var lavastrømmen, som antændte alt paa sin vei. Asken faldt imidlertid saa tykt, at den indhyllede alt i bælgmørke og truede med at sperre dørene; den var tillige blandet med stene, saa det var farligt at gaa udenfor; men i huset var ikke længer sted at bie, da voldsomme jordskjælv bragte murene til at rave.

90

Alle ilede da ud ved fakkelskin med puder bundne paa hovedet og gik til stranden for at komme bort. Her fik Plinius ondt; asken og svoveldunsterne, hvorfra luften var fyldt, stansede hans aandedræt, og han sank død til jorden. En ligesaa frygtelig nat fulgte paa denne dag; selv i det fjerne Misenum rystede jorden, som om alt skulde styrte sammen. Plinius's attenaarige søstersøn, fra hvem vi har fortællingen om disse begivenheder, var her tilligemed sin moder; de maatte leire sig udenfor huset ved strandbredden, hvor han taalmodig satte sig til at læse. Imidlertid gjør alle sig rede til at udvandre fra byen; vogne kjører for døren, men ruller til forskellige sider paa den gyngende jord; havet trækker sig langt tilbage og lader stranden tør; over bjerget staar en mægtig, kulsort sky, som gjennembrydes af flammehvirvler; skyen bøier sig nu og lægger sig udover jorden og havet; den nærmer sig Misenum; alt flygter i vild angst, ogsaa den unge Plinius, som drager sin gamle moder med sig ved haanden; bagefter kommer det tykke mørke, ligesom en vandflom kan velte sig over jorden. „Lad os gaa ud paa marken, medens vi kan se, for ikke at blive

nedtraadte af Menneskemassen paa veien,“ sagde han, og neppe havde de valgt sig en plads, før de befandt sig i det mest uigjennemtrængelige bælgmørke. Det var askeregnen fra bjerget, der saaledes var dreven hen over dem; den faldt saa tæt, at de hvert øieblik maatte ryste sine klæder for ikke at overvældes. Vilde skrig lød mellem hverandre fra veien; folk kaldte paa hverandre i mørket, børn græd, og kvinder fortvilede. Det var et øieblik, som om verden skulde forgaa; men lidt efter lidt spredtes skyen, og dagen lyste blegt over askelaget, der dækkede den hele egn ligesom et sneteppe. Den næste dag stansede naturens oprør; men byerne tæt under bjerget var forsvundne, kun øde askemarker eller glødende lava saaes paa deres plads.⁹¹ Hvilke dødsvaler skjulte ikke dette dække! Vi har beviser derfor. Indbyggerne havde vel havt tid og varsel til at redde sig med sit bedste rørlige gods; men ikke alle havde kunnet løsrive sig fra sine boliger; nogle var maaske vendte tilbage for endnu at frelse noget, og ogsaa disse blev dødens ofre.

Ved egne kræfter og egne midler mægtede pompejanerne ikke at udgrave og gjenopbygge sin by. De ventede bud fra Rom, hjælp fra keiser Titus; men hvad denne evnede at gjøre for dem, var forholdsvis ikke meget, og overlodte til sig selv opgav de sin by og drog hver sin vei. Men før indbyggerne forlod sit gamle hjem, foretog de gjerne eftergravninger for at finde sine eiendele. Det kostbareste af bohavet søgte de at tage med sig; men selv af det var der meget, som de ikke kunde finde; de mindre værdifulde gjenstande, som lerkar, vinkrukker, kasseroller, pander og kjedler, lod de som oftest ligge.

Eftergravningerne blev fortsatte i lang tid, og det, saavidt man kan skjønne, først af eiermændene og senere hen af fremmede, der havde lyst til at tilegne sig de mange skjulte skatte og herligheder, de havde hørt tale om.

Pompeji laa nu hen, og ingen tænkte paa at udgrave og gjenopbygge det. Med tiden glemte man endog, hvor byen havde ligget. Ved mangt et senere udbrud af vulkanen tildækkedes den endnu mere, og naar omegnens bønder manglede stene til sine bygninger, gik de hen og nedbrød et stykke af de gamle mure, som ragede op over askedækket. Omsider begyndte man at dyrke det vulkanske jordlag, og tilsidst saaes kun en aflang haug med kornmarker, frugthaver og vingaarde, mellem hvilke en enkelt større ruin hævdede sig. Ingen anede, at der under de dyrkede marker laa en by skjult.

Saa gik der mange hundrede aar, indtil i 1748 nogle bønder, der hakkede jorden op i en vingaard, stødte mod gammelt murverk og ved at grave videre fandt flere kostbare gjenstande. Nu vakttes den neapolitanske regjerings opmærksomhed; man begyndte at grave efter, og Pompeji blev gjenfundet.

Vel en tredjedel af den gamle by, og efter al rimelighed den vigtigste, ligger nu udgraven; men mange aar vil endnu hengaa, inden hele byen er afdækket.

Hvilket udbytte har nu udgravningsarbejderne hidtil bragt? Hvad har vi ved dem lært, som vi forhen ikke kjendte?

Først lærer de os meget om Pompejis sidste dage. Tidligere vidste man kun, at Pompeji var ødelagt i aaret 79. Man havde, som vi har seet, fra et øienvidne en skildring fra Vesuvs udbrud, men ikke af Pompejis undergang. Manglen paa skriftlige optegnelser erstattes os nu for en del ved udgravningerne. Det er dem, der har vist os, at den gamle by er bleven halvt tildækket af vulkanske smaa sten, de saakaldte pimpstene, og af aske, og da smaa stenene ligger nederst, ser vi, at stenregnen er kommen først, og derefter askeregnen, fulgt af voldsomme skybrud. Stenene, der faldt, var, om end varme, dog ikke glødende. Ellers vilde hele byen hurtigt have staaet i flammer; der var nok, der kunde fænge: tagene og de øvre stokverk var for en del byggede af træ. At alle træsager, som findes dernede, er i en hensmuldret tilstand, skyldes ikke ildens, men tidens indvirkning. Der har hverken regnet ild eller glødende stene ned over Pompeji; ellers vilde ogsaa murene bære tydelige merker deraf. Har der, saaledes som det virkelig synes at have været tilfældet, været brand i et og andet hus, saa skyldes dette ikke stenregnen, men folks uforsigtighed. Vi maa huske paa, at mørke hvilede over egnen og byen, og at alle færdedes med lamper og fakler. Det slaar vist heller ikke fejl, at en og anden under forvirringen og angesten er flygtet bort fra sit hjem uden at tænke paa at slukke ilden paa arnestedet.

Vi ser dernæst, at udbruddet ikke kom saa hovedkuls over byen, at ikke de fleste havde kunnet redde livet, hvis de havde taget tiden iagt. Den sorte „sky,“ der steg op fra Vesuv, kunde sees fra torvet, fra flere af byens huse og fra amfitheatret. Paa det sidste sted, fortæller en græsk forfatter, var flere tusender forsamlede, da udbruddet begyndte; men nu har udgravningerne vist os, at de alle fik tid til at komme ud af den vidtløftige bygning. Det par menneskeskeletter, man har fundet der, er rimeligvis faldne fegtere, hvis kamp og død har moret den skuelystne mængde faa timer, ja maaske kun faa minutter, førend ulykken kom over dens eget hoved.

Vi tør altsaa forudsætte, at der har været tid til at komme bort fra byen og redde selve livet. De klogeste og ængsteligste har uden tvil ogsaa straks flygtet langt bort. Men paa den anden side var der mange, som vilde vente og se, hvad tiden bragte, mange, som haabede, at udbruddet vilde blive kortvarigt, og som ikke uden den yderste nødvendighed turde drage bort fra hus og eiendele og fra den gjerning de havde at passe. Mange hundreder af disse efternølere blev dødens bytte. Alene i det lille stykke af byen, der afdækkedes i aarene 1861—1872, fandt man skeletter af 93 mennesker, desuden af flere husdyr, som heste, svin, køer og hunde — derimod ikke af katte; huskatten kjendtes nemlig endnu ikke paa de tider. Tager vi den tredjedel af byen, som hidtil er udgravet, regner man i det hele at have fundet 600

92

93

menneskeskeletter. Findes der nu forholdsvis ligesaa mange i den ikke udgravede del, bliver tallet paa de ulykkelige, der omkom i Pompeji, 1800. Med andre ord: mere end en syvendedel af de 12,000 mennesker, man antager, der levede i Pompeji, led, som det synes, døden. Resten joges fra hus og hjem.

Udgravningerne giver os ikke blot tallet paa ofrene, de oplyser os tillige om de forskellige aarsager til de ulykkeliges død.

Det er tydeligt, at jordrystelsen har været usædvanlig sterk i Pompeji. Stengulve, der bølger op og ned, store stene, der er ligesom kløvede i to stykker, revnede mure og meget andet viser det. I mere end ett hus er taget og det øvre stokverk styrtet sammen, søiler er kastede til jorden og mure faldne omkuld. Under en omstyrtet mur tæt udenfor byen har man udgravet otte menneskeskeletter; en lygte, der fandtes i nærheden, fortæller os, at de flygtende maatte lyse sig frem gennem mørket, en halskjede og nogle halsbaand, at der var kvinder blandt ofrene. — Et andet skelet blev fundet liggende under en omkastet tempelsøile; ikke langt fra det laa et hjelmgitte. Maaske er det brugt som et vern imod stenhaglen. — I det øvre stokverk af et hus, der afdækkedes for nogle aar siden, opdagede man 11 skeletter, nogle ørenringe og juveler, en guld- og sølvmynte. Da den store mængde stene, Vesuv udslyngede, efterhaanden fyldte gaderne og gaardsrummet og sperrede alle udgange nedenunder, er husets folk gaaet ovenpaa, medtagende sine kostbareste eiendele; saa kom et jordstød, og taget og det øverste af murene styrtede ned over deres hoveder. — Et andet sted har en kvinde samlet nogle smaasager og derpaa villet søge frelse i flugten, da huset pludselig faldt sammen over hende. Man har fundet hendes skelet liggende over dørterskelen; ved siden af hende laa en lampe, en halskjede og nogle haarnaale, en ten og fire smaa glasflasker.

En af aarsagerne til, at døden ramte saa mange i Pompeji, er altsaa den, at jordskjælvet var saa heftigt, at flere huse styrtede sammen.

En anden grund maa vi søge i, at saa mange, istedenfor at tage flugten, lukkede sig inde i sine huse. Da stenregnen begyndte, skjulte de sig i husenes inderste rum, i kjeldere og hvælvede gange, og ventede paa, at denne hagl af sten skulde høre op. Men medens de ventede og ventede, fyldtes alle gaarde og gader af et lag af sten, der voksede til en høide af henved 5 meter, og derpaa af et askelag, to til tre meter høit. Alle udgangsdøre blev saaledes sperrede, og de, der havde søgt ly i kjeldere og gange, hvorfra ingen trappe førte op til det øvre stokverk, blev levende begravede. Enkelte havde været saa forsynlige at tage fødevarer med. Et sted har man ved siden af et skelet fundet nogle dyreben og et madfad, et andet sted skeletter af 7 mennesker og nogle hønseben. Men den smule føde, folk havde taget med sig, forlængede kun deres kvaler. Døden var dem vis. Det vulkanske udbrud varede nemlig i flere, sandsynligvis i fem dage, og har man efter den tid givet sig til at lede

efter de mange, man savnede, vidste dog ingen, hvor de skulde søges; thi ingen kjendte deres skjulested. Desuden er det vel sandsynligt, at de allerede dengang var døde.

Under udgravningsarbejderne i slutningen af forrige aarhundrede stødte man paa en hvælvet gang, der var forsvarlig lukket. I gangen fandtes et helt hundeskelet og en del afgnavede menneskeben, der laa spredte rundt omkring paa forskellige steder. Forklaringen er let. Sulten har først dræbt herren, derefter har hunden fristet livet et par dage ved at æde hans lig. — I et af de største og rigeste huse, der hidtil er blevne udgravede i Pompeji, er ikke mindre end 33 mennesker omkomne. Flere af dem havde søgt ned i kjelderens, hvis mure og hvælvinger var sterke nok til at trodse baade jordrystelsen og stenregnen, ja selve husets fald. Først sperrede de optaarnede stenmasser alle udgange, saa kom askeregnen, fulgt af voldsomme regnskyl, og vand, blandet med aske, sivede ned gennem det løse stenlag, trængte gennem kjelderens lyshuller og fyldte i løbet af faa dage det underjordiske rum med en fin dyndmasse. Det var i dette oplødte og senere storknede askelag, man fandt 18 skeletter, da man 1700 aar senere udgravede kjelderens. Om de ulykkelige er druknede i mudderet eller kvalte i den urene, tunge luft, inden dyndmassen trængte ind, maa vi lade staa uafgjort hen.

I nærheden af dette store, rige hus, der laa lige udenfor en af byens porte ved den mest befærdede vei, har man truffet paa flere skeletter mellem pimpstens- og askelaget. Det er skeletter af forsinkede flygtninge, af folk, der har ventet paa stenregns ophør, inden de vovede sig ud paa gaden. Da den endelig sagtnede, samlede de nogle kostbarheder og penge, gik ud af vinduerne i de øvre stokverk, holdt et klæde op for munden og næsen og famlede sig saa frem gennem det løse pimpstenslag under askeregn og i mørke. Men op fra revner i jorden steg nu giftige dunster eller gasarter, der slog de flygtende imøde, bedøvede og kvalte dem. De dræbende luftarter, der brød frem, var tungere end luften, vi indaander, og holdt sig derfor langs med jordoverfladen. I mørke gader og især i lavt liggende dele af byen har vel denne usynlige fiende herjet værst.

Den tredje aarsag til det store mandefald i Pompeji maa vi altsaa søge i de giftige gasarter, der, tungere end luften, bølgede langs jorden. Enhver, der traf dem paa sin vei, faldt til jorden og var dødens bytte.

A. Ingerslev.

flo, lag, pinje, et træ, som ligner furuen.

19. En martyrs død.

Af R. Nissen

Polykarp var, siger hans discipel Irenæus, der senere blev biskop i Lyon og led martyrdøden i aaret 202, «undervist af apostlene og havde omgaaets med mange, som havde seet Frelseren.» Navnlig nævner de gamle apostelen Johannes som hans lærer, og denne skal ogsaa efter nogles beretning have indsat ham til biskop i Smyrna — som det synes tillige med et slags overtilsyn over de øvrige lilleasiatiske menigheder. Irenæus taler oftere om sin fordums lærer, «hvorledes han altid lærte det, som han havde lært af apostlene, og som kirken nu ogsaa lærer, og som alene er sandt.» I det brev, som han skrev til en tidligere meddiscipel, der var falden i store vildfarelser, minder han denne om den tid, de var sammen hos Polykarp. «Jeg mindes endnu alt fra hin tid, ja jeg mindes det bedre end det, som nylig har tildraget sig; thi hvad man lærer i barndommen, vokser sammen med sjælen og bliver som ett med den. Jeg kunde endnu beskrive stedet, hvor den salige Polykarp sad og lærte, hvorledes han kom og gik, hans levevis og udseende, ogsaa de taler, han holdt for folket, og hvad han fortalte om sin fortrolige omgang med Johannes og med andre, som havde seet Herren, hvorledes han gjengav deres ord, og hvad han af dem havde hørt om Herren; ogsaa om hans mirakler og om hans lære fortalte han, ganske som han havde hørt det af dem, der selv havde seet livets ord, og han stemte i alt med de hellige skrifter. Den salige, apostoliske mand! Hvis han havde hørt saadanne vildfarelser, vilde han have stoppet sine ører til og udbrudt, som jeg saa ofte har hørt det af ham: «Gode Gud, til hvilke tider har du sparet mig, at jeg maa opleve saadant!»

96

Vi ved saare lidet om Polykarps tidligere liv og virksomhed. Det er overhovedet ikke meget, vi ved om kirkens mænd fra hine tider. Hvad vi ellers saa gjerne spørger om ved en mand, hans fødsel og barndom, hans dannelse og udvikling, hans ydre liv og forhold — dette træder tilbage for det, som var det største: den Guds kraft, som havde skabt i ham et nyt liv. Derfor er det ogsaa først da, naar denne Guds kraft forherliges gennem hans lidelse og død, at beretningerne bliver udførlige, og alt fortælles med troskab — til Guds forherligelse, ikke til hans egen.

Saaledes er det ogsaa med Polykarp. Der er os bevaret et brev fra menigheden i Smyrna, hvori den beretter om den forfølgelse, som den havde udstaaet (167) og om sin biskops martyrdød. — Forfølgelsen havde allerede raset en tid. Blandt dem, som led martyrdøden, nævnes en yngling, Germanicus. Forgjæves opfordrede prokonsulen ham til at skaane sit unge liv og at ofre til afguderne; han hidsede selv det dyr, som blev sluppet løs mod ham; han havde intet andet ønske end «saasnart som muligt at gaa bort fra dette ugudelige og lovløse menneskeliv.» Hans standhaftighed bragte mængdens forbitrelse til det høieste. «Væk med

gudsfornegterne, man hente Polykarp!» var det almindelige raab. Saaledes blev Germanicus's død den nærmeste foranledning til Polykarps. Polykarp hørte, hvad der ventede ham, uden at forfærdes. Han vilde blive i byen; men tilsidst gav han dog efter for sine venners forestillinger og begav sig til et landsted udenfor byen. Her tilbragte han dag og nat i bønner for alle menigheder paa jorden, som hans sedvane var. Engang, som han saaledes bad, tre dage før han grebes, havde han et syn; han saa sin hovedpude i lys lue. Da vendte han sig til dem, som var hos ham, og sagde: «Jeg skal brændes levende.» Hans tilflugtssted var ikke længer sikkert; han søgte et andet; thi Polykarp hørte ikke blandt dem, der i en selvraadig og falsk troesiver selv kaldte dødsfaren ned over sig. Af dem gaves der ogsaa under denne forfølgelse flere, deriblandt en Qvintus, som af sig selv fremstillede sig for forfølgerne, men da døden truede ham, grebes af dødsfrygt og afsvor sin tro; «derfor,» siger menigheden i sit brev, «roser vi ikke dem, som af sig selv fremstiller sig til døden; thi evangeliet lærer ikke saa.»⁹⁷ Neppe havde Polykarp forladt sit tilflugtssted, førend forfølgerne kom. Han fandt de ikke. men to af hans tjenere, og den ene af disse laa under for de pinsler, som anvendtes mod ham, og røbede biskopens nye skjul. Forfølgerne satte efter ham tilhest og tilfods og med alskens vaaben, «som drog de ud mod en røver.» Polykarp kunde endnu have flygtet; men han vilde ikke. Han saa, at Herrens time var kommen, og med de ord: «Guds vilje ske!» gik han sine forfølgere imøde. Hans ærværdige skikkelse gjorde et mægtigt indtryk paa dem. Han bød at sætte mad og drikke for dem og bad dem kun om en timestid for at berede sig i bønnen. Det blev indvilget; og nu bad han, fuld af Guds naade og kraft, saa at alle, som stod hos, følte sig dybt grebne, og selv hans forfølgere skammede sig over, at de skulde føre en saa gudfrygtig olding med sig som fange.

Polykarp blev sat paa et æsel for at føres til byen; men underveis mødte han irenarchen (en øvrighedsperson) Herodes og hans fader Niketas. De tog Polykarp op paa sin vogn og begyndte nu at trænge ind paa ham med ord som disse: «Hvad ondt er der dog i at sige: «Min herre keiseren» og i at ofre og derved redde sit liv?» Polykarp svarede først intet; men da de vedblev at trænge ind paa ham, sagde han: «Jeg vil ikke gjøre, hvad I raader mig til.» Forbitrede herover overøste de ham med skjeldsord og stødte ham ud af vognen — saa voldsomt, at han i faldet saarede sin fod. Desuagtet fortsatte han stille og taalmodig sin vei tilfods. Da han kom til byen, blev han modtagen af mængdens skrig og larm; men for ham selv var det, da han førtes frem for prokonsulen, som om han hørte en stemme fra himmelen: «Vær sterk, Polykarp, og hold dig mandig.»

Forhøret begyndte. Prokonsulen spurgte ham, om han var Polykarp. Da han bejaede dette, opfordrede han ham til, at han skulde fornegte. «Betænk dog din høie alder, sverg ved keiserens genius, afstaa fra din mening og sig: Væk med gudsfornegterne.» Da saa Polykarp sig med et alvorligt blik om i kredsen, strakte

sin haand ud mod hedningeskaren, som omgav ham, sukkede og sagde: «Væk med gudsfornegeterne.» Prokonsulen vedblev at trænge ind paa ham: «Sverg, og jeg vil give dig fri; band Kristus.» «Seks og

VI. bd.

otti aar har jeg tjent ham, og han har aldrig gjort mig noget ondt; hvorledes skal jeg da kunne forbande min konge og min frelser?» — «Sverg ved keiserens genius!»⁹⁸ — «Siden du saa ivrig driver paa, at jeg skal sverge ved keiserens genius, og stiller dig an, som om du ikke vidste, hvem jeg er, saa hør, hvad jeg siger for alt folket: Jeg er en kristen. Og hvis du vil lære den kristne lære at kjende, saa bestem en dag, og du skal høre.» — «Overbevis folket.» — «Dig agtede jeg værdig at aflægge regnskab for; thi vi har lært at vise fyrster og øvrigheder, som Gud har indsat, den ære, som dem tilkommer; men hine agter jeg ikke værd, at jeg skal forsvare mig for dem.» — «Jeg har vilde dyr; jeg vil kaste dig for dem, hvis du ikke skifter sind.» — «Hent dem kun; vi pleier ikke at skifte sind saaledes, at vi vender os fra det bedre til det værre; men det er smukt, naar en vender sig fra uretfærdighed til retfærdighed.» — «Efterdi du lader haant om de vilde dyr, saa vil jeg lade dig brænde, hvis du ikke skifter sind.» — «Du truer med ild, som kun brænder en kort tid og snart slukkes igjen, fordi du ikke kjender den kommende dom og den evige gjengjældelses ild, der venter de ugudelige. Dog — hvi tøver du! Kom med hvad du vil.»

Dette og andet mere sagde Polykarp, fuld af frimodighed og glæde, og hans aasyn straaede som forklaret, saa at selv prokonsulen grebes af forundring. Han lod ved en herold udraabe: «Polykarp har bekjendt, at han er en kristen.» Men mængden, hedninger og jøder, skreg som rasende: «Han er Asiens lærer, de kristnes fader, som omstyrter vore guder, og som har lært saa mange ikke at ofre og tilbede guderne.» De forlangte, at en løve skulde slippes løs mod ham; men dyrefegtningernes tid var allerede udløben, og han dømtes i dets sted til baalet. Fra verksteder og badestuer samledes ved og kviste sammen til baalet; jøderne var især ivrige (sml. Ap. gj. 13, 50; 14, 19). Da baalet var reist, klædte Polykarp sig selv af. Man vilde som sedvanligt nagle ham fast til pælen; men han sagde: «Lad være; han, som giver mig kraft til at udholde ilden, vil ogsaa give mig kraft til at staa fast paa baalet uden eders nagler.» Han blev stillet paa baalet og bad: «O, du som er Jesu Kristi fader, din elskede og høilovede søn, ved hvem vi har faaet kundskab om dig, du, som er Gud over engle og kræfter, over al skabningen og alle retfærdige, der lever for dit ansigt — jeg takker dig, at du har agtet mig værdig til denne dag og time, til at optages i martyrernes skare og at faa del i Kristi kalk til det evige livs opstandelse baade paa sjæl og legeme, i den Helligaands uforkrænkelighed. O, vilde du dog idag optage mig blandt dem som et dig velbehageligt offer! Du har jo selv, o trofaste Gud, som aldrig svigter, beredt mig dertil, forud aabenbaret mig det og nu

opfyldt det. For alt dette lover jeg dig, takker jeg dig, priser jeg dig samt den evige yppersteprest Jesus Kristus, din elskede søn. Ære være dig tilligemed ham, ved ham, i den Helligaand, baade nu og i al evighed. Amen!»

Da han havde sagt «amen,» blev baalet tændt. Ilden blussede op, men dannede som en hvælving; «som et af vinden udspændt skibsseil» omgav den martyrens legeme uden at røre det, og «de, som stod hos, fornam en sød lugt som af virak eller andre kostelige urter.» — Da traadte en af bødlerne til og gjennemborede hans legeme med et spyd, og blodet vældede ud, saa at ilden sluktes.

De kristne bad om hans lig for at begrave det. Det blev dem negtet, «forat de ikke skulde forlade den korsfæstede og tilbede ham (Polykarp).» «De vidste ikke,» skriver menigheden, «at vi hverken kan forlade Kristus, som har lidt for alles frelse, eller tilbede nogen anden.» — Liget blev brændt; men «vi tog hans ben, der er os dyrebarere end guld og ædelstene, og lagde dem paa et sømmeligt sted, hvor vi — Herren vil vel unde os det — med fryd og glæde skal komme sammen paa fødselsdagen, der gjorde ham til martyr, og holde høitid til minde om dem, der har fuldendt striden, og til styrkelse og beredelse for dem, hvem kampen endnu forestaar.» — «Kristus tilbeder vi som Guds søn; men martyrerne elsker vi som Herrens disciple og efterlignere; maatte vi kun blive deres ligemænd og meddisciple!»

R. Tønder Nissen.

20. Galilæa og Nasaret.

99

Af Chr. Richardt

Teltene var tagne ned, og vi drog igjen afsted. Det gik frem over den vide galilæiske slette, der fra havbugten ved Akka og Karmelbjerget strækker sig i en længde af henved 90 kilometer hen imod Jordan. Vi drog tæt forbi foden af den lille høide, der fordum bar staden Jisre'el, Akabs og Jesabels kongelige stad, nu en tarvelig liden landsby. I Samaria havde Akab reist Baals tempel og indrettet sig en offerlund; men i Jisre'el havde han sit palads; der havde Nabot sin vingaard, her slikkede hundene Nabots blod og siden ogsaa Jesabels.

100

Om indbyggerne af den nuværende lille landsby Beisan ytrer den berømte østerlandsreisende Burckhardt, at de er slemt udsatte for overfald af beduinerne fra el Ghor 3: Jordandalen. Men det er ikke blot nutildags, at beduinerne fra den anden side Jordan kommer flyvende ind over sletten; thi som det heder i Dommernes bog: «Naar Israel havde lagt sæden, drog Midian, Amalek og Arab imod dem; de slog leir mod dem og ødelagde jordens grøde lige til Gasa og levnedes ikke noget til livets ophold for Israel, hverken faar, okser eller æsler; thi de drog op med sine hjorder og

telte og kom ligesom græshopper i mængde, og der var intet tal paa dem og deres kameler, og de kom i landet for at ødelægge det.»

Som til at virkeliggjøre synet af de fremveltende midianiter viste sig en skare beduiner for os, da vi dreiede ud paa slettevidden fra Gilboabjergets fod; fra den sorte teltrække tilvenstre foran os drog de nu ud paa togt ad Jordan til. De kom ridende i hobe, og vore veie krydsedes; da vi var dem nær, satte en af dem i strakt galop hen imod mig, idet han holdt et udskaaret dyr frem i sin venstre haand og raabte: «En hjort, en hjort!» Han vilde gjerne slaa en liden handel af med os. Samme beduin med sit store, buskede skjeg og sine voldsomme fagter, i sin pjaltede burnus, der neppe havde nydt godt af sæbefabrikationen i Hebron, saa ligesaa vild som lurvet ud; scheiken Akil Aga derimod, der kort efter kom tilsyne paa en prægtig hest med karmoisinrødt, guldfrynset ridetoi, havde noget ridderligt ved sig. Akil Aga skal stamme fra Ægypten; han laaner Tyrkiet sit sverd, men er mer end halvt uafhængig. Med frankerne har det behaget ham at sætte sig paa god fod; som hoved for de herskende beduinstammer paa denne side Jordan og som et bolværk mod de end mere flygtige hinsides fra har han drevet det til at bære æreslegionens kors; da prinsen af Wales passerede hans omraade, forærede han Akil en prægtig revolver.

Han hilste med anstand og lod os drage uhindret forbi; det er overhovedet sjelden, at reisende her i Galilæa har noget at frygte af beduinerne ved høilys dag. Saasnart vort lille selskab var vel forbi, satte hele den brogede sværm — jeg talte 101 henved firti — i galop og fløi afsted med flagrende kapper, svingende de lange lanser som for at vise sig; det var et prægtigt syn. —

Vi nærmede os nu den blaalige bjerglinje, der ommurer sletten i øst, og mellem hvis sydlige toppe Tabors kuppel hæver sig frem. Barak og Gideon, Saul og Akab, — Neko og Salmanassar, — Vespasian — Saladin — Napoleon! hvilken underlig kreds af krigernavne knyttede til én og samme plet! Det heder, at en tysk geografi har betegnet Kjøgebugt som det sted, «hvor de danske pleier at holde sine sjøslag;» med større sandhed kan man betegne Esdralonsletten som den store valplads for aartusenders kampe i Palæstina, den store valplads, hvor der er kjæmpet fra jernvogne med pil og bue, saa med spyd og skjold og sverd, saa med krumsabel og bøsse, snart under sølvørnen, snart under solfanen, snart under korset!

Men idet jeg dreiede ind i den trange hulvei, der gjennem en times vanskelig stigen fører mellem bjergene op til Nasaret, da var det mig, som Napoleons navn, det sidste, jeg havde mødt paa min vei, blev lidet, som om han, der tømrede verdensrigerne sammen, blev til et intet overfor navnet paa «tømmermanden fra Nasaret.» Og det vil være saa, ikke for enhver, men for enhver, der tror; thi denne Jesus af Nasaret, der, at se til, baade fødtes, levede og døde ganske som et

menneske, har vundet seier, ikke over disse eller hine tusender, men over synd og død; ja han er den af Gud beskikkede, alle levendes og dødes dommer.

Lidt udenfor Nasaret havde vi det maleriske syn af en del kvinder fra byen, der, med sine vandkrukker paa hovedet eller staaende paa jorden ved siden af, var ifærd med at hente vand fra «den hellige jomfrus kilde.» Brønden selv er dækket med en murhvelving; dens kildespring findes lidt nordligere, tæt ved den lille græske «Gabriels-kirke.» Det er gjerne ved morgen- og aftentid, at kvinderne henter vand, og der kan gjerne være hele rækker i følge. Brønden er nutildags som i oldtiden almindeligt samlingssted, og tvistigheder, især hvor der er dyr at vande, er ligesaalidt nu som dengang nogen sjældenhed; mere end én Jakob har hjulpet sin Rakel med at vande faarene, mere end én Moses har ved brønden taget sig af forurettede kvinder.

Fra «Maria-kilden» er der kun faa minutters vei gennem den venlige, lille by til klostret, i hvis fremmedherberge vi fandt den fortræffeligste modtagelse. 102

Nasaret (Nasirah eller Nasrah) er en af de venligste byer i hele Palæstina. Det ligger i et dalbækken, omgivet af jevnt skraanende, grønlædte høider; mellem dets for det meste kuppelløse, terningformede smaahuse, der for en del hæver sig trappeformet op ad skraaningerne, rager det store franciskaner-kloster frem med sin fæstningsagtige ringmur, der ogsaa omslutter «Bebudelses-kirken;» oliven- og figenplantningerne forhøier de maleriske indtryk; jevnlig er smaahaverne omgivne af kaktushegn. Nutildags har den lille by henved 5000 indbyggere, af hvilke omtrent en tredjedel tilhører kristne menigheder; en eneste jøde skal der findes, resten er muselmaner.

Stig op ad denne bølgende, grønlædte høide her nord, hvor haanden blot behøver at gribe i græsset for at finde de store, rødmende evighedsblomster, her ovenover det rigelige væld, der samler byens piger, som det har samlet dem for aartusender siden, op paa toppen, og lad øiet vandre ud over Esdralonsletten over til Akabs og Jesabels stad, ud til den blaa bugt mellem Karmel og Akka, ned til Sepforis, efter legenden Marias barndomshjem, til Kana, hvor hun var til bryllup med sin søn, op til Safed, «staden paa bjerget,» og end høiere til det snedækte Hermon: det er syner, som den opvoksende Jesus har havt ligesaavel som vi; mellem disse høider har han færdets, disse blomster har han plukket, til denne kilde har han fulgt med sin moder. Ikke det strenge Judæa, men dette Galilæa, hvor skogklædte bjerge veksler med bølgende sletter, har opfostret ham.

Mellem disse grønne høie
vogted ham hans moders øie,
traadte han sin barnesko;
gik med kvinderne til brønden,
slumred ind ved bækkens nynnen,
hvor de høie palmer gro.

Og naar Tabors eg var fældet,
gik med Josef han paa fjeldet
til den faldne kjæmpeslegt;
saa med ynke de grønne grene
tørne mod de skarpe stene,
vilde gjerne saaret lægt.

Og naar hjordens faar og gjeder
søgte til de steile steder,
han har fulgt dem ogsaa did;
tidt paa tornebuskens tænder
har han saaret sine hænder
for at fri det lille kid.

Har han leget? Hvorfor ikke?
Leget under hyrdens blikke,
tegnet Sions mur i sand
og i figentræets skygge
lært af spaanerne at bygge
tempelbuer med forstand.

Bjerget, om hvis grønne sider
karavanen langsomt glider,
svinder, dukker frem paa ny:
Det har sikkert se't ham vandre
med Maria, med de andre
paa besøg i Kana by.

Da har ofte han sig bukket
og af markens liljer plukket
og sin kjære moder bragt
grønt af vaarens førstegrøde
og granatens luerøde,
morgenfriske blomsterpragt.

103

Og ved aftenstid fra brinken
har hun vist ham havets blinken
fjernt i Karmelbjergets læ,
Karmel, i hvis egesale
for Elias' tordentale
folk og konge sank i knæ.

Men naar dagens fakkel slukkes,
og det trætte øie lukkes,
og han slumrer paa sit straa:
Flokke sig ad tusend veie
til en vagt om Jesu leie
vingede Guds engle smaa.

Da sig himlen høit oplader,
og han løftes til sin fader,
og han ser sin guddomsmagt;
dog' mod tømmermandens hytte
vil han himlens sale bytte,
til hans gjerning er fuldbragt.

Og Marias hjerte banker,
og med underlige tanker
staar hun hos sin lille søn;
solen stiger, alt er rede,
og hun hører barnet bede,
Ham, som er alverdens bøn.

Chr. Richardt.

burnus, kappe, scheik, høvding, franker, europæer.

21. Fem minutter.

103

Ved en ynglingeforenings aarsfest i New-York blev der blot indrømmet enhver af talerne fem minutter. En taler aabnede da festen med følgende ord:

Mine unge venner!

Jeg er bleven indbudt til at tale for eder i fem minutter og ikke længere. Lidet kan siges, men meget udrettes i fem minutter. I fem minutter kan en hel by sættes i brand, et skib bores læk, en sjæl gaa fortabt. Et øieblikks feil kan foraarsage

bekymringer for et helt liv. Tag eder disse tanker til hjerte; da er min opgave løst i ett minut istedenfor i fem.

Mangen ung mand har i et ubevogtet øieblik eller i stor fristelse frembragt en ruin, som ikke den længste levetid atter kunde bringe istand. En forbrydelse, en synd, en feil, endog en forsømt pligt, og følgerne vil ikke udeblive.

I et hungerens øieblik solgte Esau sin førstefødselsret! Tusend unge mennesker bortødsler sin for mindre. En uærlig handling, et usømmeligt ord besmiter sjælen saaledes, at et helt hav ikke kan to den ren. Betænk, naar I bliver fristede til synd, at I i fem minutter kan miste eders gode navn, betyngede eders sjæl med samvittighedsnag og ved sorg berede eders gamle forældre en tidlig grav.

104

Kan imidlertid saa megen ulykke anrettes i fem minutter, saa kan ogsaa meget godt udrettes paa samme korte tid. I kan beslutte eder til at føre en nyttig og ærefuldandel. Alt staar til eders eget valg, og denne beslutning kan ligesaa godt fattes i fem minutter som i fem aar. Agt paa ørerne, og kronerne skal da sørge for sig selv; skat minutterne, og timerne er eders.

Paa følgende maade har jeg forfattet et lidet skrift: I frokostværelset fandtes pen, blæk og papir, og naar ikke frokosten var færdig til den fastsatte tid, skrev jeg nogle ord eller linjer, alt eftersom jeg maatte vente. Bogen blev lidt efter lidt færdig, og efterat den havde været i handelen en uge, erfarede jeg allerede den velsignelse, den havde stiftet, og som da ogsaa snart udbredte sig videre. Det kostede mig ikke et minut, som jeg andensteds kunde have anvendt til nytte.

Smaa draaber vand,
smaa korn sand
danner verdenshavet
og det faste land.

Naar jeg kunde anvendt til nyttige stunder alle de fem minutter, som jeg har tabt ved mennesker, som ikke har mødt punkligt, da vilde jeg idag været mere, end jeg er, og vidst mere, end jeg ved.

Forspild aldrig fem minutter af eders egen tid, eller røv dem ikke fra andre ved at lade dem vente paa eder!

Fem minutter om morgenen og fem minutter om aftenen kan paa 2 a 3 aar bringe eder i besiddelse af et fremmed sprog.

Tabte penge kan findes igjen, bortødslet formue kan gjenvindes, helbred kan atter gjenvindes ved medicin og forsigtighed; men spildt tid vender aldrig tilbage.

Minuter er mere værd end juveler; hele livet er sammensat af dem.

22. Hermelinen.

Af R. Collett

Vel er vort høie Norden befriet for de tropiske landes store kattearter med deres glubende blodtørst, og kun den forholdsvis mindre farlige gaupe staar hos os som den eneste repræsentant for hin talrige og farlige klasse; men sande løver og tigere i formindsket maalestok besidder de koldere jordstrøg i de smaa maar- og væselarter, hvis umættelige mordlyst næsten synes at tiltage i samme forhold, som deres størrelse aftager, om den end bevæger sig paa fuglenes og de mindre pattedyrs felt.

Den gruppe, hvortil disse blodtørstige røvere hører, kaldes af naturforskerne ofte «de armformede» paa grund af deres overordentlig langstrakte legeme og de korte ben i forbindelse med deres store smidighed og hurtighed. I artsrigdom staar vort lands dyreverden allerede langt tilbage for Mellem- og Sydeuropas og er i sammenligning med de tropiske landes uendelig fattig. Alle vore 4 indenlandske arter, hvoraf odderen og maaren er de største, hermelinen og snemusen de mindste, er prydede med en blød pels, hvis værdi oftest er det eneste, der i nogen grad bidrager til at opveie den skade, som deres røverske levemaade anretter. Syn, hørelse og lugt er overordentlig udviklede, og alle er de af en vild og blodtørstig karakter.

Hos faa af dem synes dog den sidstnævnte egenskab at være mere fremtrædende end hos hint dyr, hvis pels i fordums tid holdtes i saadan ære, at den blot turde bæres af fyrstelige personer, men som den omskiftende mode senere har berøvet næsten al dens betydning. I sin levemaade skiller hermelinen sig i flere henseender fra de øvrige maar- og væselarter, og dens natur frembyder adskillige træk af interesse.

Hos os heder hermelinen lige saa ofte røskat, og der er ikke mange egne i vort vidstrakte land, hvor den ikke er kendt, da den er jevnt udbredt og findes paa de i sin naturbeskaffenhed mest afvekslende steder. Den trives paa lavlandet og i fjeldegne, i skogtrakter og paa de nøgne øer, og den skyr lige saa lidt de solvarme dalfører i landets sydlige dele som Finmarkens lange og stormfulde vinter eller den korte og kjølige sommer paa grænserne af høifjeldets evige sne. Sit yndlingstilhold har den dog i de bjergfulde fjord-distrikter langs vestkysten, hvis talrige, fra fjeldsiden nedrasede stenrøser den foretrækker for de mere opdyrkede østlige trakter. Som et hovedsagelig natligt dyr ser man dog i regelen lidet til den, skjønt den ofte bor i vor umiddelbare nærhed, og derfor ansees den overalt for at være sjældnere, end den i virkeligheden er.

Ligesom rysterne og haren ombytter hermelinen sin brune sommerklædning med en snehvid og tæt vinterpels. I sommerdragten er legemets overside rødbrun med sort halespids, undertiden lysere eller næsten gulhvid; men ved høstkuldens

indtrædelse i september og oktober begynder dens dunkle dragt at blive hvidspraglet, især paa siderne, medens en streg langs rygraden i det længste beholder sin mørke farve. Har endelig vinteren ganske indfundet sig, har ogsaa dens hele pels fuldstændig antaget sneens farve. Men ligesom rypens yderste halefjer og harens ørespids beholder sin sorte farve uforandret det hele aar, er ogsaa hermelinens halespids sort baade sommer og vinter. Hele dyrets længde er omtrent 34 cm.

Dagen tilbringer hermelinen i regelen i sine talrige smuthuller i stengjærder, gamle mure eller stenrøser; men færdes den ogsaa undertiden ude, er det fornemmelig paa de solklare foraarsdage, naar alt er stille omkring den. Nysgjerrighed er en af dens mest udprægede egenskaber. Stiger man paa et lidet befærdet sted over et stengjærde, hvori en hermelin bor, kan man være vis paa, at den titter efter en fra et af sine mange huller, og det med lige saa stor interesse, som den reisende begloes af de nysgjerrige beboere paa de afsidesliggende bygdeveje. Ofte røber en eller anden lyd, der næsten synes beregnet paa at gjøre den bemærket, dens gode humør, og staar man saa stille, sees dens runde hoved med de spillende øine at stikke frem fra et hul i gjærdet. Et øieblik efter er den forsvunden, men viser sig næsten samtidig i et andet hul, saa man kunde tro, at gjærdet var ganske fuldt af dem. Uden egentlig at være sky, forsvinder den som et lyn ved den mindste larm, men viser sig straks igjen paa et andet sted og lader sig gjerne betragte, medens den selv er hensunken i betragtning.

Saasnaart solen er gaaet ned, begynder dens egentlige jagttid. Med lydløse trin lister den sig over de sovende fugle og det tamme fjærkræ, styrter sig lynsnaart over sit bytte og styrer altid sine hug efter halspulsaarerne. Dumdristig giver den sig i kast med høns og ænder, der er flere gange større end den selv, og er dens jagtmark rig, myrder den alt, hvad den kan overkomme. Den synes næsten at beruses af sine ofres blod; thi dens mordlyst synes at tiltage, jo mer den kan komme til at dræbe. Fornemmelig gjør den skade paa de spæde fugleunger, som den opsøger i rederne og paa marken. Ligeledes ødelægger den en mængde eg og forstaar med en utrolig behændighed at sætte sig i besiddelse af selv de store hønse-eg, som den støtter mellem hagen og brystet og saaledes slæber afsted. Med sit armformede legeme, hvor hovedet, halsen og kroppen er omtrent lige tykke og benene yderst korte og myge, kan den trænge sig gjennem de mindste musehuller, og da den fanger mus som den bedste kat saavel paa marken som om vinteren inde i husene, opveier dette næsten den skade, som den anretter paa fuglevildtet og det tamme fjærkræ. Alt slæber den hjem til sine huller, hvor det forsvinder tilsyneladende sporløst. Ofte har rotterne faaet skylden for hermelinens gjerninger. Paa fjeldet ødelægger den ryster og skoghøns, der er fæstede i snarerne, men bliver ofte herunder selv hængende i snaren.

107

Foruden varmlodede dyr tager den ogsaa i nødsfald insekter og endog bær. Paa sætrene gjør den ligesom musene skade paa melken, hvorfor den hovedsagelig her har sit tilhold i melkeboderne.

R. Collett.

D I G T E .

23. Sankt Olavs mildhed.

107

Af J. S. Welhaven

Med sin hær, den seiersæle,
drog Sankt Olav over heien;
da bød aanden ham at dvæle,
hvor et kors stod høit ved veien.
Op til korset gik en sti —
der han stansede sin ganger,
mens hans hær, med klerk og
sanger,
drog i sluttet tog forbi.

Over korset laa den rene
sommerhimmels aftenrøde;
Olav bad sin Gud forlene-
mark og helligdom med grøde.

Fromt han sukked: «Kron mit
haab!
Hold din kirke trygt omgjærdet,
og lad saa min daab med sverdet
skiftes om til fredens daab!»

End var himlen uformørket;
tyst og stille engen blunded,
da Sankt Olav, glad og styrket,
atter til sin skare stunded.
Kun den lette taage gled
over myr og elveleie,
medens han paa øde veie
kom til hærens hvilested.

Der var freden slet bevaret,
der var herjet eng og ager;
ingen dyrket plet var sparet,
og til spot var bondens klager.
Gjennem kløverengens pragt
havde Olavs kjæmper vadet;
sæd og urt, af duggen badet,
under hestens hov var lagt.

108

Olav rev sit sverd af skede
for den brudte fred at hevne —
men med et han tvang sin vrede
med sin fromheds milde evne.
I de vilde kjæmpers spor
vandred han i bønnen længe,
over agre, over enge
strøede han de stille ord.

Og da morgnens svale vinde
aanded sagte over vangen,
kunde intet øie finde
sporet af berserkergangen.

Mellem kveld og morgengry
havde Olavs sukke svævet
i den stille dal og hævet
hvert et knækket straa paany.

Denne daad har sagnet kaaret
 til en hellig sommergave;
 derfor er dens merke skaaret
 i de gamle runestave:
 Til et tegn for Olavs liv
 er hos kjæmpebilen stillet,
 som det rette fredens billed,
 høstbedriftens krumme kniv.

Hellig Olav takket være
 for de fromme sommerbønner!
 Nu er vangen, til hans ære,
 hegnet ind af Norges sønner;
 nu skal onde tiders spor,
 hvorved dalen er lagt øde,
 dækkes til af fredens grøde,
 vorde skjult i landets flor.

J. S. Welhaven.

24. Keiseren og den fattige kone.

108

Af H. Kaalund

En keiser lod opbygge et tempel til Guds ære;
 tohundred marmorsøiler skulde hvælvingen bære.

Keruber af sølv skulde pryde dets tag;
 paa templet blev der muret i aar og i dag.

Saa kjæmpestor en bygning man aldrig saa tilforn;
 alt hæved sig mod solen det vældige taarn.

Blytækkeren, som hang paa dets øverste spidse,
 man skulde troet ved himlen rørte med sin isse.

Naar fra sit høie sæde han ned til jorden saa,
 da syntes folk paa gaden ham saa underlig smaa.

Selv keiseren dernede blev ganske lillebitte;
blytækkeren ham kunde blandt vrimlen neppe hitte.

Han, hvem man kaldte stor, hvis magt var uhyre,
han saa fra taarnets spidse kun ud som en myre.

Paa pladsen foran templet der sad han paa stolen,
hans guldkrone blinkede, naar han vendte sig i solen.

Det frydede den mægtige keiser at se,
at smeden brugte hammeren og mureren sin ske.

Det fryded ham at se, hvordan okserne slæbte;
det fryded ham, at rastløs man med bygningen stræbte.

„Det skønne tempel,“ tænkte han, „er reist paa mit bud;
hver sten deri bekostede jeg til ære for Gud.“

Saa lod han paa muren en gylden indskrift sætte,
som skulde hele verden hans idræt berette,

som skulde berette med forfængelig bram,
at prisen for templet tilhørte ene ham. —

Men neppe var i templet den gyldne indskrift sat,
da skede et mirakel i den hemmelige nat.

Den næste morgen undrende man stirrede og saa
et andet navn paa muren over keiserens staa.

Ja, over keisernavnet med samt den gyldne krone
stod navnet paa en gammel, en tiggefærdig kone.

Man slettede det ud; men paa samme sted det blev;
thi himlens engle atter paa muren det skrev. —

Da keiseren de hørte, han fluks sit bud udsendte
og lod den gamle kone frem for sin trone hente.

„Ve dig, du usle kvinde! Hvorledes er det fat?
Har du med heksekunster dit navn paa muren sat?

Vil du med heksekunster min hæder dig tilvende,
da, ved min keiserkrone, da skal paa baal du brænde.“

„Ak naade, herre keiser!“ saa bad den gamle blidt; 110
„min brøde kjender Gud; jeg bekjender den frit.

I himmelen at ære jeg fulgte dit eksempel;
du eier store skatte, du bygged Gud et tempel.

Jeg ved, at af din rigdom du intet har spart;
du ønsked, at ingen i dit offer fik part.

Du vilde, keiser! være ene om det hele; —
nu tror du, at jeg, stakkel, vil prisen med dig dele?

Sligt faldt mig aldrig ind, sligt anstaar mig kun lidt;
jeg vilde til Guds ære kun bidrage mit.

Men jeg, en stakkels fattig, nødlidende enke,
hvad skulde jeg i verden vel have at skjænke?

Jeg grubled i min hytte sørgmodig derpaa,
saa gik jeg ud paa veien og samlede straa.

Jeg samlede straa og korn, som fra høstvognen faldt;
til okserne ved templet jeg skjænkede det alt,

til okserne, som slæbte den store marmorblok;
de aad det af min haand, og aldrig fik de nok.

Med min fattige gave vilde himlen jeg ære;
jeg kunde intet bedre til tempelet bære.

Jeg vilde til Guds ære kun bidrage lidt;
men aldrig har jeg skrevet mit navn over dit.“

Da keiseren fornam den gamle kvindes ord,
da brast han ud i taarer og knælede paa jord.

Han løfted sine hænder mod himlen og bad:
„Almægtige Gud! mig min hovmod forlad!

Jeg ofred dig min rigdom forfængelig iblinde;
du har mig dybt ydmyget ved denne stakkels kvinde.

De halmstraa, som hun ofred, for dig har større værd
end templet, som jeg reiste dig med brammende færd. 111
Dig kan man ei bedrage med verdens falske skin;
du ser kun paa det fromme, det ydmyge sind.

Nu fatter jeg, hvi navnet paa den fattige kone
staar høit over mit, som prydes af en krone. —

Din engel har det skrevet paa tempelets mur,
og der skal det stande med gylden fraktur.

Vel byggede jeg templet; men hun gjorde mere,
da hun et halmstraa ofred til himmelens ære.”

H. Kaalund.

25. Domine, qvo vadis?

111

Af A. Munch

(Herre, hvorhen gaar du?)
I keiser Neros tid af blod,
da Romas stolte nakke
var skammel for tyrannens fod
og maatte dertil takke —
da dolk og gift, og spil og drik
var blevet dagens orden,
og en afsindigs luner gik
som gudsbud over jorden —

da flygted fred til fængslets bund
og frihed til en fange,
da lød fra katakombers grund
de klare fremtidssange.
Da blev der tegn og merker sat,
da skede der mirakler,
da lyste gennem tidens nat
de kristnes martyrfakler.

Til imperators tidsfordriv,
til latter for hans slaver
der tændtes baal af kristenliv
i keiserborgens haver.

De reves sønder, traadtes ned
af løver, elefanter —
og smilte dog med tro derved;
af blod gro fremtids planter.

Liktorens arm og sverd blev mat,
de vilde dyr blev mætte —
den keiserlige tigerkat
dog intet kunde trætte.
Blandt kristne, som for raden stod,
ham fattedes den største,
og efter sandt apostelblod
han maatte graadig tørste.

Der sagdes jo, at midt i Rom
sad Petrus, lærers klippe.
Var han først truffen, styrtet om,
saa maatte alt vel glippe;
men skjønt han ellers aabenbar
stod kjæk mod alle vinde,
dog denne gang han ikke var
at spørge eller finde.

Men se! en dag, da sol gik ned,
og byen var forstummet,
ud gennem Romas sydport skred
en olding, tæt formummet.
Hans gang var varsom, ofte saa
han sig med angst tilbage,
hans hoved dybt paa brystet laa —
han syntes at forsage.

O, det var Simon Petrus selv,
den sterke troens kjæmpe,
som her sig under portens hvælv
sneg ud med list og lempe!
For anden gang han kjødets gru
ei mere kunde knegte,
han var paa vei til atter nu
sin mester at fornegte.

Vel søgte han med fagre ord
sit indre kald at døve:
„Hvad nytter det i brand og mord
et fredens verk at øve?
Her Jesu ord ei agtes paa
blandt skrig af lyst og fare —
langt bedre da med det at gaa
til fjerne venners skare.“

Dog slige grunde hjalp ham ei;
haardt brødres nød ham trængte —
det var, som hver en sten paa vei
sig ved hans fødder hængte.
Tungt henad „via appia“
saa gik han som en slave,
mens døden selv ham spotted fra
de stolte romergrave.

Men da han kom til stedet, hvor
i to sig veien skiller —
da stansed han — en gysen for
ham gjennem livets kilder.
Thi se, en lys gestalt ham skred
imøde fra det fjerne —
den skikkelse han kjendtes ved,
den skinned som en stjerne.

Var det en drøm? — Jesus det
var,
Jesus den nasaræer!
Som før til Golgatha, han bar
sin lidelses trofær;
omkring de skilte lokker sad
den skarpe tornekrone,
det blege, klare aasyn bad
for verden at udsone.

Mod Petrus hen det guddomssyn
gled i alvorlig stilhed,
det blik udsendte straffens lyn
og naadens hulde mildhed.
Forfærdet Petrus sank til jord
og brast i graad, og da nu
det gik forbi, han skreg de ord:
„O Herre, hvorhen gaar du?“

Ved dette suk fra Petri barm
stansed den Guds udkaarne
og strakte ud som tegn sin arm
mod stadens nære taarne.
Saa løfted han sin stemmes klang
for Petri bryst at gjeste:
„Jeg gaar til Rom for anden
gang
at lade mig korsfæste!“ — —

Bedøvet nu apostlen laa —
 og da han atter hæved
 sit blik mod aftenhimlens blaa,
 var synet alt bortsvævet.

Men stemmen end i sjælen klang 113
 som dommedags-anklage.
 Med ungdoms styrke op han sprang
 og gik mod Rom tilbage.

Der søgte han den første vagt
 og gav sig an med glæde;
 da baand og jern blev paa ham
 lagt,
 af fryd han maatte græde.
 Den næste dag med vellyst lod
 han sig paa korset spænde
 og priste høit sin skjebne god,
 der gav ham Jesu ende.

Men paa det sted, hvor han hin
 kveld
 sin høie mester mødte,
 staar nu et lidet, hvidt kapel
 som vendepunktets støtte.
 Der er det, man med troens mod
 og hellig iver viser
 to fodspor af, hvor Herren stod,
 i lavagulvets fliser.

Og indenfor i dette Rom,
 hvor Petrus led og døde,
 der gløder nu hans høie dom
 i mindets aftenrøde.
 Den lyser klar og mægtig som
 et vidne for al jorden:
 Han, som til døden vendte om,
 er nu en konge vorden.

A. Munch.

fraktur, et eget slags bogstaver; her: udsmykkede bogstaver. katakomber, underjordiske forsamlingssteder og gravhælvninger. imperator, keiser. liktor, retsbetjent. via appia, romernes ældste kunstvei, med herlige gravmonumenter ved siden. trofæer, seierstegn.

26. Sand oplysning.

113

Af N. F. S. Grundtvig

Hvad solskin er for det sorte muld,
er sand oplysning for muldets frænde;
langt mere værdt end det røde guld
det er sin Gud og sig selv at kjende;
trods mørkets harme
i straaale-arme
af lys og varme
er lykken klar!

Som solen skinner i foraarstid,
og som den varmer i sommerdage,
al sand oplysning er mild og blid,
saa den vort hjerte maa vel behage;
trods mørkets harme
i straaale-arme
af lys og varme
er hjertensfryd!

Som urter blomstrer, og kornet gror
i varme dage og lyse nætter,

VI. bd.

saa livs-oplysning i høie nord
vor ungdom blomster og frugt forjætter;
trods mørkets harme
i straaale-arme
af lys og varme
er frugtbarhed!

114

Som fuglesangen i grønne lund,
 der liflig klinger i vaar og sommer,
 vort modersmaal i vor ungdoms mund
 skal liflig klinge, naar lyset kommer;
 trods mørkets harme
 i straale-arme
 af lys og varme
 er røsten klar!

Vorherre vidner, at lys er godt,
 som sandhed elskes, saa lyset yndes,
 og med Vorherre, som ler ad spot,
 skal verket lykkes, som her begyndes;
 i gyldenkarme
 skal lys og varme
 med straale-arme
 for styret staa!

N. F. S. Grundtvig.

Peters dom (domkirke), Peterskirken.

27. Af „Nordens guder.“

114

Et sogn fuld værd at høre
 med gamle runer staa;
 laaner mig eders øre,
 mens jeg guldharpen slaar;
 hvad i de mørke skrifter
 er sat med sindrig hu
 om asernes bedrifter,
 det vil jeg tolke nu.

Om guders færd mod jetter,
 om deres lange tvist
 og kjærligheds idrætter,
 om Asalokes list,
 om Valhal vil jeg sjunge
 samt Tors berserkegang.
 Nu kommer gamle, unge,
 og lytter til min sang!

Det melder en gammel sanger,
 hvad her I høre faar:
 Et land er nævnt Trudvanger,
 deri en hofgaard staar;
 dens lofte paa piller ruge,
 af haller er huset fuld,
 femhundred fyrgetjuge,
 saa vel beklædt med guld.

Sjøer og grønne volde
 trindt omkring gaarden lagt,
 med kobberøde skjolde
 det hele hus er takt.
 Kobberet kan man skue
 fra jordens dybe dal;
 høit straalere i sin lue
 den lyse kjæmpesal.

115

Der bor hin gud for krige,
 den sterke Asa-Tor.
 Næst Odin, kan man sige,
 han er mest høi og stor.
 Han styrker bolde helte
 med sterke manddoms aand;
 om lend har han et belte,
 staalhandske paa sin haand.

Mjølneur, hans tunge hammer,
er dog den bedste skat;
hvorhelst med den han rammer,
der følger døden brat.
Naar beltet han griber efter
og gjorder om sin lend,
da vokse svart hans kræfter
vel fremfor alle mænd.

Af aser overvundet,
fra dagens lys forstødt,
til bjergets mørke bundet,
hvor alt er koldt og dødt,
Utgardelok i lænker,
den jettens fule drot,
paa hevnen evig tænker
udi sit fængselsslot.

Den er vel Loke nævnet
blandt asi anske mænd,
som ofte did er stævnet
for asketræet hen;
dannis er han tilsyne;
men falskhed er hans skik;
under hans øienbryne
har han et listigt blik.

Stor snildhed er ham skjænket;
de asi anske mænd
haver han ofte krænket
og frydet tidt igjen.
Hel pyntelig i tale
han er og snild i ord,
han sad i Odins sale
paa bæk med Asator.

A. Oehlenschläger.

28. Haralds-haugen.

115

Af Ivar Aasen

Her ser eg Haralds
 haug fyre augom;
 lenge var eg lystad
 at lydast til honom.
 Botnad paa berget
 berrsynt mun han standa
 millom hump og hamar
 paa Hauga-landet.

Vist er han vorden
 vonom mindre.
 Grunnen er graven,
 grassvorden riven;
 aaker er upplagd
 um allan haugen;
 aksi glima globjart
 paa gløymde gravi.

Her hever fagna folk 116
 faret or heimen;
 her hev' ein gild gut
 gjenget til kvila.
 Harald haarfagre
 høyrde du vel gjetet;
 nog er i Norig
 namn hans kunnigt.

Inkje tarv han, tenkjer eg,
 tavla paa gravi,
 stein elder stopel
 med store ord skriven.
 Sjølv hev han sett seg
 synlege minne,
 dei, som vist mun vara,
 til verdi øydest.

Ringt var det riket,
som raada han skulde;
storo var det stiget,
daa styret han slepte.
So var skjet skifte
i skipnaden inne,
som i kolmyrka koven,
naar kola er tendrad.

Etter kom or ætti hans
ervingar dyre,
dei, som værde vaaro
verdi aa styra;
dugstore, daadstore,
dugderike sellar,
nog er i Norig
namn, som klinga.

Lidna ero langa,
ljosa tider!
Daa var daad og dygd
med Dovralands gutom,
stod i blidom blome
Blaaberg-landet;
heider og heppa
var i Haralds rike.

Lidna ero langa,
laaka tider!
Haralds-ætti øydest,
og ilt var skiftet;
maattlaus, modlaus,
minnelaus var lyden;
hædt og herjat
var Haralds rike.

Endaa trur eg, anden hans
 yver oss mun sviva,
 lydast um landet,
 leita etter storverk.
 Myket mun han fegnast,
 naar manndom han finner,
 naar som lands lyden
 likjest forfedrom.

Fram daa, frendar,
 i fredlege kappstig!
 rette det, som rengt er,
 reise det, som velt er;
 byggje og bøte
 med bot, som duger;
 gjere verk, som vara,
 til verdi øydest!

I Aasen.

asiansk, et selvdannet ord, af as. asketræet, Yggdrasil. dannis ædel. lydast til, besøge.
 botnad, grundlagt. berrsynt, let at se. hump, bjergknold. hamar, fjeldvæg. vonom, ikke lidet.
 grassvord, grønsvær. globjart, tindrende klart.
 fagna, dygtig. heim, verden. gjetet, omtalt. stopel, taarn. storo, storlig. skifte, forandring.
 skipnad, ordning. kove, kammer. kola, lampe. tendra, tænde. selle, herre. heidr, hæder.
 heppa, held. laak, ussel. lyd, folk. hædt, forhaanet. fegnast, glæde sig. likjest, ligner. rengt,
 forvrængt. velt, veltet.

29. Bergliot.

117

Af B. Bjørnson

(Harald Haardraades saga kap. 45 mod slutten lyder: Da Einar (Tambarskjælves) hustru Bergliot, som sad tilbords i herberget i byen, spurgte mandens og sønnens fald, gik hun straks op til kongsgaarden, hvor bondehæren var, og ophidsede den meget til slag. Men i samme øieblik roede kongen ud efter elven. Da sagde Bergliot: «Nu savner vi her min frænde Haakon Ivarssøn; ikke skulde Einars banemand ro ud efter elven, om Haakon stod her paa elvebakken.»)

Bergliot

(i herberget.)

Idag kong Harald
faar give tingfred;
thi Einar fulgte
fem hundred bønder.

Eindride, sønnen,
slaar vagt om huset,
imens den gamle
gaar ind til kongen.

Saa mindes Harald
maaske, at Einar
har tvende konger
i Norge kaaret —

og giver fred
og forlig paa loven;
hans løfte var det,
og folket længes. —

Hvor sanden fyger
ned over veien?
Og støi der stiger? —
Se ud, min skosvend!

— Kanske blot vinden!
thi her er veirhaardt:
den aabne fjord
og de lave fjelde.

Jeg mindes byen
ifra min barndom;
hid vinden hidser
de vrede hunde.

Men støi der tændes
af tusend stemmer!
Og staa den farver
med kamprød flamme!

Ja, det er skjoldgny!
Og se hvad sandgov!
Spydbølger hvælte
om Tambarskjælve!

Han er i trængsæl! —
Troløse Harald,
liggravnen løfter sig
af din tingfred!

Kjør frem med karmen,
jeg maa til kampen;
nu sidde hjemme?
Det gjaldt jo livet!

(paa veien)

O, bønder, bjerg ham!
Slaa kreds omkring ham!
Eindride! verg nu
din gamle fader!
Byg ham en skjoldborg
og giv ham buen;
thi døden pløier
med Einars pile!

118

Og du, Sankt Olav!
o, for din søns skyld!
giv ham gagnord
i Gimles sale!

(nærmere)

Flokken de sprænger . . .
og kjæmper ei længer . . .
I bølger
de følger
hverandre mod elven,
hvad er der vel hændt?

Hvad spaar denne skjælven,
har lykken sig vendt? —
hvad er det? Hvi stanser
nu bøndernes skare?
Med nedstukne lanser
to døde de kranser
og Harald faar fare? —
Hvad trængsel der er
ved tingstuens port! . . .
Stille al hær
vender sig bort? —
Hvor er Eindride! — —
Sorgfulde blikke
flygter tilside,
frygter mit møde . . .
saa kan jeg vide:
De to er døde! —

— — Rum! jeg maa se:
Ja, det er dem! —
Kunde det ske! — —
Jo, det er dem!

Falden er herligste
høvding i norden,
Norriges bedste
bue brusten.

Falden er Einar
Tambarskjælve,
sønnen ved side, —
Eindride!

Myrdet i mørke
 han, som var Magnus
 mer end fader,
 kong Knud den stores
 kaarede sønneraad.

Falden for snigmord
 skytten fra Svolder,
 løven, som sprang over
 Lyrskogheden!

Slagtet i baghold,
 bøndernes høvding,
 trøndernes hæder,
 Tambarskjælve!

Hvidhaaret, hædret,
 henslængt for hundene, —
 sønnen ved side, —
 Eindride!

Op, op, bondemænd, han er falden;
 men han, som fældte ham, lever!
 Kjender I mig ikke? Bergliot,
 datter af Haakon fra Hjørungavaag; —
 nu er jeg Tambarskjælves enke!

119

Jeg raaber paa eder, hærbønder:
 min gamle husbond er falden.
 Se, se, her er blod paa hans blege haar!
 Eders hoveder kommer det over;
 thi det bliver koldt uden hevn.

Op, op, hærmænd, eders høvding er falden,
 eders ære, eders fader, eders børns glæde,
 hele dalens eventyr, hele landets helt —
 her er han falden, og I skulde ikke hevne?

Myrdet i mørke, i kongens stue,
i tingstuen, lovstuen er han myrdet,
myrdet af lovens første mand —
o, lyn vil falde fra himlen paa landet,
hvis det ikke lutres i hevners lue.

Skyd langskibe fra land;
Einars ni langskibe ligger her,
lad dem bære hevnen til Harald!
O, stod han her, Haakon Ivarssøn,
stod han her paa bakken, min frænde,
da fandt Einars bane ikke fjorden,
og eder, feige, slap jeg bede!

O, bønder, hør mig, min husbond er falden,
mine tankers høisæde i halvhundred aar!
Veltet er det, og ved dets høire side
vor eneste søn, o, al vor fremtid!
Tomt er det nu inden mine to arme;
kan jeg vel mere faa dem op til bøn?
Eller hvorhen skal jeg vende mig paa jorden?
Gaar jeg bort til de fremmedes steder —
ak, saa savner jeg dem, hvor vi levede sammen.
Men vender jeg mig derhen —
ak, saa savner jeg dem selv!
Odin i Valhal tør jeg ikke finde;
thi ham forlod jeg i min barndom.
Men den nye Gud i Gimle? — —
Han tog jo alt, jeg havde!

Hevn? — hvem nævner hevn? —
Kan hevnen vække mine døde
eller dække over mig for kulden?
Findes i den et tilstængt enkesæde
eller trøst for en barnløs mor?

Gaa med eders hevn; lad mig være!
 Læg ham paa karmen, ham og sønnen,
 kom, vi vil følge dem hjem.
 Den nye gud i Gimle, som tog alt,
 lad ham ogsaa tage hevnen!
 Kjør langsomt; thi saadan kjørte Einar altid;
 — og vi kommer tidsnok hjem.

Hundene vil ikke møde med glade hop,
 men hyle og hænge med halen.
 Og gaardens heste vil spidse øren,
 vrinske glade mod stalddøren
 og vente Eindrides stemme.
 Men den lyder ikke længer,
 ei heller Einars skridt i svalen,
 som raabte ind, at nu maatte alle reise sig;
 for nu kom høvdingen!

De store stuer vil jeg stænge;
 folkene vil jeg sende bort;
 kvæg og heste vil jeg sælge,
 flytte ud og leve ene.
 Kjør langsomt;
 thi vi kommer tidsnok hjem.

B. Bjørnson.

30. Et gammelnorsk herresæde.

120

Af H. Wergeland

I Hordaland, i en snever dal,
 monne, lig berserk, trængt af skjolde,
 engang i old en furuhal
 sin skumle længde udfolde.

Mod kvelden vilde et fremmed blik
tro at skimte klipper sorte.
Hallen var lav, ei guldspeil fik
de mørke, tjærede porte.
Ei staaiblaa svendeflok udenfor
vogter der en søvnig herre.
Klippen, som steil ved stranden staar,
maa skjolddækt nattevagt være.

121

Men arnerøgen, som aand af grav,
stiger sort fra hallens tinde.
Være den vandrers ledestav
for skjulte sti at finde!

Naar døren aabnes, en hundeflok
bister frem fra gruen springer.
Kommer der fiender, ved den nok
at finde mændenes bringer.

I krogen graaner et fugtigt seil.
Biler tand i bjelken holde.
Ilden sig ofte ser i speil
i loftets bugede skjolde.

Og buer brede fra høien knag
ud de snoede, staaiblaa arme.
Bundter af pile hænge bag,
og bjørnesener og tarme.

Frem tvende guder bag egebord,
hvergang ilden blusser, træde.
Odin det er og Asator,
som staar ved husbonds høisæde.

Fra Odins hoved en gylden knap
— solens billed — mørket bryder;
Asators hjelm med staaiblack tap
af mulmet neppe sig skyder.

De stjerner blikker som i en brønd
ned i hallen gennem ljaaren.
Fjeldtinden hilser med birken grøn
der nedigennem om vaaren.

Paa bordet ligger et horn af guld,
sød paa randen perler mjøden.
Natten forgjæves ud sin muld
har rystet over dets gløden.

Lig blanke stjerner om kveldsky rød
mange dyre stene ringe
sig om det guldhorns hule skjød,
hvor sære runeord klinge.

I krogen slumrer paa bjørneskind
gamle husbond. Haaret svømmer
graat, lig en fos, paa furet kind,
og nedad bringen det strømmer.

Den vakre gubbe forvist ikveld
kyssed hornets fagre kinder.
Mjøden isøvne til hans sjæl
nu klæber ungdommens minder.

Mon hjalp han Harald i Hafursfjord
tretti kroner rask med sverdet
hamre til gylden ring om nord,
i kongers blodflammer hærdet?

Mon negted han, som saa mangel helt,
arvet guld til ringen at lade,
valgte det flyvende seil til telt,
og bølgen til odelstade?

* *

*

Ingen ved det; thi Slemmedegn
brændte hallen og ættens sidste.
Bauten paa høien har intet tegn,
og Saga har glemt, hvad hun vidste.

H. Wergeland.

31. Koll med bilen.

122

Af J. S. Welhaven

En hal med mos paa vægge
staar høit paa Gyrisvold.
Derinde sidder kjæmpen,
den alderstegne Koll.
Og trindtom hviler egnen
saa stille, saa forladt,
som under falkens rede
det lydløse krat.

Thi gamlingen i hallen
er en ildgjerningsmand;
fra Koll den grumme spredes
en rædsel vidt om land.
Ja selv den røde kløver,
der paa hans tune gror,
er vendt til gru i sagnet
om hans blodsvangre jord.

I sine unge dage
han laa i Østenskov
og lurede i skyggen
som et udyr paa rov.
Det rige kræmmerfølge
gav skat med gods og liv,
hvor Koll med sine svende
svingede spyd og kniv.

Og siden, da han fæsted
sit bo paa Gyrisvold,
han bar mod alle grander
sit haarde avindskjold.
Til tinge og til gilde,
i kamp og nidingsverk,
han var blandt vilde kjæmper
den grummeste berserk.

Hans vaaben var en bile
med blodbegjærlig eg;
naar manddrab skulde øves,
da klang den paa hans væg,
og efter stakket hvile
den kræved blod igjen
og skilte mange fylker
ved de gjæveste mænd.

Men nu er kjæmpen gammel
og hans kamptid forbi;
nu hviler han som bjørnen,
der er i vinter hi.
Med skummel, furet pande,
ludrygget, herdebred,
paa kubbestolen sidder
han i sin ensomhed.

Hans hal er reist paa bakken
med brede bjelkelag,
med arnested paa gulvet
og med røghul i tag.
To hundred lange vintre
paa bakken alt den stod,
og nu er sperreloftet
skinnende sort af sod.

Hvor bjelkevæggen støder
til dette sorte loft,
en graalig bord om hallen
er malet bredt og grovt.
Der slynger Midgards-ormen
i bugt og ring sin krop,
og af dens knuder strækker
sig Fenris-ulven op.

Ved høisædet hænger
det tunge vaabenskrud,
paa langbænken ligger
den sorte bjørnehud,
og over dette leie
er stillet som paa vagt
den brede kjæmpebile,
med rust og støv belagt.

Et skummelt øde ruger
i denne bjelkehal,
hvori berserken ældes
og luder mod sit fald.
Som gubben selv staa'r hallen
paa bakken aldersgraa,
og Koll den grummes indre
er mørkt som hallens vraa.

123

Thi med hans vilde styrke
er modet veget nu,
og fra hans kamptid stiger
en rædsel i hans hu.
Han tæller alle kjæmper,
som bilen hugged ned,
og dvæler længst ved Ølver,
der søgte ly og fred.

Han mindes birkeskogen,
hvor tingkredsen staar,
og hvor den gamle Ølver
ved nat fik banesaar;
han mindes kjæmpens varsel,
da han i kredsen faldt:
«Min hevner kommer sikkert
i storm fra Vestersalt.»

Og derfor Koll maa bæve,
naar blæst gaar over vang,
og lytte efter bilen,
om den vil give klang.
Da skotter han til staalet
og gruer for dets kraft
og vover ei at lægge
sin haand paa bilens skaft.

Ved nat, naar væggen knager,
da vaagner han paa stand
og holder op mod bilen
den røde tyribrand
og griber saa til hornet
og drikker øl og mjød
og støder vildt med spydet
i arnens dunkle glød.

Og i sin rus han stirrer,
med blikket tomt og slukt,
paa Fenris-ulvens kjæve
og paa Midgards-ormens bugt,
indtil han atter synker,
mens arnens ild gaar ud,
i fæle morgendrømme
paa den sorte bjørnehud.

Saa sidder Koll den grumme
fastmanet i sin hal
og ældes og fortæres
og luder mod sit fald.
Ved dag og nat paa bilen
med angst han giver agt;
men bilen hænger stille,
med rust og støv belagt.

Nu er det høst, og stormen
gaar i den dunkle kveld
henover Gyrisvolden
med kast fra skog og fjeld.
I hallen sidder kjæmpen
og lytter frygtbespændt,
og atter er hans øie
mod bilebladet vendt.

Og hør, da klinger staalet
igjen paa gammel vis
og hugger løs fra væggen
den brune fyrreflis.
Da farer gjennem kjæmpen
en gnist af fordums mod;
han griber atter bilen,
der tørster efter blod.

Da buldrer det paa døren,
men ei med stormens drøn;
en viking staar derude;
det er Alv Ølverssøn.
Han bryder ind i hallen,
en vældig, mørk gestalt —
den sene hevn er kommen
i storm fra Vestersalt.

124

Før Koll kan løfte bilen,
 har hevnen grebet den,
 og susende den svinges
 af Alv til hug igjen;
 mod gubbens nakke prøves
 hans eget haarde staal;
 hans vilde hoved ruller
 i arnestedets baal.

Saa stiller Alv ved væggen
 brande og blus i rad,
 og snart er alt i lue,
 hvor kjæmpegubben sad.
 Vidt over bygden falder
 et skjær fra Gyrisvold,
 og som det sidste gjenskin
 er dalens sagn om Koll.

J. S. Welhaven.

32. Magnus den blinde.

124

Af B. Bjørnson

«Aa, lad mig endnu en gang faa se
 op med de tindrende stjerner!»
 bad ung Magnus og sank i knæ,
 det var ynk at se.
 Alle kvinder i graad sig fjerner.

«Aa, først imorgen; først fjeldene se
 og sjøen, hvor langt den blaaner,
 én gang til, og saa kan det ske!»
 Og han sank i knæ, —
 og hans venner med ham: Aa, skaaner!

«Aa, først til kirke, Guds hellige blod
være det sidste, jeg skuer!
Det skal bade i lysets flod,
tage mildt imod
mit øies bristende luer!»

Staalet randt i, og hans øies væld
sank som et lyn i natten.
«Magnus, vor konge, farvel, farvel!»
— «Aa, farvel, farvel, —
I, som fulgte i somre atten!»

B. Bjørnson.

33. Dronning Dagmars død.

125

Dronning Dagmar ligger i Ribe syg,
til Ringsted monne de hende vente;
alle de fruer, i Danmark ere,
dem lader hun til sig hente.
— Udi Ringsted hviles dronning Dagmar.

«Vil Gud det have, det maa saa ske,
og døden stander mig fore;
I sende straks bud til Skanderborg,
I finde vel der min herre.»

Det var da den liden smaadreng,
satte sig paa gangeren rød;
saa red han langt hastigere frem,
end snaren falk han fløi.

Kongen stander paa høienlofts bro,
og ser han ud saa vide:
«Hisset ser jeg min liden smaadreng,
saa sørgelig monne han kvide.

Hisset ser jeg den liden smaadreng,
saa sørgelig monne han traad;
nu raade Gud Fader i himmerig,
hure det mon Dagmar gaa.»

Ind da kom den liden smaadreng
og stedtes for kongens bord;
han var saa snild i sin tale,
han føied saa vel sine ord:

«Dronning Dagmar haver mig til eder sendt,
med eder hun talte saa gjerne;
hun længes saa fast og overbrat,
saa saare hun monne sig vene.»

Sammen det tavlebord dankongen slog, 126
at alle de terninger sjunge;
«Forbyde det Gud i himmerig,
at dø skulde Dagmar hin unge! —»

Der kongen han drog af Skanderborg,
da fulgte hannem hundrede svende;
men der han kom til Grindstedbro,
hannem fulgte kun Dagmars dreng.

Der han red over Randbølhede,
da fulgte hannem femten svende;
men der han kom til Ribebro,
da red den herre alene.

Der var stor ynk i det fruerbur,
og alle de fruer mon græde;
Dagmar døde i liden Kirstens arm,
der kongen red op ad stræde.

Og det var dannerkonning,
han ind ad døren tren;
og det var liden Kirsten,
hun rakte ham haanden igjen.

«Jeg beder eder alle, jomfruer og møer,
jeg beder eder hver og alle:
I bede en bøn for Dagmars sjæl,
at hun maatte med mig tale.

Jeg beder eder fruer og høviske kvinder,
saa mange, som her er inde:
I bede en kristen bøn for mig,
at jeg maa tale med hende.»

Saa falde de alle ned paa knæ,
saa mange, som der var inde;
for mindelig bøn, for kongens graad,
lod Dagmar sig levende finde.

Dronning Dagmar reiste sig op paa baare, 127
hendes øine de vare saa røde:
«Min ædle herre, kong Valdemar!
hvi gjorde I mig den møde?

Ei tør nogen mand ræddes for mig,
jeg haver ei andet ondt gjort,
end at mine silkeærmer smaa
jeg haver en søndag snørt.

Den første bøn, jeg eder gjør,
den vide I mig saa gjerne:
Alle fredløse mænd dem give I fred
og lade alle fanger af jern!

Den anden bøn, jeg beder om,
den kommer eder selv til fromme:
I tage ikke Bengjerd i aar,
hun er saa besk en blomme.

Min tredje bøn og største begjær
I tage saa vel til vare:
I lade ikke vor kjære søn
iaar udi leding fare.

I lade ham konning udi Danmark være,
 naar I gaar selv til døde;
 Bengjerd vil eder en anden føde,
 som agter ham at forøde.

Havde jeg ikke mine ærmer om søndag snørt
 og ikke der striger paasat,
 da havde jeg ikke syndet dermed
 og havt saa ond en nat.

Høre I dette, min ædle herre!
 Vil mer af mig I vide? —
 Der sidder Guds engle i himmerig,
 de monne fast efter mig lide.
 Nu er det tid, jeg farer herfra,
 jeg maa ikke længer dvæle.
 Himmerigs klokker de ringer efter mig;
 mig længes hen til de sjæle!»
 — Udi Ringsted hviles dronning Dagmar.

128

(Gammel vise).

høienlofts bro, svalgang, altan, i andet stokverk. kvide, sørge. traas, hige. sig vene, vaande sig.

fruer, kvinder.

tør, behøver. striger, render. saa ond en nat, i skjærsilden.

34. Kristian den 2dens vise.

128

Alle smaa fugle i skoven vare
 de gave paa høgen stor klage:
 Han rev af dem baade fjær og dun
 og vilde dem af skoven jage.
 Men ørnen bygger i fjeldet ud.

Saa fløi de hen i egetop,
 et raad at lægge paany,
 hvorledes de skulde en konge faa,
 dem kunde fra høgen fri.

Frem da traadte den uselig krage,
hun var saa sorrigfuld:
„Og lader os keise den gamle ørn,
han vorder os god og huld!“

Alle de andre fugle smaa,
de svarede ja dertil:
„Nu ørnen vor konge vorden er
saalænge, som Gud han vil!“

Det da svared den stolte høg:
„Det steder jeg ingenlund!
Og skal den ørn være fuglekonge,
vi ødes i bund og grund!“

Det da spurgte den gamle ørn,
han blev saa vred i hu,
og slog han til den stolte høg
alt med sin skarpe klo.

Derved glædtes de andre smaaafugle,
de sjunge, hver med sin stemme,
i lunden var fryd og deilig sang,
saalænge som ørnen var hjemme.

Sankedes da den høgehær,
den skjulte baade skov og kjær:
„Og vi ville os til lunden fare
og gjøre den ørn ufærd!“

Bort da fløi den gamle ørn
alt med sine unger smaa;
de andre smaaafugle de bleve saa
vilde,
de vidste dem ingen raad.

Nu sidder høgen i egetop,
og breder han ud sin vinge;
de andre smaaafugle, i skoven ere,
dem maa vel jammeren tvinge.

Nu sidder kragen paa baren kvist,
 hun svelter over sin klo,
 og uglen sig skjuler i elletrunte,
 hun haver saa stor uro.

Og viben løber i ager-ren
 alt med sin høie top;
 høgen han kommer der flyvendefrem,
 han tager og æder hende op.
 Nu er der sorg i den hele lund, 129
 hvor før var fuglesang;
 de fattige smaa fugle ynkes mig over;
 den tid er dem nu saa trang.

Gud hjælpe og ham, den gamle ørn,
 som flyver paa vildene hede!
 Han ved sig hverken læ eller ly,
 hvor han kan bygge sin rede.
 Men ørnen bygger i fjeldet ud.

(Gammel vise.)

keise, kaare. vilde, raadville. trunte, gammel træstamme. ager-ren, en smal engstrimmel mellem agrene.

35. Heimvegen.

129

Af I. Aasen

I heimen der hyggjer seg barnet best,
 til heimen vil ungdomen stunda,
 og mannen, som sviver i aust og vest,
 vil helder paa heimferdi skunda.
 Um landet var bratt og steinutt og svadt,
 og mødor i vegen var manga,
 paa heimvegen gjekk det daa helder radt
 og milerna vardt inkje langa.

Mauren kryp aldri so vidt i kring,
 han leitar ei uppatter tuva,
 og mannen løyp ikkje so lang ein sving,
 han lengtar ei heim til si gruva.
 Um og han var glad i framande stad,
 so vil ikkje hugen seg festa.
 Og heimen med haugar og stein og svad
 han verder daa kjærast' at gjesta.

Ja heima der baka dei braudet best,
 og vænaste klippa dei klædi,
 der hava dei klangen i maalet mest,
 og vænaste kvædi dei kvædi.
 Der ser du ein dag med ljósare lag
 og skog med eit mildare skygge;
 og raamar so sorgi deg der med eit slag,
 so finner du endaa eit hygge.

I. Aasen.

36. Her er so vent.

129

Af A. O. Vinje

Her er so vent, det kan meg grøta,
 for det um eg er vaksen kar,
 for dal og fjøll og sol meg møta
 som heime, daa eg liten var.

VI. bd.

Eg høyrer som naturens store
 og friske glade hjarte-slag.
 Ja, Herre, alt det, som du gjorde,
 er ungt, som det var skapt idag.

130

Det kjærlegt paa oss alle tenkjer
 med leik i dansen fraa og til,
 og av det gyllte hornet skjenkjer
 det helse-bot til kven, som vil.

Kvar sin og segi stram seg spenner,
 og løyst eg er av alle band,
 og paa mit hovud liksom kjenner
 eg livets varme, signad hand.

Vinje.

svad (sva), nøgen klippegrund. bjergskraaning. svad, svadt, glat, slibrig. gruva, arne, (grue).
 grøta, faa til at græde.

37. Livet.

130

Af I. Aasen

Heimen er baade vond og god,
 det skifter med sut og gaman.
 Hæv er den, som med same mod
 kann taka mot alt tilsaman.

Vegen ligger jo ymist til
 med staup og store krokar.
 Ein kjemer der, som ein inkje vil,
 og fram i mange flokar.

Sveinen stemmer i vegen radt
 med stora voner i barmen;
 han møter ymist ein bakke bratt,
 han møter stundom harmen.

Um ei stund han fær ein stur,
 det hever sit gamle gjenge:
 Gleda gløymest, fyrr du trur;
 men sorgerna sitja lenge.

Kjem han sturen i verdi ut,
 so fær han liten fagnad;
 ho snur seg burt ifraa all sut;
 so klagar han paa sin lagnad.

Han lastar verdi, som er so snar
 fraa sorg til leik at venda.
 Han gløymer lett, at det same var
 hans eigen hug, kann henda.

Strengte dagar maa koma paa;
 men etter koma dei milde.
 Den største hugnad me stundom faa,
 der minst me vona vilde.

Lauvet fell um hausten av,
 um vaaren atter det spretter.
 Dauden herjar um land og hav;
 men livet kjem alltid etter.
 Stormen sopar i skogom hardt, 131
 so tre og kvister brotna;
 men grønne kvister vil renna snart
 av rotom til deim, som rotna.

Kjært er livet med all sin harm;
 det klaarnar, alt som det gjenger.
 Men endaa treng eg ei von i barm
 um eitt, som varer lenger.

I. Aasen.

sin, sene. segi (sege), muskel. hæv, flink, dygtig. ymist, vekslende. floke, forvikling,
 vanskelighed. von, forventning, haab. harm, sorg, stur, sørgmodighed. fagnad, glæde. sut,
 sorg. lagnad, skjæbne.

38. Nøgje.

131

Af I. Aasen

Dei segja no, verdi skal vera so vond,
 og sant nog det ofta kann finnast;
 men vistnog me saago ei fagnadfull stund
 langt oftar', en sjolve me minnast.
 Me tenkja for kort og venta for stort,
 og difyre kjenna me ofta skort.

Um endaa i heimen er trældom og tvang
 og folk, som for store vil vera,
 um sanning og rett verder heft i sin gang
 og smaafolk faa skjemder at bera,
 so sjaa me daa tidt, det teiknar sig blidt,
 at umbot vil koma, der alt var for stridt.

Høgt upp yver alle dei herrarne smaa
 er ein med eit sterkare rike;
 han læter sitt ljøs og sin varme naa
 til faatøke folk som til rike.
 Han giv utan skil, naar timen er til;
 han giv sine gaavor til kven, han vil.

Dei arme fekk ofta ein rikdom i barm,
 ein skatt i sitt mod og sitt lynde;
 dei ganga med von gjenom saknad og harm
 og finna seg hugnad og ynde,
 dei fara fram stilt og taka det mildt
 og lindra og lækja, der nokot er ilt.

Rundt um er ein heim, som av fagnad er full.
 Sjaa alla dei liv, som der liva,
 og soli, som straar yver doggi sit gull,
 og blomen, som opnar si skiva.
 Um vel du vil sjaa paa berre eit straa,
 du kann ikkje meir en at undrast derpaa.

132

Men den, som gav liv i so rikelegt tal
 og kraft, som vel ingen kann tyda,
 han hever vel endaa ein romare sal
 med endaa ei rikare pryda.
 D'er litet, me sjaa, og litet me naa
 mot alt, som i vonom der vera maa.

I. Aasen.

brotna, briste. nøgje, hvad der strækker til. fagnad, glæde. skort, mangel. skjemd, beskjæmmelse. umbot, forbedring. lynde, sindelag. hugnad, glæde. ynde, fornøielse.

39. Norge.*Af A. O. Vinje*

Du gamle mo'r! du sliter arm,
 so sveitten er som blod,
 men endaa i dit hjarta varm,
 og du meg gav min sterke arm
 og dette ville mod.

Du turkad taarer av mitt kinn
 somangein, mangein gong,
 og kyste meg som guten din
 og bles meg uti barmen inn
 min sigerfulle song.

Og gamle du, du gav til meg
 mi mjuke hjarte-rot.
 og derfor maa eg elska deg,
 kvarhelst eg vankar paa min veg,
 um so paa villan fot.

A. O. Vinje.

40. Lad-Hans.*Af H. Wergeland*

Det guld er tilvisse ei meget at rose,
 som drypper ei kobber i armodens pose.

Men, Ladhans! idag faar du ikke en skilling;
 thi lediggang, ser jeg, er al din bestilling.

Og dovenskabs tiggen i gavmildheds hæle
 vil ei den alene, men nøden bestjæle.

Men hør, hvad jeg siger! Det gavner tilvisse
 dig mere, min gut, end en dalers almisse.

Dog merke du først, at du hjælpen forsager,
hvis raadet du kun gjennem ørene jager.

Den sult maa arbeide, som lyster at æde.
Den armød maa spinde, som vil sig beklæde.

133

Det brød, jeg maa spise, det maa jeg vel hente;
thi førend det flyver til mig, maa jeg vente.

Gud giver hver fugl nok dens frø til at æde;
men ikke han kaster det hen i dens rede.

Og det er en regel, du vel bør at vide:
Hvo kjernen vil spise, maa nødden først bide.

Og glem ei, at hviler en fattigmands hænder,
da hviler medrette vel ogsaa hans tænder.

Hvor griner du, Ladhans, som arbeide hader;
men flittighed ler, som i sveden sig bader.

Og den, som vil dovne sig ugen tilende,
vil Gud ingen sabbat deroventaa sende.

«Godvilje,» den smaagut, har, sig til en ære,
optrukket det vognlas, «Drog-Rise» lod være.

Den rise var «Doven Drog» — tosken, som undred
sig over, om fjæren ei veied et hundred.

Tag fat paa dit verktøi, min gut, uden votter!
Med handsker paa lab fanger katten ei rotter!

Den flittige faar vel et hus af en hytte.
God spinderske ofte sit linned kan bytte.

Men let vil det barn, som ei lærer at virke,
først stjæle i naalehus, siden i kirke.

Sin løn maa paa haanden arbeideren have.
Tag glad imod løn, men saa glad ei mod gave!

Et haandverk, om end det er sodet om munden,
af skinnende guld har sin hjerterod tvunden.

Rent fattig er ingen; thi tiden er penge;
men ikke som disse den gjemmes kan længe.

Og det er en sandhed, vel bedre end penge: 134
«Hvo hjælper sig selv, hjælper Herren, den strenge.»

Og trykker dig armods elendighed svare,
da laan af dig selv ved at virke og spare!

Et fattigmandsbarn, som gjør træskeer, kan hænde
ei, før det til gjest be'r al bygden, vil ende.

Thi flid, som sig gifter med tiden, til smykke
har glæde, og barnet, de faar sig, er lykke.

H. Wergeland.

siger, seir.

41. Sov, mit barn.

134

Af Chr. Richardt

Sov, mit barn, sov længe,
jeg rører vuggens gjænge,
vifter fluen fra din kind,
kalder drømmen til dit sind,
sov, mit barn, sov længe!

Frodig som en ranke
du vokser for min tanke,
vokser fra din moders arm
ud i verdens vilde larm
frodig som en ranke!

Glem dog ei din vugge
 og ei din moders sukke!
 Vokser du fra barnekaar,
 glem dog ei dit Fadervor,
 glem dog ei din vugge!

Lykkens roser røde
 kun mellem torne gløde;
 tornen tager jeg for mig,
 rosen gjemmer jeg til dig,
 lykkens roser røde!

Vaagn med smil om munden
 saa fro som fugl i lunden!
 Reden din er lun og blød,
 moderfavn og moderskjød,
 vaagn med smil om munden!

Chr. Richardt.

42. Herman Ruge.

134

Af H. Wergeland

Bed Gud om en retfærdigs død!
 O den dig bedre frommer,
 end om dit liv som bækken flød
 imellem vaarens blomster!
 Bed om en grav, mens du er rød,
 om venlig høst og hvile sød
 midt i din travle sommer.

O saa du ham, hvis støv vi nu
 i gravens dyb nedsænke,
 du vilde døden uden gru
 som venlig engel tænke,
 der smilende til ham var traadt,
 og om hin nat den havde graadt,
 da var det for hans enke.

135

Hans læbe smilte, som om nys,
 før daggry var oprunden,
 han havde faaet engles kys
 paa pande, bryst og munden.
 Han laa som bunden af en drøm.,
 som om i søde tankers strøm
 han slumrende var funden.

Far hen, du ædle, hen i den!
 Du bedre ei kan drømme,
 end om dit liv i himmelen
 forbi dit blik vil strømme.
 Du tog dit barnehjerte med,
 og mandens daad kun dødens fred
 kan lønne og berømme.

Bed Gud om en retfærdigs død,
 om hans, som nu paa bunden
 af denne hules mørke skjød
 har himlens indgang funden.
 O, hvis som han vi lever kun,
 man finder os en morgenstund
 som han med smil om munden.

H. Wergeland

43. Anden nat paa hospitalet.

135

Af H. Wergeland

Ad hvad jeg vil fortælle
 vil lærde doktor le.
 De folk i maanen maanen
 og intet andet se.

En himmelsk nonnes aasyn
 den syge ser uden spøg,
 en himmelsk, barmhjertig søster,
 som gjør ham et besøg.

Precis, som det var lovet,
 gik maanen igjen forbi.
 Den bar saa deilig en guldkurv
 med hvide roser i.

Hun kasted dem indad vindvet; 136
 de spredtes paa gulv og seng.
 Af dug end kvistene glitred,
 hver lig en sølverstreng.

Saa rent de roser lyste,
 ak, at min haand saa hvid
 blev sort, som om den havde
 i graven alt lagt en tid.

Min himmelske nonne hviskede:
 «I rosernes blegheds skjær
 du skjønhedens egen farve
 og himmelens aandens ser.

Den skal du dig udkaare,
 ja med en ridders mod;
 for mine hvide roser
 udslukke de rødes blod.

Udslukke dem paa kinden
 og paa din læbe med.
 Naar du er bleg som min rose,
 da har din smerte fred.»

H. Wergeland.

44. Til min gyldenlak.

136

Af H. Wergeland

Gyldenlak, før du din glans har tabt,
 da er jeg det, hvoraf alt er skabt;
 ja før du mister din kronens guld,
 da er jeg muld.

Idet jeg raaber: med vinduet op!
 mit sidste blik faar din gyldentop.
 Min sjæl dig kysser, idet forbi
 den flyver fri.

To gange jeg kysser din søde mund.
 Dit er det første med rettens grund;
 det andet give du, kjære husk,
 min rosenbusk!

Udsprungen faar jeg den ei at se;
 thi bring min hilsen, naar det vil ske,
 og sig, jeg ønsker, at paa min grav
 den blomstrer af.

Ja sig jeg ønsker, at paa mit bryst
 den rose laa, du fra mig har kyst!
 Og, gyldenlak, vær i dødens hus
 dens brudeblus!

H. Wergeland.

45. Ved dødens komme.

137

Af J. Ewald

Udrust dig, helt fra Golgatha,
 løft høit dit røde skjold!
 Thi synd og skræk, du seer det ja,
 angriber mig med vold.

Udstræk dit glavind i din harm
 mod dem, som trodser dig!
 Nedstyrt dem med en vældig arm
 fra lyset og fra mig!

Da skal jeg, sikker ved din haand,
 ei frygte døden mer,
 men ofre dig min frelste aand
 paa dens nedbrudte ler!

J. Ewald.

46. Asyl-børnesang til en velgjørerinde.

137

Af H. Wergeland

Krist give dig, som er saa from,
som elsker saa os smaa,
saa rig en fred, saa mild en dom,
det himmerig, vi drømte om,
da vi i vuggen laa!

Vi hopped tidlig frem af den,
som nøgne spurve smaa;
men redet fandt vi ei igjen,
og fjern, o fjern var himmelen,
saa fjernt og koldt dens blaa.

Det truede at gaa os galt
i verdens sus og brus;
paa vilden sti vi traadte alt,
vort dække var en daarlig pjalt,
den mørke sky vort hus.

Da aabned du din milde favn,
da brød du os dit brød!
«Kom hid, I smaa! I Jesu navn
jeg stiller eders sorg og savn,
jeg mætter eders nød!»

Guds himmel i en moders barm
sin miskundhed har sænkt.
O der er himlen lys og varm,
som den, vi i vor vugges karm
i drømme havde tænkt.

Krist give dig, som er saa from,
 som elsker saa os smaa,
 en moders rige dronningdom
 i himmelen, vi drømte om,
 da vi i vuggen laa!

H. Wergeland.

47. Dalvise.

137

Af H. Wergeland

Det er min sjæl en frydfuld trang
 at gieste Norges dale.
 Den gamle fjeldkoll elsker sang,
 den glade hjerters tale.

Kom til den fagre Maridal!
 til Kleivens svimlende portal!
 Kom hvorsomhelst, og Norge skal
 dig i sin favn husvale!

138

Hvor strømmer ud berusning sød
 fra dalens bjerkelunde!
 Det var en drøm i engles skjød
 paa deres mos at blunde.
 Hvad harpespil i denne bæk!
 Hvad melodi! Hvor sød en skræk!
 Bestandig ny den toner væk —
 ak! som fra perlers munde.

Hvad tænksomt, sværmerisk øie fik
 du tjernets stille vove!
 Hvad ord den susende musik
 i aasens dybe skove!
 Den mand er ei i Norge fød,
 som den ei gjør om hjertet blød.
 Det er hans vuggesang, der lød
 ifra de dybe skove.

Didind, hvor fyrren suser, ind
 tør ingen niding vandre,
 som har forglemt i troløst sind
 sit fædreland for andre.
 Ham vilde rædsel gribe, — bleg
 han vilde høre skoven skreg,
 hvor klagende dens røster steg.
 Did tør ei niding vandre.

Ham vilde, som en dommer haard,
 hvert fjeld imødetræde.
 «Hvad vil du i din moders gaard,
 som glemt har hendes kvæde?»
 Hvor tjernets blik blev kummerfuldt!
 Ak det, der smile kan saa huldt!
 Ve den, hvis barm ei voldsomt slaar,
 ved hjemmets syn, af glæde!

Vi nærmere i dalens favn 139
 os føler Norges hjerte.
 Dets ærlige og gamle navn
 vi der af fossen lærte.
 I fjeldst solbelyste tind
 det bløtter os sit høie sind,
 og derifra det speiler ind
 sig selv i folkets hjerte.

Igjennem folkets aarer lad
 sig Glommens styrke velte!
 Som Rjukans kjække styrtebad
 saa fyrige dets helte!
 Lad i dets kvinder Ringerig
 med bliden ynde præge sig!
 Vær Gausta hver en gubbe lig,
 som sig tiltinge meldte!

Hvor styrtende mod Tyris strand
fra aasen Kleiven iler!
Saa først ved maalet, idrætsmand!
din sterke vilje hviler.
Som kolven fra det spændte staa,
din kraft forfølge vil sit maal:
dit vel, en daad, o fædreland,
en daad, hvortil du smiler.

Hist slanken silje, heg og pil
og rogn sig sammenranke.
Det nøgne fjeld de dække vil —
det er en kjærlig tanke.
Saa, norske brødre, bryst ved bryst,
vi ville med vemodig lyst
vor moders brøst selv hylle til —
det er en kjærlig tanke.

H. Wergeland.

ja, jo (tysk).

Kleiven, Krogkleiven. portal, udsmykket port.

48. Menigmands juleønske for kongen.

139

Af H. Wergeland

Blandt dine venner, kong Karl Johan,
 en sterk og trofast er menigmand.
 Du sov vel knapt i min hytte godt,
 men ikke tryggere i dit slot. 140
 Dit hoved gav i mit skjød jeg læ,
 og rundtom laa mine børn paaknæ.
 Jeg kalder dig, hvad dit aasyn lærte:
 «Karl Ørneøie, Karl Ædelhjerte!»
 og ønsker af et oprigtigt sind
 en skaal, som gjør mig mit øl til vin:
 Gud signe kongen, den folkeven,
 fra denne jul og til jul igjen!
 Gud signe kongen til krop og sjæl!
 Gid her hos os stod hans julekveld!
 Gid hver velgjerning, du Norge skjærkte,
 gid hver en tanke, for det du tænkte,
 en engel blive for dig! Da vimle
 din høisal vilde som Herrens himle.
 Og gid enhver af dem dig berede
 en sundhedsdrik i din juleglæde!
 Ja vidste jeg, at du da var glad,
 da sad og glæden ved armods fad.

H. Wergeland.

 kolv, pil.

49. Et sognebud.

140

Af M. B. Landstad

Jeg red mig op gjennem dalen
 og over den øde mo,
 smaadrengen holdt hesten i halen
 og bar sine strømper og sko.

Det gik over myr og mose
høit op paa den bratte heid,
sten-knarten syntes at skose
os langsad den slemme vei.

Luften var tyk og disen;
dens vaarlige aandesang
blaanede henover isen,
som ud over klipperne hang.

I uren havde just bjørnen
nylig forladt sit hi;
henover os seilede ørnen
og lagde ved Bosnuten bi.

Indunder briskenes trængsel
og klemte af den haarde sten,
der stod en smørblomst i fængsel
og vaskede i snevand sig ren.

Granene ud over stien
graaskjægget grenene svang;
klagelig klingred i lien
bølingens bjeldeklang.

Langt borte hørte vi luren,
rundt om os elvenes brus.
— Der laa en sorg i naturen
som den paa et tempels grus.

141

Saa underlig tankerne presse
sig udad og op til Gud;
jeg kom just fra kirkens messe
og reiste i sognebud.

Omsider saa vi en liden
grønning i skogens ro;
der opslog for ti aar siden
den fattige mand sin bo.

Der boede den stakkels enke
og datter paa otte aar;
der fandtes paa bord eller bænke
knap mad i den trange vaar.

Det var en elendig hytte
af stene, stranger og muld.
Gud bedre den, som maa flytte
derind for vinterens kuld.

Der var en eneste rude
af grønligt glas i en glug;
sommeren blomstrede ude,
— derinde kun mørkhed og mugg.

Og alle himmelens vinde
peb i den tomme vraa;
— der laa den dødssyge kvinde
i pjalter paa bare straa.

Vi saa gjennem dørens luge
ind i en trængsels nat;
men haabet syntes at ruge
selv der over glædens skat.

Hun knæled ved sengestaven
og tørrede moderens sved.
— Det var en engel i graven
med livets haab og med fred.

Hun gav sin moder at drikke
det bare og klare vand, —
andet havde hun ikke
at slukke den febers brand.

Jeg hørte, hun Herren loved
med ydmygt og stille sind,
— jeg bøiede rørt mit hoved
og tren til den syge ind.

Med hjertesmil under vaanden
hun blegned til døden hen,
jeg rakte den syge haanden:
«Guds fred, min lidende ven!»

«Nu Gud ske lov, at du kommer,
og Gud velsigne dig, far!
Som spurv paa tag efter sommer
med længsel jeg ventet har.

Jeg maa og vil ikke klage
for dette livs kummer og ve,
som det min Gud vil behage,
saa beder jeg, det maa ske.

Jeg tænker paa mine synder,
de ere saa mangefold —
og ordet fra Gud forkynder,
at døden er syndens sold.»

Hun aabnede mig sit hjerte
og klagede sine brøst
og bad med angerens smerte
sin Frelser om fred og trøst.

Vi talede sammen og bade,
— det gjorde mig selv saa godt —
om prøvens dage og glade
histoppe i himlens slot.

142

Jeg talte om glæden i haabet,
om trøsten i Jesu død,
om naaden i angers-raabet
og hvilen i Abrahams skjød.

Som ordet da vederkvæger
og stiller de bitre savn —
saa vied jeg brød og bæger
til nadverd i Herrens navn.

Jeg bredte min dug paa tilje,
der var ikke bord eller pall —
og takked min Frelser milde
for krybbeleiet i stald.

Saa vare paa hans ord trende
vi samlede her til bøn;
det monne vi glade bekjende,
hos os var Kristus, Guds søn.

Da bares det hende fore,
som engle med budskab gik,
og under den milde taare
forklaredes hendes blik.

«O, Herre Jesu, jeg takker
for livet dig i min død!»
— Der laa hun saa venlig og vakker
og salig i al sin nød.

«Nu haver jeg frelsen fornummet,
nu løfter sig bort min sjæl;
paa jorden er alt fuldkommet —
i Guds navn, venner, farvel!»

Hun klappede kjærlig sin lille:
«Vel er nu din moder far'n!»
— og bad, jeg forsørge vilde
det arme, forladte barn.

«Nu er min prøvetid omme,
nu løser Gud mine baand.
Ja, Herre! ja, jeg vil komme, —
annam, Herre Jesu, min aand!»

Saa lukte sig hendes øie,
saa blaanedes hendes mund —
sig mine knæ maatte bøie
i denne alvorlige stund.

Saa blev der stille. En sagte
susen fra skogen lød,
og solen, som dalede, bragte
et glimt ind i hyttens død.

Min gjerning var endt. Vi droge
med vemod til bygden ned;
det kjærlige barn vi toge
og bad hende følge med.

Først græd hun og vilde det ikke,
men sagde — og saa derhen —
«Hvem skal give moder at drikke —
naar hun opvaagner igjen?»

M. B. Landstad.

sten-knarten, fjeld-erlen eller stenskvætten, stendolpen, en liden vakker fugl, der opholder sig i fjeldhøiderne og hopper eller flyver fra den ene sten paa den anden, slaar halen mod stenen og giver en smækkende lyd fra sig, som naar man slaar to stene sammen. stranger, træstammer.

50. Hr. Oles træ.*)

142

Af M. B. Landstad

Hr. Ole sad paa sit bænketræ
og tænkte paa dagens skriden
i birkens læ
ved Kivlebækken og Skorves knæ
for mere end hundred aar siden.

143

Han var en gammel, bekymret prest
og havde en barnløs kone.

Han havde læst
sin aftenbøn just, som han kunde bedst,
med fromheds indtrængende tone.

Vaaren var kommen. Den grønnes brat
i dalene dybe og trange,
og dag og nat
maaltrosten fløited, og løvet sprat,
og lerken hun kvad sine sange.

Der var saa øde, der var saa dødt
alt udi den dagligstue.

Ved dørens gløt —
derudenfor synger den smaafugl sødt
for presten og for hans frue.

Med venligt øie og foldet haand
han saa paa de rindende vande.

Som løst af baand
en tanke glimtede i hans aand
og glatted den høie pande.

Han tog tilorde og sukked smaat,
og saa paa sin egtemage:

«Hvor her er godt!
hvert ønske har vi af Herren faa't,
kun én ting — den maa vi forsage.

Naar spaanen glider med strømmen hen
og sporløst dernede forsvinder, —

jeg tænker, ven!
vi have et billed paa os i den
og følges herfra uden minder.

Naar fuglen bygger og bærer straa
op under de grønne linde,

jeg tænker paa:
kjær' hustru min! vi har ingen smaa,
for hvem du kan væve og spinde.

Graaspurven sidder i vinterfrost
og sanker de spredte smuler,
i beitekost
der maa han tage om natten post,
her er ei træ, som ham skjuler.

Af hine æbler, du hugser vel,
vi fik med den danske skude,
sidst julekveld
jeg gjemte en kjerne. Det var et held!
Nu planter et træ vi herude.

Did stimler spurven som folk til by,
der sidder han lunt i skygge;
hvert aar paa ny
da skjænker vi mange smaa venner ly,
om Gud os vil give lykke.

Du ved, vi har ei at give guld
den fattige mand og kvinde; —
den sorte muld
kan give af æbler en skjeppe fuld
og yde en skjerv til vort minde!

Og naar det engang vil bære frugt,
saa ere vi begge døde —
i graven lukt
vel mange slegter os takker smukt
for denne saa ringe møde.»

Hr. Ole planted, og Oles viv
hun vanded aarle og silde.

Da vaktet liv,
da spirede kjernen ved Herrens bliv
i dage og nætter milde.

Det voksed' under hr. Oles saks,
 kjærtegnet stundom i barken,
 blev i sit slags
 en moder til tusende nutildags
 — det første i Telemarken.

Hver jonsok-aften saa mild og lang
 da maalte hr. Ole veksten;
 ved fuglesang
 da sad han derude saa mangen gang
 og tænkte paa søndags-teksten.

Hr. Ole døde; men træet fort
 slog ud sin blomstrende krone;
 did flyver bort
 den liden smaasisik og stæren sort
 med takkens den liflige tone.

Graaspurven flokker sig der om høst
 og søger sit vinterstade;
 med klagerøst
 der kvidrer han ud sin sidste trøst
 bag træets de falmede blade.

I hundrede aar det bar sin frugt
 og blomster vel hundrede sinde! —
 Det er saa smukt,
 hver duftende blomst har kjærlig lukt
 sig over hr. Oles minde.

Hans grav er jevnet; hans id og med
 udslettet af runestaven; —
 den liden sæd
 har været hr. Ole i mange led
 en blomstrende bauta paa graven.

Hvor det er herligt i hundred' aar
 at kunne faa gavne og glæde!
 Om høst og vaar

vel mundgodt end af hr. Ole faar
den gamle og saa den spæde.

146

Nu er det gammelt. Den tørre hud
hardt lyster mosen at gjeſte;
 men dør det ud,
jeg venter af roden endnu et skud,
hvortil jeg hans minde kan fæſte.

Tak saa have hr. Ole Sporv,
og saa hans kvinde Agathe!
 For sten og torv
de gav os en hundredaars æblekurv
og gjorde smaaspurvene glade.

M. B. Landstad.

pall, bænſk. *) Ole Nilsson Sporn var ſognepreſt til Siljord i øvre Telemarken fra 1736 til 1753.

beitekoſt, en ſamling af bar og birkeris, ſom i gaardsrummet gives kvæget at bide paa om vinteren, og hvor da huſſpurven holder til, naar ikke andre træer er i nærheden.
ſinde, gange.

51. Vit og tru.

146

Af I. Aasen

Me høyra ſtundom ſaa ſtort eit ord
um alt, ſom folk tykkjaſt vita
um liv og lagnad, um himmel og jord
og alt, ſom man kan gita.
Eg ottas, alt, ſom me vita fullt,
er litet mot alt, ſom fyr' oss er dult.

Eit frækorn fell av eit tre i mold,
det sjølv til eit tre ſeg lagar
med diger ſtuv og med fager koll,
ſom høgt i vinden ſvagar.
Kven vilde vel tru, naar han ikkje ſaag,
at all den kraft inn-i frækornet laag?

Me sjaa kring um oss eit liv so rikt,
 i tusund skap det seg rører.
 Det unge dyr er det gamle likt,
 og lystigt sitt liv det nører.
 Kvat er detta livet? Kor kom det der,
 og kvar verd det av det, naar ut det fer?

Me sjaa ei sol, som sender oss dag 147
 og jamstødt søker og spretter.
 Det gjenger kvart aar med same lag,
 med vaar og sumar og vetter.
 Kor lenge gjekk det vel so som no?
 Kor lenge skal det vel ganga so?

Me sjaa uti rømdi so stor ein kring,
 der stjernor i natti yrja;
 og vetterbrauti stend som ein ring,
 der framande himlar byrja.
 Seg, er der vel einstad ein ende paa?
 Og kvat er so utanfyr' enden daa?

Nei, vesle vitet det rekk ikkje til,
 ei tru maa stydjå upp-under, —
 ei tru, som trøysta og styrkja vil
 i myrke, stormande stunder.
 Eg vonar, den visdomen hjelper mest,
 som med slik ei tru kunde semjast best.

I. Aasen.

lagnad, skjebne. ottast, frygte. stuv, stamme. skap, skikkelse. nora, styrke, optænde.

52. Lovsang.

Af C. Hauch

O, Herre! jeg vil gaa, hvorhen du kalder;
thi jeg det ved, o Gud!
at ei den mindste spurv til jorden falder,
naar ei det er dit bud.

Og bo'de jeg, hvor isens panser spænder
sig over nordens barm,
og vandred jeg, hvor ørknens flamme brænder,
mig favned dog din arm.

Ja, mødte hvalen mig bag dybets vover,
paa stumme rædslers vei,
og stod jeg, hvor løvindens afkom sover,
din haand mig svigted ei.

Og sank jeg ned til sølvets skjulte leie
og did, hvor malmen gror,
og hæved jeg mig høit paa vindens veie,
jeg fandt igjen dit spor.

148

Og stod jeg der, hvor nattergales tunger
forkynder vaarens pris,
og der, hvor ravnen mader sine unger,
jeg fandt dig ligervis.

Ja var min fod saa let som kildevældet,
der sprudler under sky,
og fløi med ørnens flugt jeg over fjeldet,
jeg kunde dig ei fly.

Og stod jeg der, hvor dagens blomst udspringer
bag østens lyse sti,
og fløi jeg bort paa aftenrødens vinger,
jeg fløi dig ei forbi.

Og vandred jeg, hvor morgenstjernen flammer
i livets ungdomsskjær,
og sluttet jeg mig ind i dødens kammer,
da var du atter der.

Og kunde jeg hver dunkel taage sanke,
som natten klækker ud,
og gjemme dybt deri min stumme tanke,
jeg skuffed ei min Gud.

C. Hauch.

rømd, et aabent rum. vetterbraut, (eg. vintervei) melkeveien. semja, passe sammen.

53. Gud hører hjertets røst.

148

Af W. A. Wexels

Saa vide om land, som sol mon gaa,
ei menneskesjæl er at finde,
som Herrens naade ei ved at naa,
naar hjertet ham gjerne vil vinde.

Han ser hver længsel i sjælens grund,
som efter det evige higer;
han hører hvert suk, som i nattens stund
fra dybet til himmelen stiger.

Han tænder sit lys paa den vildsomme vei;
hans stjerne for aanden oprinder;
den straalere og vinker og stanser ei, 149
før hjertet sin frelsermand finder.

Og var du end skjult i den mørkeste vraa,
og kjendte dig ingen paa jorden,
og var du blandt alle, som sorgfulde gaa,
den allereledeste vorden —

Ja, taarned sig synder som bjerge i sky,
og sortnede alt for dit øie,
og blev hvert minde dig tungt som bly,
og saa du kun lyn i det høie:

O, higer din sjæl mod sandheds Gud,
og kalder paa ham du derinde,
han ved dog vei for sit naadesbud,
din frelser du dog skal finde.

Og, finder du ham, da finder du alt,
hvad hjertet kan evig begjære;
da reiser sig fluks hvert haab, som faldt,
og blegner saa aldrig mere.

W. A. Wexels.

SVENSK LÆSESTYKKER.

54. Særegenheder ved bogstavering og udtale i svensk.

149

Den svenske retskrivning bruger ikke, saaledes som tildels vor (især før) dobbelte vokaler til at betegne en lang stavelse, men betegner i regelen en kort stavelse ved at fordoble den efterfølgende konsonant. F. eks. *del*, *vis*, *hus* (lang vokal), men *mjell*, *viss*, *hugg* (kort vokal). — Om de enkelte bogstavers udtale merkes følgende:

F udtales efter en lang vokal, eller l og r, som v. F. eks. *haf*, *lif*, *blef*, *half*, *värf*. Naar v-lyden i saadanne ord kommer mellem to vokaler, betegnes den med *fv*, f. eks. *hafvet*, *blifver*, *hufvud* (læs *havet*, *bliver*, *huvud*).

G udtales foran de bløde vokaler (e, i, y, ä, ö) som j. F. eks. *gerna*, *magister*, *gifva*, *gynna*, *begära*, *gök*. Foran en bøjnings- eller afledningsendelse, eller naar den efterfølgende vokal er ubetonet, beholdes den haarde g-lyd: *dagen*, *slagit*, *läger*.

Ligeledes udtales g som j i flere ord efter l og r, som *talg*, *elg*, *berg*, *färg*, *borgare*, *helg*, *varg*, *orgel*, samt ofte i ordet *säga* (udt. *säja*) med dets afledelser, som *tilsägelse*.¹⁵⁰

Gn efter en kort vokal udtales som ngn, f. eks. *vagn*, *lugn* (læs *vangn*, *lungn*).

K udtales som vort kj (eller endnu mere aspireret) foran de bløde vokaler, naar disse ikke tilhører en afledningsendelse, f. eks. *keisare*, *kind*, *kyla*, *kär*, *köra*, men som k i *fisken*, *svikit* o. s. v. Ligeledes sk som vort skj, f. eks. *skön*, *kanske*. Ogsaa foran a og o udtales sk blødt i *menniska*, *flertal menniskor*, *marskalk*, *skabrak*, *skarlaken* (læs *mennisja*, *mennisjor*, *marsjalk* o. s. v).

K er i almindelighed stumt i endelsen *skt*, f. eks. *falskt*, *friskt* (*falst*, *frist*).

Istedenfor dobbelt k bruges altid (som i tysk) ek: *säck*, *klocka*.

L er stumt foran j i samme stavelse, f. eks. *ljuf*, *ljus* (udt. *juv*, *jus*) samt i ordene *karl* og *verld* (læs *kar*, *verd*).

Stj udtales som sj, f. eks. *stjerna*, *stjeln* (*sjerna*, *sjeln*).

O udtales som langt aa 1) foran f i ordene lof, dof, skofvel, sofva, sofvel, sofra, klofve, förkofvra, ofvan med deres afledninger; 2) i ordene honom, konung, kona, kol, son, tjog; 3) i flere ord foran r: villkor, utkora, hord, boren, gesvoren, sorl, porla, morla, mornar (flertal af morgon); 4) i nogle fremmede ord, saasom despot, brodera, strof. Naar ordet hof betyder hov, udtales det ogsaa med langt aa: haav; betegner det 1) hov, neglen paa hestens fod, eller 2) maadehold, udtales det med langt o — hov.

Merk følgende ord, som udtales med en fra de tilsvarende norske forskjellige betoning: — paa tredje-sidste stavelse: aldeles, särdeles; paa næstsidste stavelse: papper, egentlig, fiendtlig (tre stavelser), offentlig, ordentlig, predika; paa sidste stavelse: förbund. — Den negtende partikel o (vort u) betones, f. eks. olycklig, okunnig.

Svenske talord: en, två (tu), tre, fyra, fem, sex, sju, åtta, nio, tio, elfva, tolf, tretton, fjorton, femton, sexton, sjutton, aderton, nitton, tjugu (tjuge), tjuge en o. s. v., trettio, fyratio (fyrtio), femtio, sextio, sjuttio, åttatio (åttio), nittio, hundra (hundra), tusen(de).

55. Tomten.

151

Af Afzelius

En danneqvinna sigtade fint mjöl och hade en tid märkt deruti en ovanlig dryghet, och änskönt hon mycket och ofta tagit derutaf, räckte det öfver all förmodan. Men en gång, då hon gick till boden och kom att se dit in genom nyckelhålet eller någon springa på dörren, stod derinne en liten tomte i slarfviga grå kläder och sigtade så flitigt i mjölkaret. Hustrun gick sakta tillbaka och sydde en ny, grann kjortel åt den lilla, flitiga tomten och hängde den på brädden af karet samt ställde sig sedan att efterse, hvad han skulle tycka om sin nya klädning. När han kom tillbaka, iklädde han sig densamma genast og började att ifrigt sigta. Men när han märkte, att mjölet dammade och fläckade den nya klädnaden, kastade han sigten och sade:

«Junker är granner;
han sig dammer;
han sigtar aldrig mer.»

Afzelius.

56. Det vackraste i skogen.

Af Z. Topelius

Ja det kan du tro, att det var en vacker morgon, och bittida var det; jag tror ej, at klockan var mer än fem; ty solen stod ännu lågt, och björkarnas skuggor föllo långa på gröngräset. Far og mor tyckte ej om, att vi sofvo länge om morgnarna, och der var en gammal fiskare, som alltid brukade ropa utanför vårt kammarfönster, när klockan slog fyra: «Upp och refva!» «Upp och refva,» sade han, som sjömännen ropa åt hvarandra, när det blåser om natten, och som en pil voro vi ur sängen, och i början kostade det på; men vi begrepo till slut, att det var sannt, som gammalt folk sade: «Morgonstund har gull i mund.» Jo, jo, då skall man vackert krypa till kojs klockan nio på aftonen.

Ofta har jag tyckt, att man alldeles icke borde sofva bort dessa härliga, ljusa sommarnätter, strålande af klarhet, medan daggen ligger i gräset och foglarna sjunga. Det är att sofva bort många de skönaste timmar af sin lefnad. Men det är nu en gång så, och ingen kan hjälpa det. Sofva måste man. Konung Fredrik II i Preussen var en mycket flitig man, och det förtretade honom, att han skulle sofva bort en trediedel eller en fjerdedel af sitt lif. Derföre beslöt han engång att vänja sig af med en så skadelig ovana. Första natten arbetade han, och det gick för sig. Andra natten arbetade han också utan att sofva en blund, och nu tyckte han sig ha uträttat något mycket märkvärdigt. Men hvad hände? När han dagen derefter satt vid sitt stora regeringsbord, och rikets högsta embetsmän begynte at tala om viktiga angelägenheter, märkte de, att konungen började nicka . . . och så somnade han, der han satt i sin konungsliga värdighet.

152

Derför tänker jag, att vi måste göra, som naturen vill. Och visst är sömnen en kostelig gåfva för den trötte, den sjuke och den bedröfvade; men icke skall man derför latas under en härlig morgon, utan man skall inbilla sig, att den gamle fiskaren står utanför fönstret och ropar: «Upp och refva! upp och refva!»

Men nu skall jag säga, hur det var om morgonen i skogen. Ja, der var grönt och friskt och mycket ljufligt. Der stodo många träd af olika slag, alltifrån den himmelshöga furan, som en dag tänkte blifva et mastträd, ända till den lilla, knottriga enrisbusken, som tröstade sig med, att han kunde väl också blifva ett träd, om han blefve qvistad och bunden vid en påle; men se det bryr jag mig inte om, sade han; jag tycker mera om att vara i min frihet. Tänk, om jag vore ett träd, så skulle ei barnen räcka upp till mig, när de komma att snärja enris för att strö på golfvet i deras stuga om söndagsmorgnarna.

— Det är också det enda, du kan här i verlden, sade granen, som stod så förnäm bredvid honom. Det är just lagom att trampa på dig, din pyssling, menade granen.

— Hvad gör det! sade enrisbusken. Det kan vara mycket nog, att jag gör menniskor glädje med min friska doft ifrån skogen. Dessutom duger jag att röka ut myggor med, och sedan duger jag till skifva på gossarnes sprättbågar, och sedan kokas dekokt på mina bär, og sedan kan man göra sirap af dem, och sedan . . .

— Nej var nu tyst, sade rönnen; ty det låter fasligt egenkärt att så der uppräknat alla sina förtjenster. Jag hade väl lust att veta, hvem som är den vackraste här i skogen. Hvad säger du om det? Och så ruskade rönnen behagligt på sina hvita grenar; ty hon stod just nu i sin midsommarblomma.

— Ja det kan vara en fråga! ropade hæggen; ty hon var så hvit, som om hon nyss hade varit i snöbollskrig; hon blommade också hon. Låt oss noga begrunda, hvem som kan vara den vackraste ibland oss, sade hon. Och med det samma gick der den allraljufligaste doft från hennes snöhvita blommor.

Björken tyckte detta vara mycket klokt taladt; ty hon hade upplagt sitt långa, gröna hår, och nu skakade hon sina hängande korkskrufslockar i den sakta morgonvinden. Jag är bestämdt den vackraste, tänkte hon i hemlighet vid sig sjelf.

Men alen, som stod der vid stranden af sjön, såg sig oupphörligt i spegeln och tyckte sig vara så blågrön och älskvärd, att ingen kunde vara vackrare. Derför nickade också hon och sade: Ja, se det var verkligen en fråga att tänka uppå!

Aspen stod bredvid henne och darrade af förskräckelse, att någon kunde vara vackrare än hon. Alltid darrade hon, den stakkars aspen; ty fastän hon var hög och stor, så hade hon ett klenmodigt hjerta och sköra kvistar. Linden nickade; hon tyckte ej heller illa om sig sjelf. Pilen och videbusken stodo bredvid, men tego stilla och hade sina tankar för sig.

— — Vi borde fråga blommorna, sade lönnen, som utbredde sitt svala löftak öfver tufvor, fulla med sippor och hjortronblommor.

Det är allsinte nödigt, invände tallen snäsigt. För att vara vacker måste man vara stor och stark. Se på mig; ser jag ei ståtlig ut? När jag ruskar uppå mig, fäller jag tusen nålar till jorden; dem plocka myrorna oh nyttja dem till spjut, när de tåga i krig. Jag måtte vara en ståtelig bjesse, det förmodar jag ingen kan neka. Och så tog hon en grym min på sig för att skrämma de andra.

Eken stod mycket lugn och hörde derpå. Det är narraktigt att döma i egen sak, menade hon. Jag är säker på, att hvar och en af er tycker sig vara vackrast af alla. Låt oss derför fråga bofinken derborta i björktopparne. Han är icke partisk för någon af oss; han kan bäst säga, hvem som är vackrast i skogen.

Sagdt och gjordt, de frågade bofinken. Men han betänkte sig länge och ville ej qvittra sanningen fram.

Då kommo två små barn, en gosse och en flicka, som bodde i en liten stuga helt nära intill. När de gingo ut i den tidiga, härliga sommarmorgonen, knäpte de sina händer och sade: «Gode Gud, hvad din skog är vacker! Gode Gud, hvad din verld är

153

154

skön! Gode Gud, låt oss små, fattiga barn växa upp i din visdom och vittna om din magt och prisa din nåd i alla våra lifsdagar!»

När träden i skogen hörde barnens bön, blefvo de af förundran och rörelse tysta; deras sus dog bort i en sakta hviskning, och man kunde tydligt höra bofinkens qvitter, der han sjöng i toppen af björken:

— Vacker, vacker är min gröna skog, och hela Guds skapelse är schön alltigenom. Men jag säger eder, I träd, som frågen efter det vackraste i skogen, att af allt härligt och skönt, som Gud låtit växa i denna nejd, finnes intet så älskeligt godt och så oskyldigt ljuft som dessa två små barn, hvilka prisa Guds godhet i den klara sommarmorgonen. Ty skönhet och kraft och klokhet och storhet, det är allt intet, så framt icke der är ett ödmjukt hjerta, som glömmet sig sjelf för att gifva all ära allenast åt Gud. Se, träden sträcka sina armar mot himmelen, blommorna låna sin färg af solen, och foglarne sjunga naturens lofsång; ty densamma eviga anden lefver och talar uti oss alla. Vi alla växa i det klara solskenet af Guds nåd; men barnens bön till Gud är bättre än foglarnes sång och trädens grönska och blommornas doft. Gud signe eder, älskade små barn; Gud signe eder, små blommor i lifvets stora skog, och låte eder växa i visdom och nåd evinnerligen!

Z. Topelius.

danneqvinna, (hæderlig) bondekone. slarfvig, lurvet. grann, staselig. når, da (ogsaa naar). genast, straks. börja, begynde. damma, støve. bittida, tidligt. fönster, vindu. dagg, dug. latas, dovne sig. utan, men (efter en negtelse). ljuflig, liflig. enris, ener. snärja, her sanke sammen. enda, eneste. lagom, passelig, tilpas. rønn, rogn. faslig, gruelig. blomma, blomstring. fråga, spøragsmaal. korkskruf, korketrækker. al, or. darra, skjælte. teg, af tiga, tie. sippa, blaaveis, anemone. hjortron, multebær. snäsig, bister. bjesse, biksekarl. neka, negte. er, eder. knæppe, folde. dog, døde. nejd, egn, grænd. ljuf, deilig.

57. Torparesonen,

155

en af Sveriges frommaste, lärdate och äldaste män.

Jag vill berätta er om en fattig gosse, som icke allenast blef en förnäm man, som man krusade för, utan, hvad som är mera, en ädel man, som man älskade, och hvars minne, så länge ära og tro aktas, skall vördas.

Det var fattigt i den lilla stugan på Bernstorps hemman nära Skara. Förmögenheten och oberoendet hade försvunnit, och fattigdomen kommit in i huset; men kärleken hade ej, som ordspråket säger, flyktat undan för armodet. Tvärtom hade han ännu trofastare tillknutit sina band.

Det var en afton. Modern var ensam hemma med sin lille Sven, som då var en späd gosse. Gossen gret; ty han hungrade och bad sin mor om bröd; men hon hungrade sjelf, och i den lilla kojan fanns ej en beta bröd. Gossen fortfor att gråta och bedja, och slutligen kom modern i sin förtviflan att tänka på den gamla handkvarnen, som stod i vrån. Hon hade malit hafre på den; kanske några sådor kunde vara qvar i stenens refflor. Tänkt och gjordt, och med en vinge sopade hon ihop sådorna och den smula mjöl, der fanns, och bakade en liten kaka i askmörjan på ett gammalt grytlock. Under allt detta teg Sven; ty det tecknade sig till mat, och han var nöjd i hoppet. Ändtligen var den lilla sådkakan färdig, och hon gaf sin gosse. Ack! hvad den smakade godt, godt, mycket bättre än den kostligaste mat för rik mans barn. Men modern, som sjelf ej ätit den dagen, hade gifvit gossen endast ena hälften af kakan för att sjelf förtära den andra. Dock dermed var ej Sven nöjd, utan han bad så vackert om mera, att modern gaf honom återstoden. Hon gaf honom allt, allt; ty hon var mor; men Sven var också en liten god son, och ännu som man och som gubbe omtalade han med rörelse sin mor och hennes uppförring.

Men lille Sven växte, oaktadt det svaga kosthållet, upp till en stor, stark gosse, som snart hjälpte sin far att slå den lilla ängsbiten och att fara i skjuts med faderns lilla häst, som var den enda i gården, som tjenade in verkliga pengar.

Allt detta var nog bra och roligt också; men Sven fann det ändå enformigt och längtade att lära sig något annat. 156

Heder åt hvar og en, som i tid lyfter upp den, som vill framåt och syftar högre än efter dagligt bröd. Vi nämna därför här en prest, som hette Ryman, och som åtog sig den fattige gossens undervisning, som lyckades så, att Sven, skjutsgossen, den starka, men fattiga torparesonen, skrefs in i Skara skola vid tretton års ålder och antog då ett namn, som han gjorde till ett af de vackraste och käraste i vårt land. Den nya skolpilen kallade sig nämligen Lundblad.

Nu var Sven ute i verlden och fick snart erfara, att det der icke var nog att vara flitig. Han fick veta, att kläderna ofta äras mera än den, som bär dem; han fick känna öfvermodet hos den lyckligare lottade, som ej begriper, att allt är en gåfva, som gifvaren när som helst kan återtaga. I skolan var en rik mans son. Derför, att fadern var rik, ansåg han sig sjelf bättre än andra och pöste af öfvermod. Den fattige Svens kläder voro väl snygga, men lappade; han var fattig till sin yta, fastän han i sjelfva verket var den rikaste af dem alla, han med sitt fromma sinne, sin tro och sin brinnande arbetslust; ty dessa tre äro rikedomar, större och mäktigare än alla andra.

Den rike mannens son, som ville skryta, hade tagit med sig russin för att traktera öfver lag. Den stora struten var snart tömd; men Sven stod undanskjuten i sina lappade kläder. Slutligen öppnade den öfvermodiga pojken den tomma struten,

i hvars botten blott några qvistar och öfverlevvor lågo qvar, strödde ut dem på golfvet och ropade hånskrattande: «Der har du, din bondlurk.»

Hvad den gossen hette, vet ingen; hans namn är glömdt. Kanske det bars af en människa, som slutade i fattigdom och förakt; ty så brukar det gå med öfvermodiga pojkar; men «bondlurkens» namn nämnes med vördnad och kärlek ännu i många år. — Det var svårt att lefva i Skara; men der måste han ändå lefva för att lära sig något. Det blef en hård tid. I ottan om morgonen tröskade han på logen och gick sedermera sin styfva fjerdingsväg in till staden, der han borstade sina kamraters skor och sprang ärenden för att få öfverlevvorna af deras mat och en och annan trasig skolbok. Men af dessa öfverlevvor underhöll han lifvet, och i dessa trasiga skolböcker skaffade han sig kunskap.

157

Det var en jernvilja; lycklig den, som eger en sådan eller kan öfva sig att få den. Viljelösheten och brist på ihärdighet äro fall-luckor, som locka mången gosse i den största af alla olyckor, den att ej duga till någonting. Sedan han sjelf brutit den första vägen, mötte han der än en, än en annan, som hjälpte honom i den svåra kampen. Men då han genom flit och ytterlig sparsamhet slutligen fått en sparpennning, så köpte han för denna ett litet torp åt sin far och började ånyo sitt samlingsarbete för egen räkning; men ännu förestod en pröfning. Fadern föll från en byggnadsställning så illa, att han blef krossad och ej kunde arbeta. Nu sprang äfven den nya sparpennningen. Vetan I hvad? Detta var barnslig kärlek, och sådan tycker den eviga fadern om; på den blir man aldrig fattig; ty Gud välsignar hvarje skärf och låter välsignelsen gå in på barn och barnbarn. Men denna olycka, om man så kan kalla ett tillfälle att uppfylla ett barns pligt mot goda föräldrar, stängde dock hans utsigter för framtiden.

Så tänkte han, så tänkte alla — utom Gud. Det ljusnade åter. Han kom till Upsala, arbetade och vann åter segrar genom sin ihärdighet, och vänner, så långt hans verksamhet sträckte sig.

Många år förflöto; han nalkades ålderdomen; kärleksfull mot alla, såsom han lärt af sina föräldrar, och älskad af alla, såsom han älskat dem, blev han slutligen satt till styresman för många, som han ledde genom lära och efterdöme.

Om I någon gång kommer att på en resa fara förbi Varnhems härliga kyrka, så kan det ej fela, att I stadnen för att bese hennes inre, hennes grönskande gamla murar, hennes luftiga båghvalf och konungagrafvarna och De la Gardieska grafkoret och alla dess minnen. När så sinnet är högtidligt stämdt af kyrkans halfdunkel och de många minnesvårdarna, gå då ut på kyrkogården i Guds klara solsken och till en grafsten, som står der i gröngräset, och läs inskriften. Der ligger «bondlurken,» det fattiga torparebarnet, den upplyste presten, en af Sveriges ädlaste män, och på stenen stå några ord, som säger eder allt, eller:

158

Här hvilat
 Doktor SVEN LUNDBLAD.
 Biskop i Skara.
 Född 1776, död 1837.

Ur Linnea.

torpare, husmand. vörda, ære, agte. hemman, gaard (bondegaard). oberoende, uafhængighed. koja, hytte. såd, udsæd. reffla, haab. återstod, levning. rolig, morsom. syfta, sigte. den lykkeligare lottade, som havde en lykkeligere lod. pösa, strutte. snygg, ordentlig. till, med hensyn til. fastän, omendskjönt. russin, (med tonen paa første stavelse), rosiner. strut, kræmmerhus. öfverlevfa, levning. vördnad, ærefrygt. loge, lade. trasig, fillet. än—än, snart, snart. krossa, eg. knuse. äfven, ogsaa. nalkas, nærme sig. efterdöme, eksempel. stadna, stanse.

58. Gustaf Adolfs afskedstal till riksstånden.

158

Näst före hans tåg till Tyskland.

Jag tackar eder för eder beredvillighet till de fordrade krigsgårderna, i synnerhet som jag väl vet, att dessa icke utan stor svårighet erläggas kunna. Dock bören I alle tacka Gud, som nu i så många år förskonat edra egna gränser från krigets härjningar och förlänat lycka till segrar och landvinning.

Nu går jag att begynna en vida svårare och viktigare strid. Det sker icke af lättsinnighet, det Gud vare mitt vittne, ej heller för någon min enskilda fördel eller krigslystnad. Kejsaren har på mångfaldigt sätt tvungit mig till detta steg. Han har skymfat min person, hjälpt våra fiender, förföljt våra bunds- och trosförvandter, hvilka nu, tryckte under både andelig och verldslig trældom, sucka efter frälsning; och de skola med Guds hjälp icke sucka förgäfvess.

Hvad mig beträffar, vet jeg nogsamt, hvad förestå kan. Jag har redan vid många tillfällen för Svea rike spillt mitt blod, lärar också för det samma en gång mitt lif spilla; ty krukan går så länge efter vatten, att den ändtligen sönderslagen varder. Derför, innan jag denna gång skiljes från fäderneslandet, vill jag med en innerlig bön anbefalla eder alla, Sveriges inbyggare, närvarande, frånvarande, i Guds, den allra högstes, beskydd både till lif och själ, önskande, att vi, när en gång stunden kommer, måtte uti oförgämlig glädje hvarandra möta.

159

Eder, I herrar af rikets råd, tillönskar jag förstånd och kraft att edert embete förestå till Guds ära, hans rena ords bibehållande samt fäderneslandets frid, enighet och välstånd. Måtte också eder enskildt den glädjen förunnas att se kring eder sådana efterkommande uppväxa, hvilka fäderneslandet en gång på samma sätt understödja kunna!

Ridderskapet och adeln önskar jag lycka och kraft att genom tapperhet och bragder åter upplifva våra förfäders, de gamle Götars, namn, hvilket fordom spredde sin odödliga glans öfver hela jorden. På samma sätt skolen I förvärfva samma ära, eder öfverhets nåd och det sanna ridderliga anseendet.

Eder af det andeliga ståndet förmanar jag till enighet och sann gudsfruktan. Förelysen edra åhörare icke blott med lära, utan ock med lefverne, så skolen I hafva deras hjertan uti edert våld! Leden dem då till samdrägt, tro och hörsamhet, så att de icke låta locka sig af onda menniskor, utan förblifva stadiga vid kronan och fäderneslandet.

Eder af borgerskapet och menigheten tillönskar jag allsköns lycka och framgång. Mätte edra låga hyddor förvandlas till varaktiga stenhus, edra små båtar till rymliga skepp, edra åkrar och ängar med tusenfald gröda fylla lador och förråd, till både eder egen och fäderneslandets rikedom! — Ja, eder alla, Sveriges älskade invånare, befaller jag uti Guds milda vård och beskydd och säger eder mitt hjertliga farväl, kan hända för sista gången.

Efter A. Fryxell.

minnesvård, mindesmerke. gärd, pengebidrag (i statssager, tribut). enskild, særlig, privat. skymfa, krænke. förvandt, eg. slegtning (troesfælle). lærer (eller lær), udtrykker en formodning.

59. Till svenska fosterjorden.

159

Af Dybeck

Du gamla, du friska, du fjällhöga nord,
du tysta, du glädjerika, sköna!
jag hälsar dig, vänaste land uppå jord,
din sol, din himmel, dina engder gröna!

Du tronar på minnen från fornstora da'r,
då äradt ditt namn flög öfver jorden.
Jag vet, att du är och du blir, hvad du var. ¹⁶⁰
Ack, jag vill lefva, jag vill dö i norden!

Dybeck.

bragd, bedrift. lefverne, levnet. vård, varetægt. fornstora, eg. fordums store.

60. Liten Karin.

Och liten Karin tjente
 på unga kungens gård;
hon lyste som en stjerna
 bland alla tärnor små.

Hon lyste som en stjerna
 allt bland de tärnor små,
och unge kungen talte
 till liten Karin så:

«Och hör du, liten Karin!
 «säg, vill du blifva min?
«Grå hästen och gullsadelen
 «dem vill jag gifva dig.»

Graa hästen och gullsadelen
 jag passar inte på;
gif dem din unga drottning,
 låt mig med äran gå!

«Och hör du, liten Karin!
 «säg, vill du blifva min?
«Min rödaste gullkrona
 «den vill jag gifva dig.»

Din rödaste gullkrona
 jag passar inte på;
gif den din unga drottning,
 låt mig med äran gå!

«Och hör du, liten Karin!
 «säg, vill du blifva min?
«Mitt halfva kunga-rike
 «det vill jag gifva dig.»

Ditt halfva kunga-rike
jag passar inte på;
gif det din unga drottning,
låt mig med äran gå!

«Och hör du, liten Karin!
vill du ej blifva min,
«så skall jag låta sätta dig
«i spike-tunnan in.»

Och vill du låta sätta mig
i spike-tunnan in,
Guds englar små de se, att jag
oskyldig är dertill.

De satte liten Karin
i spike-tunnan in,
och konungens små svenner
de rullade henne kring.

Så kom det ifrån himmelen
två hvita dufvor ner;
de togo liten Karin,
och strax så blef det tre.

Folkewise.

61. Carl den tolfte.

160

Af E. Tegnér

Kung Carl, den unga hjelte,
han stod i rök og dam.
Han drog sitt svärd från bälte
och bröt i striden fram.

«Hur svenska stålet biter,
kom, låt oss pröfva på!
Ur vägen, moskoviter!
Friskt mod, I gossar blå!»

Och en mot tio ställdes
af retad Vasason.
Der flydde, hvad ej fälldes;
det var hans lärospån.
Tre konungar tillhopa
ej skrefvo pilten bud.
Lugn stod han mot Europa,
en skägglös dundergud.

161

Gråhårad statskonst lade
de snaror ut med hast:
den höga yngling sade
ett ord — och snaran brast.
Högbarmad, smärt, gullhårig
en ny Aurora kom:
från kämpe tjugearig
hon vände ohörd om.

Der slog så stort et hjerta
uti hans svenska barm,
i glädje som i smärta,
blott för det rätta varm.
I med- och mot-gång lika,
sin lyckas öfverman,
han kunde icke vika,
blott falla kunde han.

Se, nattens stjernor blossa
på grafven längese'n,
och hundraårig mossas
betäcker hjeltens ben.
Det herrliga på jorden,
förgänglig är dess lott!
Hans minne uti norden
är snart en saga blott.

Dock — än till sagan lyssnar
 det gamla sagoland,
 och dvergalåten tystnar
 mot resen efterhand.
 Än bor i nordens lundar
 den höge anden qvar:
 han är ej död, han blundar,
 hans blund ett sekel var.

Böj, Svea, knä vid griften,
 din störste son göms der.
 Läs nötta minnesskriften,
 din hjeltedikt hon är.
 Med blottadt hufvud stiger
 historien dit och lär,
 och svenska äran viger
 sin segerfana der.

E. Tegnér.

dam, støv. moskoviter, her russer.

62. **Sven Dufva.**

161

Af J. L. Runeberg

Sven Dufvas fader var sergeant, afdankad, arm och grå,
 var med år åttiåtta re'n och var re'n gammal då;
 nu bodde på sin torfva han och fick sitt bröd af den
 och hade kring sig nio barn, och yngst bland dem sin Sven.

Om gubben haft förstånd, han sjelf, att dela med sig af
 tillräckligt åt en sådan svärm, det vet man ej utaf;

VI. bd.

dock visst lär han de äldre gett långt mer, än billigt var;
 ty för den son, som sist blef född, fanns knappt en smula qvar.

162

Sven Dufva växte opp likväl, blef axelbred och stark,
slet ondt på åkern som en träl och bröt opp skog och mark,
var from och glad och villig städs, långt mer än mången klok,
och kunde fås att göra allt, men gjorde allt på tok.

«Män säg mig dock, du arma son, hvad skall af dig väl bli?»
Så talte gubben mången gång allt i sitt bryderi.
Då denna visa aldrig slöts, brast sonens tålmod,
och Sven tog till att tänka sjelf, så godt han det förstod.

När därför sergeant Dufva kom en vacker dag igen
och kuttrade sin gamla ton: «Hvad skall du bli, o Sven?»
sågs gubben, ovan förr vid svar, bli helt förskräckt och flat,
när Sven lät upp sin breda näbb och svarte: «Jo, soldat!»

Den åldrige sergeanten log föraktligt dock till slut:
«Du, slyngel, skulle få gevär och bli soldat, vet hut!»
«Ja,» mente gossen, «här går allt helt afvigt mig i hand;
kanske det mindre konstigt är att dö för kung och land.»

Den gamla Dufva häpnade och gret helt rörd en tår;
och Sven han tog sin säck på rygg och gick til närmsta corps.
Målfyllig var han, frisk och sund, allt annat sågs förbi,
och utan prut blev han rekryt vid Dunckers kompani.

Nu skulle Dufva få sig pli och lära exercis,
det var en lust att se derpå, det gick på eget vis.
Korpralen skrek och skrattade, och skrattade och skrek;
men hans rekryt förblef sig lik, vid allvar som vid lek.

Han var visst outtröttelig, om nånsin någon ann,
han stampade, att marken skalf, och gick, så svetten rann;
men roptes vändning åt ett håll, då slog han bom på bom,
tog höger-om och venster-om, men ständigt rakt tvertom.

Gevär på axel lärde han, gevär för fot också,
att skyldra, fälla bajonett, allt tycktes han förstå;
men roptes: skyldra! fällde han som oftast bajonett,
och skreks: gevär för fot! flög hans på axeln lika lätt.

Så blev Sven Dufvas exercis beryktad vidt omkring,
enhvar, befäl och manskap, log åt detta underting;
men han gick trygg sin jemna gång, var tålig som förut
och väntade på bättre tid — och så bröt kriget ut.

Nu skulle truppen bryta opp, då blef i fråga stäldt,
om Dufva kunde anses klok och tagas med i fält?
Han lät dem prata, stod helt lugn och redde saken så:
«Om jag ej får med andra gå, får jag väl ensam gå.»

Gevär och ränsel fick han dock behålla, äfven han,
fick vara dräng, der man höll rast, soldat, der striden brann;
men slåss och passa opp gick allt med samma jemna ståt,
och aldrig blef han kallad rädd, blott tokig mellanåt.

På återtåg var Sandels stadd, og Ryssen trängde på;
man drog sig undan steg för steg, längs stranden af en å.
Ett stycke fram på härens väg gick öfver ån en spång,
der stod en liten förpost nu, knappt tjugu man engång.

Som den var sänd i ändamål att bota vägen blott,
låg den i ro, se'n det var gjordt, långt skild från hugg och skott,
tog för sig i en bondgård der allt, hvad den kunde få,
och lät Sven Dufva passa opp; ty han var med också.

Men plötsligt blef det annat af; ty utför närmsta brant
i sporrsträck på en löddrig häst kom Sandels' adjutant:
«Till bryggan, gossar,» ropte han, «för Guds skull i gevär!
Man sport, att en fiendtlig trupp vill öfver elfven der.»

«Och herre,» talte han til den, som förde folket an,
«rif bron, om ni det kan, om ej, så slåss til sista man!
Armén är såld, om fienden här slipper i vår rygg.
Ni skall få hjälp, generalen sjelf han ilar hit, var trygg!»

164

Han flög tillbaka. Men till bron hann truppen knappast ned,
när högt på andra strandens vall en rysk pluton sig spred.
Den vidgades, den tätnade, den lade an, det small;
dess allraförsta salva re'n blef åtta finnars fall.

Det var ej godt att dröja mer, man svigtade enhvar.
Ännu en åska, och man såg blott fem kamrater qvar.
Då lydde alla när det ljöd: «Gevär i hand, reträtt!»
Sven Dufva blott tog miste han och fällde bajonett.

Än mer, hans svängning til reträtt gick ock besatt på sned;
ty långt ifrån att dra sig bort bröt han på spången ned.
Der stod han axelbred och styf, helt lugn på gammalt vis,
beredd att lära hvem som helst sin bästa exercis.

Det dröjde heller länge ej, förrn han den visa fick;
ty bron sågs full af fiender i samma ögonblick.
De rände på, man efter man; men åt enhvar, som kom,
gafs höger-om och venster-om, så at han damp tvertom.

Att störta denne jätte ner var mer, än arm förmått,
och ständigt var hans närmsta man hans skygd mot andras skott;
Dock djerfvare blef fienden, ju mer hans hopp bedrogs.
Då syntes Sandels med sin flock och såg, hur Dufva slogs.

«Bra, bra,» han ropte, «bra, håll ut, min käcka gosse du,
släpp ingen djefvul öfver bron, håll ut en stund ännu!
Det kan man kalla en soldat; så skall en finne släss.
Fort, gossar, skynden til hans hjälp! Den der har räddat oss.»

Tillintetgjordt fann fienden sitt anfall innan kort;
den ryska truppen vände om och drog sig långsamt bort;
när allt var lugnt, satt Sandels af och kom till stranden ned
och frågte, hvar den mannen fanns, som stod på bron och stred.

Man viste på Sven Dufva då. Han hade kämpat ut;
han hade kämpat som en man, och striden den var slut;
han tycktes hafva laggt sig nu att hvila på sin lek,
väl ikke mera trygg än förr, men mycket mera blek.

165

Och Sandels böjde då sig ned och såg den fallne an;
det var ej någon obekant, det var en välkänd man;
men under hjertat, der han låg, var gräset färgadt rött,
hans bröst var träffadt af ett skott, han hade re'n förblödt.

«Den kulan visste, hur den tog, det måste erkänt bli,»
 så talte generalen blott, «den visste mer än vi,
 den lät hans panna bli i fred; ty den var klen och arm,
 och höll sig till, hvad bättre var, hans ädla, tappra barm.»

Och dessa ord de spriddes se'n i hären vidt och bredt,
 och alla tyckte öfverallt, att Sandels talat rätt.
 «Ty visst var tanken,» mente man, «hos Dufva knapp till mått,
 ett dåligt hufvud hade han; men hjertat det var godt.»

J. L. Runeberg.

Aurora, d. e. Aurora Königsmark, berømt for sin skjønhed; søgte forgjæves at vinde Karl XII for gunstigere fredsvilkaar. reta, ophidse. lärospån, prøvestykke. lugn, rolig. smärt, slank. blossa, (blusse) glimte. lyssna, lytte. låt, lyd (låten, lydene). rese, kjæmpe (rise). ande, aand. nöta, udslide. lär, lærer. viga, indvie. åttiåtta, i 1788, i den finske krig under Gustav den 3dje. re'n, (redan) allerede. torfva, græstørv, jordlod. lär, se side 158. gett, have givet. på tok, galt (tok, tosse). kuttra, kurre. ved hut, jo pyt! afviget, bagvendt. häpna, forbauses. målfyllig, som holder maalet. pli, folkeskik. håll, retning. slå bom, eg. ikke træffe i keglespil. reda, greie. äfven, ogsaa. der, hvor. stå, anstand. tokig, tosset. mellanåt, nu og da. stadd, stedt. spång, bro af tømmerstokke. bota, bøde paa, udbedre. brant, skrænt. sporrsträck, galop. löddrig, skumbedækket. brygga, bro. sport, har spurgt (saaledes ofte med udeladt hjælpesverb). ni, I. hann, naaede (hinna, naa). åska, eg. torden. taga miste, tage fejl. damp (af dimpa), dumpede. syntes, viste sig.

63. Gustaf Adolfs krigs-psalm.

165

Förfäras ej, du lilla hop!
 fast fiendernas larm och rop
 från alla sidor skalla.
 De fröjdas åt din undergång;
 men deras fröjd ej blifver lång;
 ty låt ej modet falla.

Din sak är Guds: gäck i ditt kall
 och i hans hand dig anbefall,
 så räds du ingen fara.

Hans Gideon skall än bli spord,
som Herrans folk och Herrans ord
skall manligen försvara.

I Jesu namn vårt hopp är visst,
att de gudlösas våld och list
ej oss, men sig förstörer.
Till hån och spott de skola bli!
Med oss är Gud, med honom vi,
och segren oss tillhör!

64. Kortfattede oplysninger om de vigtigste i læsebogen forekommende forfattere.

165

Snorre Sturlassøn, f. paa gaarden Hvam paa Island 22 septb. 1178, af en gammel 166
slegt, var umaadelig rig og var i en lang aarrække lagmand paa sin fødeø. Paa
grund af sit først venlige og siden fiendtlige forhold til den norske kong Haakon den
gamle indvikledes han i de voldsomste politiske stridigheder og myrdedes 15 august
1241 paa sin gaard Roikjaholt. — Han skrev Norges konge-sagaer (Heimskringla)
noget senere, end Saxo Grammaticus skrev sin Danmarks krønike. (Se III, 123.
IV, 112. V, 1). — Petter Dass, f. 1647, d. 1708 som prest i Alstahaug i Nordland.
Er fornemmelig bleven berømt og vel kjendt blandt vor almue ved sine folkelige
skildringer fra Nordlandene. Af hans salmer findes flere i vore salmebøger. (Se
Prestereiser i Nordlandene, V, 169). — Ludvig Holberg, født i Bergen 1684,
uddannede sig paa vidtløftige reiser, fornemmelig til England, Frankrig og Italien.
Han kaldes vor literaturs fader; thi han var den første, som brugte vort skriftsprog i
de forskjelligste retninger, i historiske og andre belærende skrifter, paa en saadan
maade, at de blev alment forstaaelige og tiltrækkende at læse. Mest berømt er han
bleven ved sine ypperlige komedier, hvori han revsede sin samtids mangehaande
daarskaber. Han døde 1754 som professor i historie ved Kjøbenhavns universitet.
(Se «Af Jakob v. Tybo,» VI, 67). — Andre norskfødte digtere i forrige
aarhundrede, efter Holberg, er blevene bekjendte derved, at de med forkjærlighed
digtede om hjemlige emner, om bondens liv og sysler, om Norges natur o. l. De
fleste af disse digte skriver sig fra omkring 1770—1780. Blandt disse digtere kan
vi merke os: Johan Nordahl Brun, f. 1745, d. 1816 som biskop i Bergen. (Se Min
norske vinter, III. 152). Hans salmer (f. eks. Jesus lever, graven brast) synges
fremdeles i menighederne. Claus Frimann, f. 1746, d. 1829 som prest i Nordfjord.
(Se Hvad man kan blive, III, 146. Den norske fisker, III, 153. Strikkeviser, IV, 167

o. fl.). Edvard Storm, f. 1749, d. 1794 som lærer i Kjøbenhavn. (Se Sinklarsvisen, II, 130. Heimreise fraa sætren, IV, 139). — Den anseeligste af de norske digtere fra denne tid er Johan Herman Wessel, en brodersøns søn af Tordenskjold, f. i Smaalenene 1742, d. 1785 i Kjøbenhavn. (Se Hundemordet, IV, 137). Sin største anseelse vandt han ved komedien Kjærlighed uden strømper, hvori han skjemter med den svulstige og unaturlige stil, som var kommen i mode paa hans tid. — Johannes Ewald, f. i Kjøbenhavn 1743, d. 1781, valgte med forkjærlighed store religiøse og historiske emner at digte om, fordi han vilde, at digtekunsten skulde være mere end blot underholdning; den skulde hæve sindet ved at lede tanken hen paa de evige ting og store bedrifter. Hans mest bekendte digt er den danske nationalsang: Kong Kristian stod ved høien mast, se IV, 154. (Ved dødens komme, VI, 137). — Adam Oehlenschläger, f. i Kjøbenhavn 1779, d. 1850. Han har vundet et stort navn i vort sprogs litteratur ved sine skildringer af nordens oldtid: Nordens guder, Haakon jarl, Axel og Valborg og mange flere tragedier. Ligesom Holberg lærte os at tænke sundt og klart, var det Oehlenschläger, som først vakte den store almenheds sans for fædrenes liv og bedrifter. Senere digtere har lært at skildre oldtidens liv bedre i oldtidens aand; men han har brudt veien. (Se «Af Haakon jarl,» VI, 70. «Af Nordens guder,» VI, 114 og flere digte). — Esaias Tegnér, f. i Wermland 1782, siden biskop i Wexiø, hvor han døde 1846. Hans berømteste digt er Fridtjovs saga, som er oversat paa mange europæiske sprog. (Se Isfarten, III, 150. Fridtjovs vikingebalk, IV, 132. Carl den tolfte, VI, 160). — Nikolai Frederik Severin Grundtvig, f. 1783 i nærheden af Vordingborg, paa Sjælland, d. 1872. Han og Kingo (d. 1703 som biskop i Fyen) samt Brorson (biskop i Ribe, d. 1764) ansees som de største salmedigtere paa vort sprog, og af deres salmer findes mange i vore salmebøger. Han arbejdede for det store folks opdragelse paa kristeligt grundlag som den bedste betryggelse for et sundt folkeliv; stiftede den første folkehøiskole. (Se Luthers minde, V, 143. Sand oplysning, VI, 113 og flere digte). — Steen Steensen Blicher, f. 1782 i Jylland, hvor han levede som præst og skildrede det jydsk folkeliv i fortællinger og skisser, d. 1848. (Se En stranding ved Vesterhavet, V, 36). — Bernhard Severin Ingemann, f. paa Falster 1789, d. i Kjøbenhavn 1862. Mange salmer, gudelige digte, historiske romaner, som skildrer begivenheder fra Danmarks middelalder. (Se Pilgrimssang, II, 92. Guds fred, IV, 141. Hans Egede, IV, 163. Tordenskjold, V, 167 og flere digte). — Johan Carsten Hauch, f. paa Fredrikshald 1790, men levede sin meste tid i Danmark. Død 1872. (Se Schweizeren, III, 140. Kong Olav og Bjørn stallar, V, 129). — Christian Winther, f. paa Sjælland 1796, d. 1876. (Se Dansen i skogen, II, 68. Henrik og Else, V, 148). — Johan Ludvig Runeberg, f. 1804, d. 1877, lektor i Borgaa i Finland. Mest berømt ved Fänrik Ståls sägner, skildringer fra krigen mod Rusland 1808—1809. (Se Sven Dufva, VI, 161). — Hans Christian Andersen, f. i

167

168

Odense 1805, d. 1875. Er ved sine eventyr, som læses snart sagt over hele verden, bleven mere berømt end nogen anden nordisk digter. (Se Prinsessen paa erten, II, 56. Det døende barn, II, 84. Historien om en moder, III, 40. Keiserens nye klæder, IV, 18. Den stygge andunge, IV, 22 o. fl.). — Maurits Hansen, f. paa Modum 1794, d. 1842. Skildrede hjemlige tilstande i sine noveller og mindre skisser, hvoraf vi kjender Den lille Alvilde, II, 5. — Henrik Arnold Wergeland, f. i Kristianssand 1808, d. 1845. Hans ungdom falder i den tid, da man først ligesom fik øinene op for den frie forfatning, som var indstiftet i 1814, og han virkede paa mangfoldige maader for at minde om, at friheden maatte bruges, hvis den ikke skulde blive et dødt bogstav. Men fornemmelig arbeidede han for, at det store folk skulde undervises og opdrages; thi uden dette troede han ikke, friheden vilde trives eller bære den rette frugt. Han var først og fremst almuens ven og hjælper; han vilde, at ogsaa den, som er stillet i de ringeste kaar, skulde lære at udfylde sin plads i samfundet og føle sig som borger i et frit land, og den samme menneskekjærlighed, som han viste i raad og daad, gjenfinder vi i hans digte, hvoraf vi har læst mange. (Se Renlighed eller linerlen, I, 100. Piletrærne og skjæren, II, 104. Smaagutternes nationalsang, II, 168. Menigmands politik, VI, 76. Var jeg en arbejdsmand, VI, 79. Et gammelnorsk herresæde, VI, 120. Til min gyldenlak, VI, 136. Dalvise, VI, 137 og mange flere digte). — Johan Sebastian Welhaven, f. i Bergen 1807, d. 1873. Vi har læst nogle digte af ham, som viser os hen til folkesagnet, og disse digte hører ogsaa til hans eiendommeligste. Det var Asbjørnsen og Moe, som først havde lært os denne folkedigtning at kjende i en folkelig fremstilling, ligesom fortalt med folkets egen mund, og det var Welhaven, som bedre end nogen anden forstod at fremstille den paa en kunstmæssig maade, og dog saaledes, at den ikke blev mindre folkelig for det. (Se De smaa soldater, I, 88. Korthuset, I, 116. En erindring, II, 85. Dyre Vaa, III, 154. Raad for uraad, III, 156. Vise om hellig Olav, III, 162. Asgaardsreien, V, 162. Koll med bilen, VI, 122, o. fl.). — Peter Christian Asbjørnsen, f. i Kristiania 1812, d. 1885. Udgav sammen med Jørgen Moe Norske folkeeventyr og gjengav mangehaande folkesagn i Huldreeventyr. (Se Kjætten paa Dovre, I, 48. De tre bukkene Bruse, I, 77. Gudbrand i lien, I, 142. Han far sjøl i stua, III, 16. Bamse brakar, III, 17. Kvernsagn, IV, 11. Tiurleg i Holleia, V, 62 og mange flere stykker). — Jørgen Moe, f. paa Ringerike 1813, d. 1881 som biskop i Kristianssand. Samlede, foruden de ovennævnte eventyr, norske folkeviser og stev og gav skildringer af bondens hjemlige liv. (Se Børnehunden, II, 49. Lille Beate, II, 88. Gamle Hans grenader, II, 126. Allarm, II, 138. Per og Paal og Esben Askelad, III, 23. Truls og Inger, IV, 142. Blind-Anne, VI, 1 o. fl.). — Andreas Munch, f. i Kristiania 1811, d. 1884. Dramatiske arbejder, bl. a. En aften paa Giske, og mange lyriske digte. (Se Barnets første sorg, III, 147. Faderens undervisning, III, 149. Mit fødeland, III, 165. Domine qvo vadis? VI, 111 o. fl.). —

Ivar Aasen, f. paa Søndmøre 1813, den første, som grundig har studeret vore bygdemaal, hvilke han har gjort rede for i en grammatik og en «Ordbog over det norske folkesprog.» Disse forskjellige bygdemaal har han søgt at forene til et fællessprog eller «landsmaal,» og paa dette sprog har han skrevet et skuespil, Ervingen, og flere digte. (Se Nordmannen, IV, 135. Det land meg hugar best, IV, 153. Dei vil altid klaga, IV, 158. Sildefiske, V, 94. Dei gamle fjelli, V, 134. Haraldshaugen, VI, 115 o. fl.). — Chr. Richardt, f. i Kjøbenhavn 1831, prest paa Fyen. (Se Altid freidig, II, 144. Jakob i Hebron, V, 140. Galilæa og Nazareth, VI, 99 o. fl.). — Hans Schulze, f. 1823 i Solør, d. 1873. Skrev skildringer fra Lofoten og Solør. (Se Fløderne og Kaffemarte, IV, 73. Fra Lofoten, V, 55). — Nikolai Østgaard, f. 1812, d. i Østerdalen 1873. Bekjendt ved skildringer fra sin fødebygd: En fjeldbygd. (Se Tømmerkjørere, V, 45. Fra Østerdalen, VI, 4). — Magnus Brostrup Landstad, f. i Finmarken 1802, d. som prest i Sandherred 1881. Samlede og udgav folkeviser, fornemmelig fra Telemarken. Han har besørget en salmebog for vor kirke. (Se Smaabørnenes julekveldssang, III, 134. Fædrelandet, III, 168. En prestegaard paa landet, V, 138. Hr. Oles træ, VI, 142 og flere digte). — Aasmund Olafsson Vinje, f. i Telemarken 1818, d. 1870. Ved siden af Ivar Aasen den ¹⁷⁰ betydeligste forfatter paa «landsmaalet.» I dette sprog udgav han et ugeblad, Dølen, og skrev en fortælling, Storegut, reiseskisser og digte. (Se Fedrene vaare, IV, 136. Ved Rundarne, IV, 148 o. fl.). — Jens Andreas Friis, f. 1821 i Sogn, professor i lappisk og finsk. Skildringer og fortællinger fra Finmarken. (Se træk af de norske fjeldlappers liv, IV, 110). — Henrik Ibsen, f. 1828 i Skien. Af hans mange dramatiske arbeider kan vi merke os Hærmændene paa Helgeland og Kongsemnerne, som er merkelige derved, at han i disse giver os et sandere billede af oldtidens aand og sprogtone end de tidligere digtere, som har behandlet nordiske emner. Har skrevet mange andre dramatiske arbeider, Per Gynt, Brand, De unges forbund o. fl. (Se Terje Viken, V, 152. «Af Hærmændene paa Helgeland,» VI, 73). — Bjørnstjerne Bjørnson, f. i Østerdalen 1832. Han vandt tidlig stor berømmelse ved sine bondefortællinger, Synnøve Solbakken, En glad gut o. fl., senere ogsaa ved sine mange dramatiske arbeider (Sigurd Slembe, En fallit, De nygifte o. fl.) (Se En glad gut, I, 147. Fædrelandssang, III, 152. Gamle Norge, III, 166. Blakken, IV, 48. Faderen, IV, 76. Brødrene, V, 25. Over de høie fjelde, V, 135. Bergliot, VI, 117 o. m. fl.). — Jonas Lie, f. 1833 paa Eker. Har blandt andet skrevet Den fremsynte, Rutland, Lodsens og hans hustru, Familien paa Gilje. (Se Stormen, IV, 86. Nordfjordhesten, VI, 18). — Alexander Kielland, f. 1849. Romanforfatter: Garman og Worse. Skipper Worse o. fl. (Se En by paa Vestlandet, V, 88).

till mått, med hensyn til maal (knapmaalt). fast, endskjønt. skalla, gjalde. räds, ræddes for.